

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra politologie

**Postavení žen ve společnosti a politice ve
Rwandě a Burundi**

Diplomová práce

Autor:	Bc. Vladimíra Havlenová
Studijní program: N6701	Politologie
Studijní obor:	Politologie – africká studia
Forma studia:	kombinovaná
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Hradec Králové, 2019

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Vladimíra Havlenová
Studium:	F16NK0053
Studijní program:	N6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie - africká studia
Název diplomové práce:	Postavení žen ve společnosti a politice ve Rwandě a Burundi
Název diplomové práce AJ:	Women's position in the society and politics in Rwanda and Burundi

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je analýza postavení žen ve společnosti a jejich zastoupení v parlamentech dvou postgenocidních států - Rwandy a Burundi. Komparační případová studie vychází z teorie feminismu, emancipace a v teoretickém rámci se bude zabývat problematikou volebních systémů a genderových kvót a stranou nezůstane ani měření kvality demokracie. Z hlediska výzkumu se diplomová práce zaměří na genderové kvóty, typ volebních systémů v těchto zemích, míru demokracie a stupeň ekonomického a společenského rozvoje obou zemí. Autorka se pokusí najít odpověď na hlavní výzkumnou otázku: "Jaké jsou obecné příčiny a faktory ovlivňující větší zastoupení žen v parlamentech těchto dvou zemí?" a tyto pak porovnat. Výzkumnou metodou diplomové práce bude analýza dostupné odborné literatury a internetových zdrojů a dále metoda komparace získaných výsledků obou zemí.

Barša, Pavel. 2002. Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a spozstrukturalismem. Praha: Sociologické nakladatelství (slon), 323 s. ISBN 80-86429-06-7.
Dražilová, Dita. 2004. Ekofeminismus, gender a environmentalismus. In: ABC feminismu. Eds. Lenka Formánková a Kristýna Rytířová. Brno: Nesehnutí, 215-225. ISBN: 80-903228-3-2.
Drulák, Petr a kol. 2008. Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích. Praha, Portál, s.r.o., 256 s. ISBN 978-80-7376-385-7.
Fiala, Vlastimil a kol. 2012. Politické strany Afriky, Asie a Latinské Ameriky: Rysy politického stranictví. 1. Vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury(CDK), 2012. -390 s. ISBN 978-80-7325-299-1.
Fiala, Vlastimil, Radim Tobolka a Jan Záhořík: Politické stranictví ve střední Africe (Demokratická republika Kongo, Konžská republika, Rwanda, Burundi a Středoafriická republika). Olomouc: Iuridicum Olomoucense, o.p.s., 2012. 178 s. ISBN 978-80-87382-38-7.
Fiala, Vlastimil a kol. 2011. Teoretické a metodologické problémy výzkumu politických stran Afriky, Asie, Latinské Ameriky a Oceánie. Vyd.1-Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, 352 s. ISBN 978-80-7145-149-4.
Klíma, Jan. 2012. Dějiny Afriky. Vývoj kontinentu, regionů, států. Praha:NLN. ISBN 978-80-7422-189-7.
Palmer Ingrid. 1991. Gender and population in the adjustment of African economies: Planning for change. Geneva, International Labour office, 1991. Women, Work and Development, 19. ISBN 92-2-107739-X ISSN 0253-2042.
Záhořík, Jan. 2012. Ohniska napětí v postkoloniální Africe. Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.274 s. ISBN 978-80-246-1961-3.
Záhořík, Jan. 2012. Dějiny Rwandy a Burundi. Praha: NLN. ISBN 978-80-7422-175-0.

Garantující pracoviště: **Katedra politologie,
Filozofická fakulta**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.**

Datum zadání závěrečné práce: **23.6.2016**

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 2. května 2019

Poděkování:

Velmi ráda bych poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc. za cenné rady a poznatky při metodickém vedení diplomové práce. Děkuji také ostatním kolegům za podnětné konzultace.

ANOTACE PRÁCE:

Vladimíra Havlenová. *Postavení ženy ve společnosti a politice ve Rwandě a Burundi*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra politologie. 2019, 141. Diplomová práce.

Rwanda a Burundi, dvě malé země v centrální Africe, které většina světa zná díky jedné z nejhrošších genocid v dějinách lidstva. Ale na druhé straně také dvě země, které se snaží směřovat k demokracii, dvě země, ve kterých mají ženy překvapivě největší zastoupení v politice na celém světě. Ať už je to díky genderovým kvótám nebo snahou žen moci větší měrou působit na společnost a ovlivňovat politiku obou států tak, aby se již nikdy nemohly opakovat hrůzné činy vyvražďování jednoho etnika druhým, v každém případě hrají ženy a jejich postavení v obou zemích významnou roli.

Od počátků lidstva se po celém světě neustále vyvíjí jednotlivé společnosti a etnika. Jejich vývoj se odrážel od mnoha okolností a podmínek jak přírodních, politických, jazykových či náboženských, kulturních a dalších. Rwanda a Burundi se vyvíjely dlouhou dobu společně, jejich společnou historii tedy vytvářeli příslušníci tří hlavních etnik Hutu, Tutsi a Twa. Rozdílnost vývoje dvou nejsilnějších etnik Hutu a Tutsi se netýká pouze historie obou států, ale i současnosti.

Hlavním cílem této práce je analýza postavení žen ve společenském i politickém životě a komparace jejich zastoupení v parlamentech dvou postgenocidních států Rwandy a Burundi. Výzkumná část práce pak bude zaměřena na analýzu vlivu obecných faktorů na podíl zastoupení žen v parlamentech obou zemí a na kvalitu demokracie.

KLÍČOVÁ SLOVA:

etnikum, Hutu, Tutsi, Rwanda, Burundi, feminismus, gender, kvóty, demokracie

ANNOTATION:

Havlenová Vladimíra. *Women's Role in the Society and Politics of Rwanda and Burundi*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019, 141 pp. Master Thesis.

Rwanda and Burundi are two small countries in central Africa which most of the world knows thanks to one of the worst genocides in the history of mankind. On the contrary, they are the countries that are trying to move towards democracy; the two countries where the women have surprisingly the largest representation in politics in the world. Is it thanks to gender quotas or thanks to women's effort to be able to influence the society and politics of both countries more significantly so that the atrocities of murdering of one ethnic group by another will never repeat? In either case women and their status play a significant role in both countries.

Individual societies and ethnic groups have constantly been developing all over the world since the beginning of mankind. Their development has reflected a lot of circumstances as well as natural, political, linguistic, religious, cultural and other conditions. Rwanda and Burundi were evolving together for a long time. Their common history generated from three main ethnic subgroups: the Hutu, Tutsi and Twa. The divergence of development of the two most powerful ethnic subgroups the Hutu and Tutsi applied not only to the history of both countries, but it has also applied until recent days.

The main objective of this work is the analysis of the position of women in social and political life and the comparison of their parliament representation in both post – genocide states of Rwanda and Burundi.

The research part of the thesis will then be focused on the analysis of the impact of general factors on the quotient of representation of women in the parliament and on the quality of democracy in both countries.

KEY WORDS:

Ethnic group, the Hutu, Tutsi, Rwanda, Burundi, feminism, gender, quotas, democracy

Seznam použitých zkratk:

AFRABU	Association des Femmes Rapatriées du Burundi
ADR	Democratic Alliance for Renewal
APROSOMA	Association pour la Promotion Sociale de la Masse
AU	African Union
CEDAW	Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination against Women
CENI	Independent National Electoral Commission
CNDD-FDD	Conseil National pour la Défense de la Démocratie – Les Forces pour la Défense de la Démocratie
EAC	The East African Community
EU	European Union
FRODEBU	Le Front pour la démocratie au Burundi
FROLINA	Le Front pour la Libération nationale
GBV	Gender Based Violence
HDI	Human Development Index
HRW	Human Rights Watch
ICC	International Criminal Court
INGO	International Non Governmental Organisation
FNL	Forces Nationales de Libération
MIGEFASO	Ministry of Gender, Family and Social Affairs
MIGEPFOP	Ministry of Gender and Family
MRND	Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement

NAP	National Action Plan
NOW	National Organisation for Women
NCDD-FDD	National Council for the Defence of Democracy - Forces for the Defence of Democracy
OAU	Organization of African Unity
PALIPESHUTU	Le Parti de libération du peuple Hutu
PARMEHUTU	Parti du Mouvement de l'Emancipation d'Hutu
PFTH	Pro-Femmes/Twese Hamwe
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper
RPF	Rwandan Patriotic Front
RDSZ	Ishyaka Riharanira Demokarasi No Kurengera Mu Rwanda
SGBV	Sexual and Gender Based Violence
SPPDF	Partner for the Promotion of Women's Rights Synergy
UNIFEM	The United Nations Development Fund for Women
UPRONA	Parti de l'Union et du progres National

Obsah

I.	ÚVOD	1
II.	Vymezení teoretického konceptu	5
1	Úvod.....	5
2	Teoretické zakotvení feminizmu	6
2.1	Vznik a vývoj feminizmu	6
2.2	První vlna feminizmu	7
2.3	Druhá vlna feminizmu	10
2.4	Feminismus v 21. století.....	12
2.5	Hlavní témata feminizmu	13
3	Teoretické zakotvení politiky genderu	17
3.1	Pojem gender	17
3.2	Genderově reformní feministické teorie	21
3.3	Mezinárodní úmluvy o genderové rovnosti.....	22
3.4	Role genderu v mezinárodních vztazích	24
4	Definice a význam genderových kvót	25
4.1	Genderové kvóty v subsaharské Africe.....	26
4.2	Klasifikace genderových kvót	27
4.3	Výhody, nevýhody a nebezpečí genderových kvót.....	30
4.4	Implementace genderových kvót	31
4.5	Efektivita a dopady genderových kvót.....	32
4.6	Kvóty a úroveň demokracie.....	34
5	Shrnutí.....	35
III.	Empiricko-analytická analýza postavení žen ve Rwandě a Burundi.....	37
1	Úvod.....	37
2	Rwanda a Burundi v africkém prostoru	38
2.1	Geografické, historické a politologické vymezení Rwandy	38
2.2	Geografické, historické a politologické vymezení Burundi	41
2.3	Etnický původ obyvatelstva a hamitská hypotéza	43
3	Volební systémy a režimy ve Rwandě a Burundi	45
3.1	Volební systém Rwandy	47
3.2	Volební systém Burundi.....	50
3.3	Hodnocení demokracie a svobody ve Rwandě a Burundi.....	52

3.3.1	Současný stav demokracie a svobody ve Rwandě	52
3.3.2	Nové volby ve Rwandě 2018	56
3.3.3	Současný stav svobody a demokracie v Burundi	57
3.3.4	Nové referendum v Burundi 2018	62
4	Postavení žen ve rwandské a burundské společnosti	64
4.1	Postavení a práva žen ve rwandské společnosti a politice	65
4.1.1	Ženská hnutí ve Rwandě	67
4.1.2	Ženy ve rwandské politice	69
4.1.3	Genderové kvóty ve Rwandě	70
4.2	Postavení a práva žen v burundské společnosti a politice	71
4.2.1	Ženská hnutí v Burundi	73
4.2.2	Ženy v politice v Burundi	75
4.2.3	Genderové kvóty v Burundi	76
5	Analýza vlivu obecných faktorů na podíl zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi	77
5.1	Ženy v současné politice	78
5.2	Postoj k patriarchátu ve Rwandě a Burundi	80
5.3	Změna genderových rolí a genderové rovnováhy	81
5.4	Vztah etnicity a genderu ve Rwandě a Burundi	86
5.5	Vliv genderových kvót na ženské politické zastoupení	89
5.6	Vliv genderových kvót na pozitivní změny v politice	95
5.7	Vliv zvýšené politické reprezentace žen na kvalitu demokracie	98
5.8	Důvody zvýšené politické reprezentace žen	102
5.9	Bariéry a překážky politické reprezentace žen	106
5.10	Vliv ekonomického a společenského rozvoje	111
6	Shrnutí	114
IV.	Závěr	121
	Literatura a zdroje	131

I. ÚVOD

Subsaharská Afrika je charakterizována pomocí západních médií spíše jako oblast negativních jevů, jakými jsou například vojenské převraty, občanské války, násilí páchané na ženách a dětech, nemoci nebo přírodní katastrofy. Tyto charakteristiky se aplikují i na dvě africké země, Rwandu a Burundi, které leží v jejím centru. Nemluví se však již o pozitivních událostech ve vývoji těchto afrických zemí v oblasti kultury, politiky, ekonomiky nebo cestovního ruchu, kterých bylo dosaženo. Samozřejmě nemůže být ignorován fakt, že postkoloniální dějiny subsaharské Afriky byly výrazně ovlivněny mnohými násilnými událostmi, které patří k nejhorším v dějinách lidstva. Jednou ze společných událostí, které ovlivnily život a historii obou států, jsou etnické konflikty a genocida, vyvražďování jednoho etnika druhým.

Motivací k této práci proto byla snaha představit a analyzovat původ a příčiny některých dlouhotrvajících konfliktů v oblasti Velkých jezer, jak je tato oblast často historicky nazývána, objasnit příčiny a původ etnické nesnášenlivosti ve společnosti těchto dvou států a v nich žijících etnik Hutuů a Tutsiů a jejich vlivu na postavení žen ve společnosti. Hlavním cílem práce je srovnání postavení žen ve společnosti ve vztahu k úrovni demokracie a politiky Rwandy a Burundi, dvou států, s dlouholetou společnou historií. Cílem autorky je pokusit se zmapovat, jak se vyvíjelo postavení ženy v tehdejší společnosti a jaké je postavení žen v politice a ve společnosti v obou státech v současnosti.

Obě země se po genocidě snaží jít cestou demokracie. Jednou z pozitivních charakteristik obou států je skutečnost, že Rwanda má největší procentuální zastoupení žen v parlamentu, které ji tak řadí na první místo ve světě. Zastoupení žen v politice v Burundi pak následuje za Rwandou.

Autorka si toto téma vybrala vzhledem k osobnímu zájmu o tuto oblast a o problematiku postavení ženy v africkém světě, které je v současné době velmi diskutovaným tématem. Větší zastoupení žen ve společnosti a politice by mohlo významně ovlivnit charakter vlády a kvalitu demokracie afrických zemí a následně zlepšit ženám jejich postavení, možnost vzdělávat se a více se podílet na rozhodování ve společnosti. Žena v africké patriarchální společnosti nikdy neměla žádná práva a byla závislá na svém muži, neměla majetek ani možnost rozhodovat sama za sebe.

Cílem práce je tedy analýza a komparace postavení žen ve společnosti a jejich zastoupení v parlamentech dvou postgenocidních států Rwandy a Burundi. Tato komparační případová studie bude vycházet z teorie feminismu a emancipace. Z hlediska výzkumu bude tato diplomová práce zaměřena na genderové kvóty, typ volebních systémů Rwandy a Burundi, stranou nezůstane ani měření demokracie a stupeň ekonomického a společenského rozvoje obou zemí. Autorka se pokusí najít odpověď na hlavní výzkumnou otázku:

„Jaké jsou obecné příčiny a faktory ovlivňující větší zastoupení žen v parlamentech těchto dvou zemí?“ a tyto se pak pokusí porovnat.

Výzkumnou metodou diplomové práce bude analýza dostupné odborné tuzemské i zahraniční literatury a internetových zdrojů a dále metoda komparace získaných výsledků a poznatků o postavení žen v obou zemích a případová studie.

V práci se autorka pokusí zodpovědět a komparovat tyto výzkumné otázky:

1. *„Působí volební systémy, míra demokracie a genderové kvóty na zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi pozitivně či negativně?“*

2. *„Podporuje zavedení generových kvót zvýšení zastoupení žen v politice?“*

3. *„Má etnická příslušnost vliv na počet žen v politických stranách Rwandy a Burundi?“*

4. *„Ovlivňuje míra ekonomického a společenského rozvoje zemí zastoupení žen v politice?“*

Dále bude potvrzena nebo vyvrácena následující hypotéza:

H *„Větší podíl žen na politickém životě se pozitivně odráží na vyšší kvalitě politických režimů Rwandy a Burundi.“*

Práce bude rozdělena do čtyř částí. V první části budou vysvětleny hlavní termíny a pojmy jako jsou feminismus, gender, pohlaví, patriarchát, politika osobního a genderové kvóty. Ve druhé části bude charakterizováno geografické a historické vymezení Rwandy a Burundi v africkém prostoru, etnické složení obyvatelstva a představeno postavení a práva žen v obou státech před genocidou a v postgenocidní společnosti. Dále budou představeny politické strany a volební systémy obou zemí a problematika genderových kvót. Třetí výzkumná část práce bude věnována analýze vlivu obecných faktorů na podíl zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi. Jedná se především o měření a porovnání vlivu genderových kvót, míry demokracie, volebních systémů a stupně ekonomického a společenského rozvoje obou zemí. V poslední části budou pak shrnuty a porovnány získané výsledky a provedena

komparace postavení ženy v politickém životě i ve společnosti v obou postgenocidních zemích.

Problematikou postavení žen ve společnosti a jejich participace v politickém životě se v minulosti i v současnosti zabývá spousta vědeckých pracovníků i pracovníků na celém světě, jak v evropských tak i afrických zemích. Zvláště vzhledem ke skutečnosti, že právě v afrických zemích a v zemích Latinské Ameriky jsou ženy stále častěji obsazovány do vyšších politických funkcí, než je tomu například v evropských zemích a na Západě. Většina pozic ve světové politice je stále zastávána muži a převážná část teorií tedy i odráží spíše mužský pohled. Na téma postavení a politické reprezentace žen jsou organizovány také mnohé konference po celém světě.

Z autorek, které se zabývají problematikou reprezentace žen v politice, a z jejichž děl vycházím a byly pro moji práci zásadní, je to například dánsko-švédská profesorka politických věd na Stockholmské Univerzitě Drude Dahlerup, která společně s Lenitou Freidenwall (2005, 2007) popsala systémy volebních kvót a jejich vliv na reprezentaci žen a dále se zabývala výzkumem rovností příležitostí a rovností výsledků genderových kvót při volbách. Další známou autorkou je Alli Mari Tripp (2005, 2019), profesorka politických věd a genderových studií Univerzity ve Wisconsinu v Edisonu v USA, která se zabývá genderovými kvótami a novými trendy v politické reprezentaci žen v Africe. Dále pak byla pro moji práci velkými přínosem autorka Naleli Morojele (2016), která se ve své knize „*Women Political Leaders in Rwanda and South Africa: Narrative of Triumph and Loss*“ zkoumá problematiku genderu, vliv genderových kvót a volební systémy ve Rwandě a jižní Africe. Vzhledem ke skutečnosti, že hlavním tématem mojí práce není přehled historie nebo politologie, historický kontext je přebírán z knih Jana Záhořika (2012, 2012a) „*Rwanda a Burundi*“, který popisuje historii obou států a také z publikací Filipa Reyntjense (2011, 2016), který se soustředí na konfliktní oblast Velkých jezer. Ve svojí diplomové práci dále vycházím také z díla autorky Hilde Coffé (2012), která ve své průzkumné případové studii zkoumá koncepci ženské politické reprezentace zastoupené představitelkami žen ve rwandském parlamentu, který je považován nejvíce genderově rovnocenným parlamentem na světě.

Velkým přínosem pro empirickou část mojí případové studie byla komparativní analýza Rwandy a Burundi „*Gender Quotas and Female political representation in the aftermath of ethnic violence*“, kterou vypracovaly autorky

Andrea Guariso, Bert Ingelaere a Marijke Verpoorten (2018). Studovaly dopad volebních kvót na politické zastoupení žen v postkonfliktní Burundi a Rwandě, vnímání úrovně a kvality politického zastoupení žen a problematiku průniku etnicity a pohlaví. Jejich výzkum byl založen na rozhovorech a přiběžích reprezentativního vzorku cca 700 občanů (302 v Burundi a 412 ve Rwandě). Pro porovnání dat obou zemí jsem čerpala důležité informace z dvacetiletého přehledu událostí a institucí v Burundi a Rwandě „*Institutions in Burundi and Rwanda: A 20-year Data Overview (1996-2016)*“ autorů De Roeck et al. (2016) a databáze genderových kvót IDEA (2018). Při výzkumu politické reprezentace a postavení žen v Burundi jsem vycházela z případové studie autorky Saskie Brand (2018) „*Political Participation of Women in Burundi*“ a analýzy autorů Serge Nanourou a Abigail Wilson (2014) „*Analysis of the Status of Women in Burundi's Political and Electoral Processes*“ a popisné studie autorky Kemi Ogunsanya (2008) „*Women transforming conflicts in Africa*. Pro zkoumání reprezentace žen a genderových kvót ve Rwandě byly pro mě zásadní studie Jennie E. Burnet (2008, 2011) „*Gender Balance and the Meanings of Women in Governance in Post-Genocide Rwanda*“, která zkoumá dramatický nárůst účasti žen ve veřejném životě ve vztahu k demokracii, a studie „*Women Have Found Respect: Gender Quotas, Symbolic Representation and Female Empowerment in Rwanda*“ popisující a porovnávající problematiku genderových kvót a jejich vlivu na postavení žen, kvalitu demokracie a zastoupení žen v autokratické Rwandě. Přínosné byly i studie autorů Claire Devlin a Robert Elgie (2008) „*The Effect of Increased Women's Representation in Parliament: The Case of Rwanda*“ a studie autorek Debusscher a Ansoms (2013) „*Gender Equality Policies in Rwanda: Public Relations or Real Transformations*“, které ve své studii zkoumají transformační politiku rovnosti pohlaví v autoritářských státech a Rwandě. Neméně významná byla pro moji práci studie Elizabeth Powley (2005) „*Women Hold Up Half the Parliament*“, která se zabývá zastoupením žen v parlamentu.

Dalším přínosem a inspirací pro moji analýzu byly také články a studie autorek Priscily Yachat Ankut (2005) o významu žen při tvorbě ústavy, Bethany Conner (2008) a dalších.

II. Vymezení teoretického konceptu

1 Úvod

Postavení a role ženy ve společnosti odrážely odlišnosti mezi mužem a ženou ve všech lidských kulturách. Tato vzájemně se doplňující odlišnost a protikladnost pohlaví se stala modelem nebo i symbolem k vytváření párů ve společnosti. Biologicky odlišná role pohlaví se tak stala pro řadu náboženství svědectvím o existenci odlišných typů tvořivých sil ve světě a dala vzniknout mužským a ženským božstvům (Doležalová 2004: 151). Tyto zkušenosti pomohly odlišit role žen a mužů na půdě náboženství a ve společenském a politickém životě a ovlivnily vnímání odlišného statusu žen ve vztahu k mužům.

V rámci teoretické problematiky postavení žen ve společnosti je velká pozornost věnována teorii feminismu, který prošel různými vývojovými etapami. První a druhá etapa feminismu představovala různé požadavky a práva žen. V historickém diskursu byly řešeny hlavní témata feminismu, kterými byla především rovnost žen a mužů, otázky veřejného a soukromého, problematika patriarchální společnosti a vztahy a rozdíly mezi pohlavím a genderem. Genderové role hrají významnou úlohu ve společnosti, zvláště pak v patriarchálních společnostech v afrických zemích, kde určují podřízenou roli žen. Konflikty a postkonfliktní situace se stávají příležitostí ke změně genderových rolí. Na podporu postavení žen v politice jsou používány genderové kvóty.

Zavedením genderových kvót na podporu zvýšení zastoupení žen v parlamentech v zemích subsaharské Afriky došlo k rychlému nárůstu žen v politice a některé africké státy tak předstihly i severské země, které do té doby měly v zastoupení žen prvenství. Přesto není jasné, jaký význam má zavádění genderových kvót v autoritářských státech jako je Rwanda a Burundi. Dalo by se předpokládat, že zavedení genderových kvót v těchto zemích povede ke zlepšení postavení a situace žen ve společnosti a v politice, společenskému a ekonomickému rozvoji zemí a také k vyšší kvalitě demokracie .

2 Teoretické zakotvení feminismu

2.1 Vznik a vývoj feminismu

„Celý feminismus není možná o ničem jiném než o problému, jak zacházet s rozdílem, aniž by se z něj stal protiklad.“

Jane Gallop (1942:93)

Termín „*feminismus*“ pochází z latinského slova „*femina*“ = žena. S feministickými názory je možno se setkat již v různých kulturách a starověkých civilizacích např. Řecka a Číny. Původním významem slova „*feministický*“ v 19. století byl lékařský termín, který se týkal feminizace mužů a maskulinizace žen. Jako politický termín se pak „*feminismus*“ začal používat až počátkem 60. let dvacátého století, kdy se objevil v hovorovém jazyce. (Heywood 2008). Tento pojem byl ve společnosti zprvu běžně vysvětlován jako hnutí za emancipaci žen. V dnešní době je však feminismus spojován nejen s ženským hnutím a snahou o zvýšení společenského postavení a role žen ve společnosti nebo politice, ale dle Sokačové (2004) se zabývá širším spektrem témat.

Důležitými mezníky, při kterých došlo k určitému posunu ve vnímání rolí ve společnosti, byly vnější důvody v podobě válek a revoluce, jako byl například boj amerických osad za nezávislost a francouzská revoluce. Těmito vnějšími vlivy došlo ve společnosti k rozkolísání tradičních hodnot a začaly se tvořit hodnoty nové. Ve snaze přizpůsobit se novým okolnostem byly ženy nuceny přejímat role svých mužů a současně si začaly uvědomovat, že jsou schopny je převzít (Osvaldová 2004: 17).

Cílem feminismu byla tedy snaha o změnu postavení žen ve společnosti, aby ženy byly vnímány jako individuality s vlastními právy a aby byla změněna zakořeněná redukce názoru, že co je lidské, je mužské. Bylo poukázáno na pozitivní vlastnosti žen, jako cit, snaha pomáhat druhým a spolupráce, které jsou prospěšné pro společnost.

Pavel Barša ve své knize *Panství člověka a touha ženy* vysvětluje feminismus na dichotomii pohlavního rodu, podobně jako Simone de Beauvoir, ve kterém je mužství spojováno se subjektem a jeho ekvivalenty, jako je rozum, mysl, forma a kultura. Naopak ženství je přiřazováno objektu a jeho ekvivalentům jako jsou vášně, látka, tělo a příroda. Člověk je, jak dále Barša uvádí, chápán jako hlavní

manipulátor světa a tímto člověkem-pánem je ve skutečnosti muž, kdežto ženám je přiřazena role ovládaného přírodního objektu (Barša 2012: 13-14).

Ideologie feminismu je pak charakterizována dvěma základními názory. Prvním je určité znevýhodnění žen pro své pohlaví, druhým potom nutnost s tímto znevýhodněním skoncovat (Heywood, 2008: 245). Představitelky feminismu v různých dobách prošly různými cestami od revoluční k reformní a jejich teorie feminismu byla ovlivňována různými politickými proudy a hodnotami, jako např. liberalismus, socialismus nebo radikální feminismus.

Dle většiny autorů byly pro feminismus typické různé názory, politické postoje a cíle ženských hnutí. V podstatě se ale jednalo o hlavní požadavky, kterými bylo uzákonění volebního práva žen, umožnění přístupu ke vzdělání srovnatelného s muži, zrušení přetrvávající ekonomické diskriminace žen, ale i o zvýšení zastoupení žen ve veřejných funkcích, zlegalizování umělého přerušování těhotenství a zakázání ženské obřízky. Současný feminismus se spíše soustředí na ženské vidění světa, odlišné pojetí sexuality u muže a ženy a kritiku přetrvávajících mužských stereotypů vůči ženám. Významná je však i angažovanost feministek v otázkách týkajících se ochrany životního prostředí, na řízení společnosti a nesilového řešení politických konfliktů.

2.2 První vlna feminismu

Období první vlny feminismu se vyznačuje běžným chápáním feminismu jako „ženského hnutí“ a „hnutí za emancipaci žen“, které, jak uvádí Sokačová, je také nazýváno tzv. humanistickým feminismem (Sokačová 2004). Toto období je charakterizováno snahou žen o uznání schopnosti jednotlivých žen dosáhnout postavení racionální morální osoby, na kterou by sociální i politické instituce uplatňovaly stejná pravidla, jako je tomu u mužů (Barša 2002: 19). Hlavními cíli první vlny bylo dosáhnout rovnosti práv občanských a politických, které bylo představováno hlasovacím právem pro ženy a dále právem na rovné vzdělávání žen.

První knihou, která obsahovala mnohé myšlenky moderního feminismu, byla *Knihla o Městě dam*, která vyšla již v roce 1405 v Itálii a jejíž autorkou byla Christine de Pisan (Heywood, 2008: 246). Pojednávala o činech slavných žen v minulosti a kladla důraz na prosazování práva žen na vzdělání a vliv v politice.

Již v 18. století se první feministky snažily poukazovat na omezení a nespravedlnosti, kterými ženy ve společnosti trpěly. Staly se tak součástí tehdejšího

hnutí za politickou emancipaci a rovnost. Toto hnutí se postupně šířilo po Evropě, ale pronikalo i do Ameriky a odráželo osvícenské myšlení. Volalo po společenské reformě a apelovalo na rozum a vzdělání. Charakteristikou prvních feministek byly silné ideály a víra, že psaní o sociální nespravedlnosti, kterou ženy trpěly, přinese změnu (Slipp 2007 : 205). První vlna je také často nazývána vlnou rovnostářskou, jak ji ve svém díle pojmenovala Julia Kristeva (1977), ženy totiž bojovaly za stejná, tedy rovná práva jako měli muži.

Dle obecně platné periodizace ženského hnutí první vlna feminismu probíhala od poslední třetiny 18. století a trvala přibližně do roku 1930 (Havelková 2004 in ABC feminismu: 169). Hlavní představitelky usilovaly o přiznání základních práv žen, jako bylo právo volit, právo na vzdělání a na majetek. Tato práva tehdejší moderní společnost přisuzovala všem lidem, ale ve skutečnosti pouze mužům. Teprve v 19. století pak vzniklo první organizované ženské hnutí, jehož hlavním tématem bylo volební právo žen. *Obrana práv žen* (1792) se tak stala prvním textem moderního feminismu, jehož autorka, britská sociální teoretička a feministka Mary Wollstonecraft, se tímto dílem zapojila do radikální politiky pod vlivem francouzské revoluce (Heywood, 2008: 246). Toto období je tak nazýváno první vlnou feminismu a ústředním požadavkem tohoto období byla stejná práva a právní postavení mužů i žen.

Jako masové hnutí ženy poprvé veřejně vystoupily se svými požadavky v době Velké francouzské revoluce, kdy v konventu přednesly svoje požadavky. Byly však vykázaný a došlo jen k dalšímu omezení jejich práv. O století později v Anglii byly ženy bojující za volební právo nazývány „sufražetkami“ (původ slova z anglického suffrage – volební právo). Tento výraz se dodnes používá spíše jako nadávka, místo aby společnost tyto ženy ocenila (Havelková 2004: 170). Nejsilnější ženská hnutí byla v zemích, kde politická demokracie zaznamenala největší pokrok. V zemích, kde se ženy hlásily o práva, které jejich muži již měli. Bylo to např. v USA a Velké Británii. V USA se ženské hnutí stalo součástí kampaně za zrušení otroctví.

Také v ostatních západních zemích vznikala podobná hnutí a sdružení. Např. ve Spojeném království, kde v 50. letech 19. století vzniklo organizované ženské hnutí, poté co dolní sněmovna zamítla první návrh na volební právo žen. V roce 1903 pak vznikla Společenská a politická unie žen (Women's Social and Political Union). V čele stály dvě významné ženy, Emmeline Pankhurstová a její dcera Christabel, které koordinovaly kampaň z ilegální základny v Paříži. A pod jejich vedením tzv.

„sufražetky“ prováděly útoky na majetky a organizovaly veřejné demonstrace. Z evropských států především v Anglii a v severských zemích rozvíjely feministky již od čtyřicátých let 19. století první dívčí školy, sdružovaly se do spolků a dokonce získaly pro svoje aktivity i podporu některých známých mužů. Jedním z nich byl i John Stuart Mill, autor knihy *The Subjection of Women* (česky přeloženo *Poddanství žen*). Hájil práva žen jako poslanec v parlamentu a předsedal také výboru pro volební právo žen. Přirovnával postavení žen k „*postavení otroků a sluhů*“, které brání rozvoji schopností a charakteru jedince (Osvaldová 2004: 22).

V českých zemích se počátky českého feminismu vyznačovaly umírněností. Nebyl namířen tolik proti mužům, ale hlavním cílem bylo především zlepšit postavení a uplatnění žen v občanském životě. Jak uvádí Osvaldová: „*Bylo to dáno společenskou rolí ženy v době národního obrození i v době budování první republiky*“ (Osvaldová 2004: 22). Velkou roli mělo také angažování mužů v ženské otázce, jako např. Vojty Náprstka ale i T.G. Masaryka. Českým aktivistkám byl přednější zájem národní před vlastním. K průkopnicím české emancipace byly například Magdalena Bohumila Rettigová, Božena Němcová, Karolína Světlá, Bohuslava Rajská, Marie Palacká-Riegrová nebo senátorka Plamínková.

Božena Němcová byla například první českou ženou, která se snažila profesionálně žít jen literaturou. Tomáš G. Masaryk, jehož názory silně ovlivnila manželka Charlotte, která přeložila knihu *Poddanství žen* od Stuarta Milla a aktivně pracovala pro ženské spolky, nepochyboval, že ženy jsou rovnocenné mužům. Je autorem známé a citované věty „*Není ženské otázky, je jen otázka kulturní, lidská, a je-li ženská otázka, pak je i mužská, dětská atd.*“ (Osvaldová 2004: 28). Jako potřebné Masaryk především požadoval, aby žena nebyla vmanipulována do rolí, které jsou pro ni destruktivní, ale aby měla možnosti výběru. Dle něj bylo také nemorální, že většina mužů vstupovala do manželství s ženami pouze pro peníze. Přitom sami ničím citovým, duchovním nebo intelektuálním do rodiny nepřispěli, pouze si z manželky udělali služku, ošetřovatelku, kuchařku a milenku.

Masaryk byl také nejaktivnějším obráncem rovnoprávných možností žen především v politice a ve vzdělání. Usiloval o to, aby ženy a dívky měly možnost studovat na univerzitních fakultách, mohly být členkami politických stran, měly právo zakládat svoje politické organizace a také volit. To bylo námětem jeho přednášky *Žena a politika*, kterou nechal vytisknout v *Ženském obzoru*. Činnost jejich dcery Alice Masarykové byla pak pokračováním otce a matky. V roce 1903 byl

za pomoci jedné nejaktivnějších obhájkyn ženských práv Terezou Novákovou, Františkou Plamínkovou, Marií Tůmovou a dalšími založen Ženský klub český, jehož cílem bylo získat větší rovnoprávnost v oblasti vzdělávání, pracovní, právní a politické, dosažení volebního práva a přístupu do politických organizací. V roce 1912 pak české ženy konečně dočkaly povolení účasti v politických stranách a spolcích (Osvaldová 2004: 31).

Jak bylo v této kapitole popsáno, první vlna feminismu se tedy vyznačovala splněním hlavních cílů, jako bylo uzákonění volebního práva žen, práva na vzdělání a majetek. Jako první na světě získaly toto právo ženy na Novém Zélandě v roce 1893. Volební právo amerických žen pak bylo zakotveno v Ústavě USA 19. dodatkem v roce 1920. Ženy ve Spojeném království se volebního práva dočkaly v roce 1918. Ve většině evropských zemí bylo ženám volební právo přiznáno až po 1. světové válce, ženy dokázaly svoje schopnosti tím, že organizovaly Červený kříž a zaujaly některá místa mužů v mnoha zaměstnáních (Havelková 2004 in ABC feminismu). Naproti tomu ve Francii se ženy volebního práva dočkaly až v roce 1945. Paradoxně však vybojováním volebního práva bylo ženské hnutí v mnoha směrech oslabeno a teprve v dalším desetiletí se toto právo zcela vyrovnalo volebnímu právu mužů.

2.3 Druhá vlna feminismu

Po dosažení úspěchů v první vlně odstraněním legislativních překážek, došlo k odmlčení ženského hnutí. Před nástupem druhé vlny pak vznikla významná díla, která změnila uvažování o ženské otázce. Zajímavé byly myšlenky v díle sociologa Georga Simmela (1911), který popisoval systém tzv. dvojího vládnutí, kdy „jedno pohlaví určuje normy, a pak podle nich ještě druhé pohlaví hodnotí.“ (Havelková 2004: 175). Stejný problém si uvědomovala i britská spisovatelka Virginia Wollf ve 30. letech 19. století, která se zabývala problematikou ženské a mužské identity. Viděla problém ve způsobu, jakým jsou ženy ve společnosti situovány, když staví svoji důstojnost na úspěších muže. Ženy si nejen že nemohly vydělat peníze, nemohly je ani vlastnit ani disponovat po svatbě svým věnem. Ženské školy tak byly chudé, zatímco mužské měly veškerý komfort a duchovní bohatství předchozích generací.

Nové motivy se objevily i v díle francouzské sociální kritičky Simone de Beauvoir v její knize *Druhé pohlaví*, kterou vydala v roce 1949. Tato kniha měla obrovský vliv na feministické hnutí především tím, že znovu otevřela téma politiky

genderu. Od ní se začala odvíjet druhá vlna feminismu, která nebyla tolik zaměřena na emancipaci ženy, ale soustředila se na podoby útlaku ženy ve společnosti (Sokačová 2004: 192). Zdůrazňovala, že postavení ženy neurčují faktory přírodní, ale především společenské a přišla s kritikou patriarchální kultury, ve které je mužství prezentováno jako pozitivum a určitá norma, zatímco ženství jako „jinakost“, která zásadním způsobem brání vyjadřovat plné lidství žen; a omezuje tak jejich svobodu (Heywood 2008: 263). Jak uvádí Osvaldová dle Beauvoir: „*muži měli vždycky osud ženy ve svých rukou*“, nerozhodovali tedy v zájmu ženy, ale vždy podle svých vlastních plánů, obav a potřeb. (Osvaldová 2004: 33). Mezi další významné představitelky druhé vlny patří Betty Friedanová, Kate Milletová a Germanie Greerová (Sokačová 2004).

Nejvlivnějším dílem druhé vlny feminismu se stala kniha americké feministky a politické aktivistky Betty Friedanové *Mystika ženství*. Její dílo mělo obrovský úspěch a dopad po celém světě a způsobilo další oživení feministického myšlení. Friedanová byla politicky velmi aktivní a vedla ženy k uspořádání druhého feministického hnutí. Pomohla tak založit Národní organizaci žen (NOW – National Organisation for Women), která se stala organizací žen a mužů pracujících pro ženská práva (Sokačová 2004). Toto hnutí vytvořilo podpůrnou sociální síť, která pomáhala ženám pozvednout sebevědomí pro usilování o genderovou rovnost. Bojovalo proti sexismu v reklamách, diskriminaci žen v zaměstnání i právním nerovnostem (Slipp 2007: 210). Friedanová se rozhodla prozkoumat frustraci a pocity zoufalství, které dle jejího názoru prožívá mnoho žen a které jsou důsledkem patriarchálních předpokladů a stereotypů a toho, že jsou ženy omezovány pouze na roli hospodyně a matky (Sokačová 2004). Ženy, které se snažily o úspěch a kariéru, byly kritizovány za to, že nehledají naplnění ve svojí ženské přirozenosti, ale že mužům závidí jejich úspěch. Měly být pasivní, ovládány muži a přijmout reproduktivní mateřskou roli. To, že dívky byly nabádány, aby se vyhnuly oddanosti škole a povolání, narušilo jejich vývoj a byly tak připraveny o svoji osobní identitu (Slipp 2007: 210).

Tato druhá vlna došla k poznání, že ženská otázka nebyla vyřešena ani dosažením právní rovnosti s muži a získáním politických práv. Friedanová (1963) usilovala o to, aby se ženám otevřely i možnosti vzdělání a profesionálního růstu (Heywood 2008: 247). Ideje ostatních feministek se radikalizovaly a stávaly se revolučnější. Tyto radikální feministky pak Friedanovou kritizovaly za její soustředění se pouze na potřeby žen ze středních tříd. Upozorňovaly také na osobní,

psychologické a sexuální aspekty útlaku žen. Jednalo se především o knihy *Politika pohlaví* (1970) od Kate Millettové a *Ženský eunuch* (1970) Germanie Greerové, které změnilly hranice toho, co bylo dřív chápáno pouze jako politické.

Cílem druhé vlny *feminismu* tedy nebyla pouze politická emancipace, ale především osvobození žen, o které usilovalo první ženské hnutí. K dosažení tohoto cíle mělo dojít nejen politickými reformami a změnami zákonů, ale dle názoru feministek bylo třeba radikální revoluční společenské změny.

Koncem 60. a počátkem 70. let se tak *feminismus* vyvinul v etablovanou ideologii, která již měla, na rozdíl od prvního rozkvetu radikálního feministického myšlení, svoje ideje a hodnoty. Z feminismu a genderu se tak stalo závažné téma, související s veřejným životem a stávalo se tak i tématem řady akademických disciplín. Vznikaly také první feministické organizace nejen v západních zemích, ale i v zemích rozvojového světa. Hlavní feministické proudy, jako liberální, socialistický, marxistický byl tedy rozšířeny o radikální proudy, jako je feminismus postmoderní, psychoanalytický, lesbický neb černošský apod. (Heywood 2008: 248).

2.4 Feminismus v 21. století

Po dosažení vrcholu feministické teorie počátku let sedmdesátých se objevují názory, že ženské hnutí slábne. Hovoří se o nástupu „postfeminismu“. Feminismus totiž narazil na řadu problémů a ženské hnutí bylo oslabováno nejednotností názorů. I když existuje stále společná touha posílit úlohu žen, která je spojuje, objevují se již dlouho názorové neshody mezi feministkami reformistickými a revolučními a mezi radikálními a socialistickými. Jak uvádí Heywood (Heywood 2008: 268), objevují se sporná a diskutabilní témata, kterými jsou například separatismus a lesbismus. Dále se objevují názorové rozdíly na prostituci, pornografii a cenzuru, odlišné jsou i názory na interrupci, mateřství, rasu a etnickou příslušnost nebo sociální stát. Toto množství problémů a různorodých zájmů je však spíše známkou síly feminismu a může být také signálem, že se z politického hnutí feminismus přetvořil v politickou ideologii.

V 21. století se objevil také problém a názor, že se vlastně mnoha původních cílů feminismu již dosáhlo nebo dosahuje. Z toho vychází postfeministická kritika, která tvrdí, že se v prvních letech 20. století již dospělo k volebnímu právu žen, že v druhé vlně feminismu se dosáhlo legalizace interrupce, zákonů o stejných mzdách pro ženy i muže a zákonů zakazujících diskriminaci, stejně jako o přístup ke vzdělání,

politickému životu nebo svobodným povoláním. Objevují se i názory, které spatřují vítězství feminismu i v tom, že se objevil nový druh mužů, kteří se vyrovnali s některými „feminními“ prvky, co se týká vnějšího vzhledu a jsou ochotni se podílet na domácích pracích a dělení povinností v rodině v rámci tzv. „symetrické rodiny“ (Heywood 2008: 268). A naopak tzv. mužské hnutí tvrdí, že se muži stali obětí politiky genderu, že feminismus došel příliš daleko. Poukazují na nebezpečí, že muži a zejména mladí muži jsou konfrontováni úpadkem tradičně „mužských“ povolání, které vykonávají i ženy, tím jsou vystaveni stupňující se konkurenci žen na pracovišti i doma a že se cítí připraveni o svůj status „živitelů“. Existuje nebezpečí, že tyto muži upadnou do kultury nevykonnosti a nebudou schopni se vyrovnat s budoucností, která bude ženská.

Heywood (2008: 268) dále poukazuje na skutečnost, že názory, že sexistický útlak byl překonán a společnost není patriarchální je pouze iluzí postfeminismu. Důkazem toho je stále větší počet žen v mnoha západních zemích, a jasná většina žen vdaných, jež chodí do práce. Jsou to především ženy, které vykonávají práce málo placené, společensky nízko hodnocené a práce na dílčí úvazek. Tyto ženy také méně než muži rozhodují o svém těle, jelikož převládají silné stereotypy ženskosti a krásy. Ženy hrají stále podřadnou roli v manželství, v mocenských pozicích ve společnosti a také politice, kde jsou stále nedostatečně zastoupeny.

Proti tvrzení, že „ženy všeho dosáhly“ vystoupila ostře Greerová (1997) ve své knize *Celá žena*. Dle jejího názoru ženy pouze rezignovaly na osvobození a spokojily se tak se zdánlivou, ale falešnou rovností. Ta se rovná asimilaci a přizpůsobení mužům. To je důkazem toho, že patriarchát, který se předává z generace na generaci, uvádí ženy stále do podřízeného postavení tím, že vytváří předstíranou emancipaci. Pokud tedy bude existovat patriarchát, bude tu i feminismus. Hlavním problémem a úkolem feminismu 21. století tedy je najít schůdnou a ucelenou třetí vlnu feminismu, která přinese objasnění měnící se povahy vztahů mezi gendery a tento mýtus postfeminismu vyvrátí.

2.5 Hlavní témata feminismu

Feministické myšlenky byly dlouhou dobu součástí tehdejších ideologií – liberalismu a socialismu, které hlásaly rovnost. Jako samostatná ideologie byl vnímán až ve 2. polovině 20. století v souvislosti se vzestupem radikálního feminismu. Tím, že radikální feminismus označil gender za zásadní kategorii politického významu,

přestaly klasické ideologie plnit funkci dostatečných nástrojů na zlepšení sociálního postavení žen (Dočekalová, Švec et al. 2010: 248).

Radikální feminismus změnil význam genderu, který se tak stal pro politiku věci zásadní důležitosti. Běžné ideologie byly pro zvyšování sociální role žen nedostatečnými nástroji, které byly často kritizovány za patriarchální postoje a východiska. Ideologie feminizmu však byla průřezová a zahrnovala tři obsáhlé proudy: liberální feminismus, marxistický (socialistický) feminismus a radikální feminismus. V rámci těchto proudů lze označit společný soubor těchto základních témat:

- „odlišení veřejného a soukromého
- *patriarchát*
- *pohlaví a gender*
- *rovnost a rozdílnost.*“ (Heywood 2008: 249).

Tradičně byl chápán rozdíl mezi *veřejným a soukromým*. Co bylo „politické“, patřilo spíše do veřejného života a politika byla chápána jako činnost ve „veřejné sféře státních institucí, skupin a veřejných diskuzí. Naproti tomu rodinný život a osobní vztahy byly součástí „soukromé sféry“ tedy nepolitické. Dle názoru moderních feministek však byla politika činnost, která se neomezovala pouze na oblast státních záležitostí, orgánů a institucí, ale existovala všude tam, kde byl nějaký společenský konflikt. Dle názoru Millettové (1970 cit. in Heywood) byla politika „*mocensky strukturovaným vztahem.*“ Podle tohoto uspořádání jedna skupina osob byla ovládána druhou. Politické byly nejen vztahy mezi vládou a občany, ale i mezi zaměstnavateli a dělníky a stejně tak mezi manžely, rodiči a dětmi v rodině (Heywood 2008: 249). Feministky tedy tvrdily, že nerovnost mezi pohlavími byla udržována z toho důvodu, že společenská dělba práce dle pohlaví byla chápána jako přirozená a ne politická.

Doménou mužů se tedy stávala veřejná sféra života, do níž patřila politika, práce, kariéra, literatura a výtvarné umění. Naopak doménou žen byla soukromá sféra života, která se zaměřovala na povinnosti v rodině a péči o ni, výchovu dětí, domácí práce a zaměstnání. Ženy, jejichž role byla omezena na roli matky a hospodyně, byly tak z politiky vyloučeny.

Tuto hranici mezi „veřejným mužem“ a „soukromou ženou“ se právě feministky snažily prolomit, ne vždy se však ve svých názorech shodovaly. Zatímco radikální feministky hlásaly, že „osobní je i politické“ a byly tak silnými odpůrci toho názoru, že politika končí na prahu domovních dveří. Liberální feministky se naproti tomu staví proti dělení života na veřejný a soukromý z toho důvodu, že tento model omezuje přístup žen k veřejné sféře školství, politické činnosti i jejich práce. Varovaly tak před zpolitizováním soukromé sféry, která je dle jejich názoru pouze věcí osobního rozhodování a individuální svobody.

Pojmem „*patriarchát*“ (dle latinského slova *pater-otec*) jsou feministkami charakterizovány mocenské vztahy mezi muži a ženami. Je jím označována tzv. „otcovláda“, tedy nadvláda mužů a podřízenost žen ve společnosti. Feministky tuto nadvládu charakterizují jako strukturu rodiny, v níž je dominantní moc otce, tedy manžela v rodině. Tento způsob uspořádání společnosti podle otcovského původu někteří autoři 19. století definovali jako určitou fázi vývoje společnosti, který měl následovat po matriarchátu, a který se vyznačoval důrazem na mužské hodnoty, především individualitu.

Termíny „nadřazenost mužů“ a „vláda mužů“ jsou pak užívány k popisu vztahů mezi gendery ve společnosti (Heywood 2008: 252). Feministky jsou však přesvědčeny o názoru, že tato nadvláda otce v rodině je symbolem nadřazenosti muže i ve všech ostatních institucích. Patriarchální rodina je tak dle jejich názoru základem soustavné nadvlády mužů ve školách, politice i v práci. Pojem patriarchát je tedy běžně užíván a je jím označována vláda mužů v rodině i mimo ni.

Havelková (2004) uvádí, že kulturní systém, ve kterém žijeme, je patriarchální povahy, ale pojem patriarchát, vycházející ze skutečnosti - patriarcha, jako otec a hlava rodiny, je často matoucí, jelikož nezahrnuje jen vládu mužů nad ženami, ale i vládu starších mužů nad mladšími (Havelková 2004: 178). Dle jejího názoru ze skutečnosti, že kultura je založena na nadvládě mužů, těží svým způsobem všichni muži a to jak ve veřejné, tak i domácí sféře. Dle Millettové (1970) je pak „patriarchální vláda“ institucí, dle které je polovina populace, která je pohlaví ženského, ovládána polovinou pohlaví mužského. Dle jejího názoru je patriarchát založen na dvou zásadách: „muži necht' vládnou ženám“ a „starší muži necht' vládnou mladším“. Je tedy společností hierarchickou, která se vyznačuje útlakem sexuálním i generačním. Muži sice vládli nad ženami ve všech společnostech, ale podoba i míra útlaku žen v různých dobách a kulturách se značně lišily. V západních zemích se

postavení žen po zavedení volebního práva zlepšilo. A to i výsledkem lepšího přístupu žen ke vzdělání, změnou právních předpisů, které upravily manželství a rozvod a také legalizací umělého přerušování těhotenství. Naopak v rozvojovém světě hraje patriarchát velmi silnou a krutou roli. Přes 80 milionů žen ve světě (Heywood 2008: 251), převážně v Africe je podrobováno obřízce, v Indii dochází k vraždám nevěst a přetrvávající praxe obligatorního poskytování věna vede k častému usmrcování dětí ženského pohlaví.

Slovem *patriarchát* upozorňují liberální feministky i na nerovnou distribuci práv a nároků ve společnosti. Jde o nedostatečné zastoupení žen ve vyšších funkcích v podnicích, svobodných povoláních, ale i ve veřejném životě a především v politice. Socialistické feministky pak zdůrazňují roli ekonomických aspektů v návaznosti na kapitalismus. Dle jejich názoru je podřízenost žen mužům a třídní nerovnost vzájemně propojenými systémy útlaku v důsledku kapitalismu. A dokonce odmítají termín patriarchát používat. Naopak radikální feministky kladou na patriarchát důraz. Dle jejich názoru představuje patriarchát systematicky, pomocí institucí, ale i všeobecně uskutečňovanou moc mužů, jejíž kořeny vznikají už v rodině. Tento model nadvlády mužů a podřízenosti žen ve společnosti je totiž odrazem mocenských struktur doma v rodině (Heywood 2008: 252).

Feminismus rozlišuje dva základní termíny *pohlaví* a *gender*. Zatímco *pohlaví* se týká přirozených biologických rozdílů mezi ženami a muži, *gender* je pojmem z oblasti kultury, pojmenovává určité role, které ženám i mužům společnost přisuzuje. Feminismus většinou odmítá logickou souvislost mezi pohlavím a genderem. Jak uvádí Dočekalová a Švec v rámci feminismu se však objevují i směry, které kulturní a sociální rysy s biologií spojují a ženám přisuzují kladné atributy, jako např. schopnost žít, spolupracovat nebo intuice (Dočekalová, Švec et al. 2010: 250).

Vznikají tak genderové stereotypy, které představují zjednodušující a zaujaté předpoklady, které se týkají vlastností, názorů, ale i rolí žen a mužů ve společnosti, v pracovním životě nebo rodině jak uvádí Český statistický úřad (dále ČSÚ) (2018). U chování mužů se tak předpokládá, že nikdy nepláčou, jsou nepořádní, soutěživí a agresivní. Ženám jsou pak přisuzovány vlastnosti jako citlivost, empatie, poddajnost a pořádkumilovnost. Toto zevšeobecňování ženských a mužských vlastností však může, u těch kdo vybočují z těchto stereotypů, vést až k diskriminaci.

Na rozdíl od pojmu pohlaví, který je chápán v biologickém smyslu, je gender někdy nazýván sociálním pohlavím. Pojem gender tak označuje kulturní charakteristiky a modely přiřazované mužskému a ženskému biologickému pohlaví a poukazuje tak na sociální rozdíly mezi ženami a muži. Tyto role mužské a ženské se však mění v čase a liší se významným způsobem podle kultury národa a historického vývoje společnosti. Nejde tedy o přirozeně daný rozdíl mezi ženami a muži a jde o dočasný vývojový stupeň sociálních vztahů (ČSÚ 2018).

Rovnost a rozdílnost. Je nepřesné definovat feminismus jen jako hnutí za dosažení rovnosti pohlaví. Některé feministky charakterizují snahu dosáhnout rovnosti jako tzv. implicitní identifikaci s „mužským světem“ a touhu „být jako muži“. Naproti tomu tzv. diferenční feminismus zdůrazňuje rozdílnost mužů a žen (Dočekalová, Švec et al. 2010: 250).

V empirické části se autorka pokusí aplikovat tato témata feminismu na problematiku reprezentace žen ve rwandské a burundské společnosti a politice.

Feminismus se tak v průběhu 90. let postupně stal globálním společenským fenoménem, který je charakterizován velkou rozmanitostí, nejednalo se tedy o jednotný teoretický nebo politický proud. Jednotlivé feministické proudy se staly tak různorodé a roztržité, že mezi nimi přestal fungovat interní dialog a začaly se navzájem ignorovat. Feministické směry třetí vlny ve vztahu k druhé vlně jsou tedy dle Sokolové charakterizovány zásadním odklonem od pohledu na gender, pohlaví a sexualitu. Jejich přínosem je však důraz na propojení genderu a dalších kategorií společenských nerovností, jako na rasu, sexuální orientaci, etnickou příslušnost, sociální postavení, společenskou třídu nebo náboženské vyznání apod. I když je genderová nerovnost stále vnímána jako zásadní, ale je pouze jednou součástí složitějšího systému diskriminace ve společnosti (Sokolová 2004: 206-207).

3 Teoretické zakotvení politiky genderu

3.1 Pojem gender

Každá doba i společnost si vytváří vlastní obraz ženství a mužství. Jde o jakýsi souhrn očekávání, předsudků a společenských norem. Z toho vyplývá, že ženskou a mužskou roli určuje společnost. Přestávají tak platit biologické faktory a dochází k většímu uplatňování sociálního pohlaví – tzv. *genderu*. Každé pohlaví

přirozeně vnímá, co se od něj „tradičně“ očekává a reaguje na požadavky společnosti tím, že je buď přijímá, nebo odmítá (Valdrová 2004: 10).

Na první pohled by mohlo vypadat, že termín *gender* je synonymem pojmu *pohlaví*. Na rozdíl od pohlaví, které vystihuje biologický rozdíl mezi muži a ženami a fyzické rozdíly mezi jejich těly, pojem *gender* představuje rozdíly psychologické, sociální, kulturní nebo historické. Jak vysvětluje Jarkovská, zatímco naše biologické konstrukce jsou stále stejné, společenské postavení žen a mužů, jejich postavení a role v rodině, mužské a ženské profese nebo vlastnosti, mužské nebo ženské způsoby pěstění těla se proměňují v čase a v různých kulturách (Jarkovská 2004: 21). Zatímco naše pohlaví zůstává pro okolí skryto, náš *gender* je vlastně způsob, jakým se okolí navenek prezentujeme, zda jsme muži nebo ženy, ale je to taky způsob, kterým se k nám okolí chová a jak nás posuzuje. *Gender* je tedy proměnlivý a tvárný podle naší identity.

Pojem *gender* je vysvětlován jako označení souboru rolí a atributů, které jsou vázány na pohlavní příslušnost, ale které jsou zakotveny v kultuře (Kratochvíl, Drulák et al 2009: 77). Jde tedy o sociální a kulturní rozdíly mezi muži a ženami, které nejsou vnímány jako rozdíl pohlaví (*sex*), ale které označují biologicky neodstranitelné rozdíly mezi muži a ženami (Heywood 2008: 248). *Gender* se tak dle přesvědčení feministek stává významným společenským dělítkem, podobně jako třída, rasa nebo náboženství.

Na rozdíl od společností na Západě, ve kterých se *gender* a *genderová* analýza prosadily prostřednictvím feminismu, v českých zemích je naopak feministické myšlení hájeno a vysvětlováno pomocí *genderu*. *Genderová* analýza tak byla často vnímána jako určitá alternativa feministické analýzy, která byla nekonfliktní a neagresivní a pamatovala rovnoměrně na muže i ženy. Je třeba však zdůraznit, že koncept *genderu* není opakem, ani synonymem feminismu (Sokolová 2004: 200-201).

Například Young chápe *gender*... „jako určité paradigma strukturální sociální odlišnosti, kterou vymezuje v protikladu k odlišnosti kulturní“ (Young 2010: 23). Dle jejího názoru tvoří ženy sociální skupinu, která se nevyznačuje společnou identitou a sdílenými vlastnostmi. Jde spíše o skupinu, která má ve vztahu k základním společenským strukturám podobné postavení. *Gender* tedy neznamená identitu, ale je určitou strukturální vazbou mezi institucionálními podmínkami, individuálními životními šancemi a realizací těchto šancí. Dle Young je „*gender* stejně jako třída

rozsáhlým, mnohostranným, vrstevnatým a komplexním souborem překrývajících se struktur a objektů“ (Young 2010: 23). Ženy pak jsou dle jejího názoru osoby, které jsou přiřazovány do svého ženství svými aktivitami uvnitř tohoto souboru.

Zatímco radikální feministky považují *gender* za nejzávažnější a politicky nejdůležitější ze všech společenských dělítek, konzervativci proti tomu tvrdí, že rozlišování mezi muži a ženami ve společnosti, tedy rozlišování podle *genderu*, je přirozené dle sociálních rolí mužů a žen, které jim přisoudila příroda. Dle jejich argumentů jsou ženy tělesně a anatomicky vybaveny k podřízenosti a k tomu aby ve společnosti svoje role omezily na rodinu a domácnost. Zastávají tedy názor, že „*biologie je osud*“ (Uhde 2010: 131) a schopnost rodit děti je biologický faktorem, který je se společenským postavením žen spojován a stejně jako menstruace a kojení je tedy záležitostí vysloveně ženskou. Dle těchto biologických faktorů však nejsou ženy neznevýhodňovány nebo není ani předurčován jejich osud ve společnosti. Ženy sice mohou být matkami, ale povinnosti spojené s mateřstvím, jako kojení, výchova dětí a věnování se domácnosti a rodině však nemusejí přebírat. Představy spojené s rozením a vychováváním dětí jsou spíše kulturní a ne biologické. Příčinou je vlastní struktura tradičního rodinného života, kdy se od žen očekává, že zůstanou doma pečovat o děti, starat se o rodinu a domácnost. Ale tuto starost může převzít i muž nebo se o ni mohou manželé dělit, jak je tomu tzv. „symetrických rodin“. Další možností je, že výchovu může převzít obec nebo stát, či příbuzní, jako například v tzv. širších rodinách.

Tvrzení, že „*biologie je osud*“ je feministkami zpochybňován tím, rozlišují pohlaví (*sex*) a *gender* (*gender*). Vysvětlují tedy *pohlaví* jako biologické rozdíly mezi ženou a mužem, obecně vyjádřeno jako mezi samicemi a samci, které jsou přirozené a neměnné a souvisejí s reprodukcí.

Naopak *gender* feministky vysvětlují jako termín z oblasti kultury, který slouží k označování různých rolí, které jsou společností mužům a ženám přisuzovány. A rozdíly mezi těmito *gendery*, jsou představovány protiklady stereotypů mužskosti a ženskosti, tedy „maskulinity a „femininity“. Dle názoru Simone de Beauvoir „*se ženy nerodí, ale vytvářejí*“ (Heywood 2008: 263). Feministky zastávají názor, že je tím popírána nutná logická souvislost mezi pohlavím a *genderem*, ale je zdůrazňováno, že rozdíly jsou konstruovány spíše sociálně a politicky. Ženy a muže totiž nelze posuzovat pouze podle pohlaví, ale je třeba je brát především jako osoby a individua. Cílem feminismu je tedy dospět k osobnosti zbavené *genderu*.

Jedním z důsledků antifeminismu v českých zemích v 90. letech bylo tedy zavádění umělého oddělování genderu a feminismu, z kterého pomalu vznikal logický trend, spočívající v tom, že i když vzrůstal počet žen a mladých dívek, které vnímaly problém genderové nerovnosti a necitlivosti ve společnosti, který je třeba řešit, jen málo jich mělo odvalu a zájem se hlásit k feministkám (Sokolová 2004: 210).

Moderní chápání genderové identity však závisí na řadě faktorů. Jedinec se narodí s jistými genetickými a prenatálními vlastnostmi, které jsou mu dány, ať už se jedná o povahu, inteligenci, nadání i určitý tělesný a citový potenciál, ale také určité genderově specifické chování (Slipp 1993: 221). Během života jedince však dochází k jejich ovlivňování a formování interpersonálními vztahy nejen s rodinou a rodinnými příslušníky, ale i se systémem, kulturou a společností. V rámci každé společnosti pak existují různé determinanty, jakými je například rasa, náboženství, národnostní příslušnost a také socioekonomické faktory.

Vytvoření pojmu *gender* a oddělení od biologického *pohlaví* mělo tedy pro feministickou teorii rozhodující význam. Upozornilo tak na možnost sociální změny a také na proces, v jehož průběhu byl ženám přisouzen gender a byly tímto vystaveny útlaku. Koncept genderu, který se nezaměřuje na ženy a muže jako samotné, ale na procesy ženství a mužství a jejich strukturální a symbolickou podstatu, postupně nahradil „ženu“, která byla dosud vnímána jako základní kategorie feministické analýzy (Sokolová 2004: 202).

Problematikou feminismu a genderu se v minulosti zabývalo více autorů (např. Freud, Wittig, Kristeva), jednou z nejvlivnějších autorek zabývajících se problematikou genderu je však Julie Butler (2007), která svojí knihou *Gender Trouble* výrazně ovlivnila feministické myšlení, když upozornila na skutečnost, že tradiční feminismus se chybně dívá na „ženství“ pouze z biologického hlediska, došla k názoru že „ženství“ a „mužství“ nejsou biologicky pevně dané, ale kulturně předurčené a předpokládané.

Gender tedy představuje určité sociální chování, které odpovídá dané situaci, ve které se ženy a muži učí jednat a chovat dle společností daných vzorců chování, které jsou považovány za typické pro muže nebo pro ženy. Problematikou genderu a genderových rolí a jejich změny ve rwandské a burundské společnosti se autorka bude dále podrobněji zabývat v empirické části.

3.2 Genderově reformní feministické teorie

V roce 1998 klasifikovala socioložka Judith Lorber současné trendy feministických teorií do tří hlavních kategorií – na genderově reformní feministické teorie, feministické teorie genderově motivovaného odporu a teorie 3. vlny feminismu.

Pro náš výzkum genderu jsou důležité genderově reformní feministické teorie. Jde o trendy feministického myšlení, které zdůrazňují spíše podobnosti mezi ženami a muži, ne rozdíly. Jednou z hlavních oblastí, kterou touží změnit, je oblast práva. Tyto postoje jsou především zaměřeny na analýzu diskriminace žen a možnosti jejich uplatnění ve společnosti, jako mají muži. Je zdůrazňována především osobní volba žen. Tím se rozumí, aby prostředí, ve kterém se pohybují, zaměstnání a životní styl, který dodržují, byly jejich svobodnou volbou a ne „*důsledkem strukturální genderové nerovnosti společnosti*“ (Sokolová 2004: 202-203).

Jedním ze známějších trendů je *liberální feminismus*, který se soustředí na otázku rovnocenného života a práv. Je typický v zemích, kde pro muže a ženy platí rozdílné názory. Ženy by měly mít stejná práva a svobody jako muži. Jak však dokazují například různé restriktce a změny v zemích východní Evropy, které se projevíly po roce 1989 např. v zákonech o potratech v zemích tzv. prvního světa (v Polsku, Německu a Slovensku), ale i různá legislativní omezení sexuální výchovy v USA, závisí právní úpravy, které přímo ovlivňují životy žen, především na rozložení politické moci. Z toho pak také plyne snaha různých společenských skupin, které se cítí nějakým způsobem diskriminovány, o dosažení rovnosti před zákonem. Často jsou to různé etnické menšiny, diskriminované skupiny na základě zdravotního postižení nebo věku atd. (Sokolová 2004: 202-203).

O ekonomickou rovnoprávnost žen a mužů usiluje *feminismus marxistický a socialistický*. *Socialistický feminismus* považuje za kořeny vztah mezi pohlavním v socialistické a ekonomické struktuře společnosti. Emancipace žen je dle tohoto proudu možná pouze se zásadní společenskou změnou nebo revolucí. (Dočekalová, Švec et al. 2010: 251). Nerovná pozice žen ve společnosti vyplývá z podstaty kapitalistického vykořisťování, která je vnímána jako důsledek ekonomické závislosti na mužích a přetrvávajících genderových stereotypů, že muž je živitel rodiny a žena ochránkyně domácího krbu (Sokolová 2004: 204). Bedřich Engels ve svém díle *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* (1884) uvedl, že vznik a vývoj

kapitalismu a soukromého vlastnictví způsobil zásadní změnu postavení žen ve společnosti. Dle jeho názoru v předkapitalistických společnostech se v rodinách dodržoval matriarchát a bylo dodržováno tzv. *právo matky*, kdy majetek a společenské postavení se dědilo v ženské linii. To právě změnil kapitalismus tím, že byl založen na soukromém vlastnictví mužů, matriarchát zlikvidoval a zapříčinil tak „světodějnou porážku ženského pohlaví“ (Engels 1884 cit. in Heywood 2008: 260). Názor Engelse se shoduje s názory socialistických feministek, že útlak žen se uskutečňuje v buržoazní patriarchální rodině, kdy snahou mužů je zajistit přechod svého majetku pouze na syny a omezování žen slouží ekonomickým zájmům kapitalismu. Oba tyto feminismy pak kladou důraz především na zvyšování ekonomických možností u žen, rozvoj jejich uplatnění na pracovním trhu, možností rekvalifikace a flexibility, zvyšování mezd a zlepšování pracovních podmínek žen. Některé představitelky přišly dokonce s požadavkem mzdy za práci v domácnosti, která není nijak oceňována. Tento nízký status žen a sociální nerovnosti jsou způsobeny tím, že ženy nejsou za svoji práci ohodnoceny a zůstávají finančně závislé na mužích (Dočekalová, Švec et al. 2010: 251). To se týká i žen z rozvojových zemí a subsaharské Afriky.

Lorber (in Sokolová 2004) pak uvádí jako jeden z důležitých trendů *feminismus rozvojový* – ke kterému patří strategie, které se soustředí na potřeby žen a jejich specifika v rozvojových zemích. Tento feminismus je odlišný na každém kontinentu. Často vychází z post-koloniální kritiky egocentrismu. Vychází z podstaty, že v každé zemi existuje určitý tradiční kulturní rámec, a snaží se tak prosazovat feministické myšlenky v souladu s kulturními hodnotami dané společnosti. Většinou se zde mísí liberální a socialistické feminismy, které vycházejí z místních tradic.

3.3 Mezinárodní úmluvy o genderové rovnosti

O genderové rovnosti bylo přijato několik mezinárodních úmluv, které stanovily cíle politické reprezentace žen. Klíčovým dokumentem, který byl přijat na půdě OSN v roce 1976, a zaměřil se na práva žen, byla „*Úmluva o odstranění všech forem diskriminace proti ženám*“ (The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women, CEDAW). Dále pak „*Africká charta lidských práv a práv národů*“ (1981) přijatá Organizací africké jednoty, která prohlásila, že právě stát zajistí odstranění všech forem diskriminace žen a ochranu práv žen a dětí. „*Pekingská akční platforma*“ z roku 1995“ se pak stala globální agendou pro práva

žen, rovnost pohlaví a jejím cílem bylo posílit postavení žen ve společnosti v souvislosti s chudobou. Specializovala se nejen na problémy chudoby, vzdělání a zdraví žen, jejich hospodářské postavení a jejich nezaměstnanost, ale také na otázky násilí na ženách a jejich sexuální a reprodukční práva především během válek, které předchozí úmluva CEDAW neřešila. „*Opčním protokolem k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen CEDAW*“ (1999) a jeho ratifikací státy uznaly pravomoci Výboru pro odstranění všech forem diskriminace žen k možnosti přijímat a posuzovat stížnosti jednotlivců i skupin na dodržování úmluvy ze strany států a smluvních stran. Dalším významným dokumentem byl tzv. „*Maputský protokol - Protokol k Africké chartě lidských práv a práv národů o právech žen v Africe*“ (2003), který vyslovil zákaz mrzačení ženských pohlavních orgánů, dále pak právo žen na sexuální sebeurčení a posílení jejich práv v manželství. Stanovil stejná práva na půdu a majetek pro ženy i muže a také právo účastnit se politického života a rozhodovacích procesů. Dále ustanovil právo na mír, potravinovou bezpečnost a právo na udržitelný rozvoj. Tento dokument byl podepsán více než polovinou afrických zemí (Doležalová, Prášková 2012: 2-3).

Všechny tyto úmluvy jsou důkazem snahy mezinárodního prostředí bojovat proti formám ženské diskriminace, která se na světě skutečně děje. To je úkolem institucí a politických stran, které jako jediné mohou problém genderové rovnosti a ženské reprezentace nějakým způsobem vyřešit. Protože jediné instituce a politické strany jsou za diskriminační praktiky odpovědné a mohou toto znevýhodnění a vyloučení napravit a změnit (Dahlerup 2005: 144).

Kvóty tedy sice představují určitou formu diskriminace proti mužům tím, že porušují základní princip rovných příležitostí. Na druhou stranu však ženy, které se dostávají do politických funkcí hůře, často nemají důvěru a podporu svých stranických kolegů, stran ani voličů, protože stále platí, že světu vládnou muži. To platí především v afrických patriarchálních společnostech, kdy se ženy dostávají do úřadu obtížněji, protože jakákoli myšlenka emancipace nebo rovného postavení mužů a žen je zde nepřijatelná. Jakmile se totiž ženy v minulosti začaly sdružovat, osamostatňovat a zakládat různé spolky na podporu žen, byly často oběťmi domácího násilí svých manželů, kteří nebyli schopni přijmout autoritu ženy ve společnosti.

3.4 Role genderu v mezinárodních vztazích

Na rozdíl od biologicky daného pohlaví je gender považován za sociální konstrukci, kterou produkuje kulturní sféra společnosti, především různé úrovně socializace. Výzkum genderu byl zaveden do mezinárodních vztahů feminismem, a stal se pro něj klíčovým výzkumným tématem. Cílem genderové analýzy v mezinárodních vztazích je tedy „denaturalizovat kulturní rozdíly mezi muži a ženami“ (Kratochvíl, Drulák et al. 2009: 77). Smyslem je ukázat, že nejsou souvislosti s biologicky univerzální kategorií pohlaví, ale s jednotlivými kulturami. Tím představuje gender jako něco, co se vyvíjí a může se měnit, i když ne libovolně.

Smysl genderové analýzy v mezinárodních vztazích je tedy dvojí. První je souvislost genderových rozdílů a pozice v mezinárodním systému. Předmětem výzkumu se stává vliv genderové identity jednotlivých aktérů a objektů na jejich možnosti, a do jaké míry jejich situace v rámci mezinárodních vztahů dopadá na jejich genderovou identitu. Dle nejčastějšího feministického stanoviska je ženskost tradičně spojována s podřadným postavením v mezinárodním, politickém, kulturním i ekonomickém systému. Naopak mužskost představuje nadřazenost. Z toho vyplývá skutečnost, že chudým a marginálním v těchto systémech jsou přisuzovány některé vlastnosti obecně zakódované jako femininní. Naopak ženám, které získají v tomto systému vysoké postavení, jsou přisuzovány některé atributy zakódované jako maskulinní. Na druhém místě se gender ve výzkumu mezinárodních vztahů uplatňuje ve „zkoumání genderových aspektů různých kolektivních identit“ (Kratochvíl, Drulák et al. 2009: 77). To znamená, že zkoumá, jakým způsobem jednotlivé státy, národy, strany nebo hnutí pracují při tvorbě a reprodukci svojí identity s prvky genderu a do jaké míry a proč jsou uplatňovány rysy spojené s ženstvím či mužstvím. Dále se tyto výzkumy zaměřují na specifické typy zranitelnosti díky sexuálnímu násilí a zneužívání a na genderové odlišnosti dopadů ozbrojených konfliktů, jako je tomu např. ve Rwandě a Burundi.

Gender je často kritizován jako příliš politický koncept. Pro své úzké spojení s feminismem, je mu vytýkána neschopnost reflektovat všechny kulturní rozdíly rolí, které jsou vázány na pohlaví. Dle kritiků se často soustředí pouze na ženský pohled. Kritiky je rovněž odmítáno prohlášení sociální konstrukce genderových rolí a naopak zdůrazňována jejich biologicky daná vazba. Dle Kratochvíla a Druláka se však koncept genderu i přes tyto kritiky významně prosadil v teorii mezinárodních vztahů,

stejně jako v mnoha jiných oblastech společenských věd (Kratochvíl, Drulák et al. 2009: 78).

4 Definice a význam genderových kvót

I v dnešní době 21. století vyvolávají stále otázky rovnosti žen a mužů řadu různorodých diskuzí a protichůdných postojů a názorů. Moderní společnost stále nedokázala pojmout rovnost žen a mužů jako obecně platný princip. Tuto skutečnost je třeba stále připomínat a upozorňovat, jelikož se promítá v počtech žen a jejich ochotě vůbec se angažovat ve veřejném životě.

Kvóty pro ženy dle Dahlerup (2005: 141) znamenají, že ženy musí představovat určitý počet nebo procento členů např. ve vládě, v parlamentním shromáždění, ve výboru nebo na kandidátní listině. Cílem těchto kvót je zvýšit zastoupení žen ve veřejně volených nebo jmenovaných institucích. Genderové kvóty se snaží podpořit nedostatečné zastoupení žen a zmírnit tak vylučovací praktiky politických stran a politických institucí. Kvóty pak nutí ty, kdo navrhují a vybírají kandidáty, aby dali šanci i ženám a začali je přijímat do politického života (Dahlerup 2005: 141).

Od roku 2003, po dobu pěti let, probíhal na Stockholmské univerzitě ve Švédsku mezinárodní výzkumný projekt, který se zabýval tématem genderových kvót. Tento projekt s názvem „*Kvóty – klíč ke kvalitě?*“ byl prvním projektem, který se věnoval porovnání systému kvót ve světě, a který byl financován švédskou výzkumnou radou. Cílem projektu bylo provést komparativní analýzu existujících systémů kvót ve světě:

- zmapovat všechny země a politické strany, ve kterých byly představeny genderové kvóty
- vyhotovit typologie systémů kvót
- připravit teoretické modely pro aplikaci pomocí analýzy rozšíření genderových kvót
- vytvořit webové stránky www.quotaprojekt.org (Freidenvall 2006 in Zářecká 2008: 23)

Výzkumný projekt rozlišil dva základní typy zavedených kvót. Za prvé se kvóty liší dle toho, zda jsou povinné a jakým způsobem jsou užívány. Jde především o:

- *legislativní kvóty* (které jsou stanoveny ve volebním nebo ústavním právu)
- *dobrovolné kvóty stran* (zakotvené ve stanovách politických stran)

- *kvóty v kandidatuře* (stanovené počty žen na kandidátce)
- *vyhrazená křesla* (určený daný počet parlamentních křesel vyhrazený pro ženy)

Za druhé jsou kvóty rozlišovány dle toho, na jaké úrovni náborového procesu a v institucích jsou používány. Zda se jedná se o:

- *aspirační úroveň* („All women short list“ seznam složený pouze z žen)
- *kandidátskou úroveň* (systém zipová metoda)
- *zvolení politici /politicky* (systém vyhrazených křesel) (Freidenvall 2006 in Zářecká 2008 :23).

Jak uvádí Freidenvall, přední evropská odbornice na politickou participaci žen, volební procesy a kvótní systémy, tento průzkum prokázal, že kvóty jsou častěji používány v tzv. postkonfliktních zemích jako je Latinská Amerika, Afrika, Střední Východ apod., zato jsou ale méně obvyklé v západních liberálních demokraciích. Jsou tedy používány v zemích, kde je demokracie teprve budována a vytvářejí se nové zákony (Freidenvall 2006 in Zářecká 2008). Dle Dahlerup (2005: 141) jsou dva typy nejčastěji používaných kvót a to kandidátské kvóty a vyhrazená křesla.

Z výsledků výzkumu dále vyplynulo, že k rozšíření kvót došlo na celém světě. Vysoké zastoupení žen v politice a parlamentu jednotlivých zemí vykazaly především severské země (Finsko 42% v roce 2007, Švédsko 47,3% v roce 2006), ale také v zemích postkonfliktních (Rwanda 48,8 % v roce 2003, Kostarika 38,6% v roce 2006). Politická reprezentace žen byla celosvětově v průměru pouze 17,7%. Výzkum také prokázal, že pro zastoupení žen je výhodnější systém poměrného zastoupení (PR) než dvoukolový většinový systém (TRS Two-round system).

Byly také zaznamenány problémy s implementací kvót tam, kde nebyly žádné požadavky na umístění žen a kde nebyly zavedeny žádné nebo jen malé sankce za jejich nedodržení. Byly proto navrženy strategie k posílení systémů kvót (Freidenvall 2006 in Zářecká 2008: 23):

4.1 Genderové kvóty v subsaharské Africe

S cílem urychlit proces začleňování žen do politiky a zavést efektivnější metody ke zrovnoprávnění obou pohlaví v politických situacích se v regionu subsaharské Afriky často využívá metody tzv. genderových kvót. Jelikož jsou kvóty přijímány teprve od roku 1995, nemají dlouhou historii (Tripp 2005: 51). Přijímání genderových kvót v afrických zemích je výsledkem požadavků ženských hnutí

v jednotlivých zemích, ale také mezinárodních ženských organizací. K tomu dohází vlivem měnících se mezinárodních norem, které se zabývají problematikou ženské reprezentace. Důkazem toho je i velké množství přijatých rezolucí OSN a především legislativní cíle vytyčené africkými regionálními organizacemi, jako např. Africká unie (AU), Jihoafrické rozvojové společenství (SADC) nebo Hospodářské společenství západoafrických zemí ECOWAS). V některých převážně muslimských zemích se kvóty stávají součástí úsilí a prostředkem, jak rostoucímu vlivu islámu zabránit (Tripp 2005:49).

Cílem generových kvót je tedy především podpořit ženy v procesu jejich zapojení do politické reprezentace. Dle významné profesorky politických věd, která se zabývá touto problematikou, Drude Dahlerup, jsou kvóty definovány jako pravidlo, že ženy musí tvořit určitý počet nebo procento členů, tím je myšleno například pro kandidátní listinu, parlamentní shromáždění, komisi nebo vládu. Kvóty se tak zaměřují na vzrůstající reprezentaci žen ve veřejně volených nebo jmenovaných institucích, jako například ve vládách, parlamentech nebo místních orgánech. Dle Dahlerup hlavními důvody nedostatečné reprezentace žen jsou praktiky politických stran a institucí, které ženám v účasti na politice zabraňují (Dahlerup 2005: 141). Dle Mony Leny Krook, která se zabývá problematikou genderových kvót, jsou volební genderové kvóty definovány jako „nastavení minimálního volebního prahu pro nominaci kandidátek“ (Krook 2013).

Stále více zemí v Africe tedy zavádí systém kvót především pro vyšší reprezentaci žen v parlamentech a lokálních vládách, který patří mezi stále se zlepšující nové trendy ženské politické participace v subsaharské Africe (Tripp 2019). Kvóty se tak staly institucionálními mechanismy, které vedou k vyšší politické reprezentaci žen, jak ve vyspělých i rozvojových zemích, tak i v subsaharské Africe. V zemích, které přijaly mechanismus genderových kvót pro politické strany tedy lze předpokládat, že ženy budou do politických úřadů obsazovány častěji než v zemích, které je nepřijaly.

4.2 Klasifikace genderových kvót

Dahlerup (2005) považuje kvóty za opatření institucionální, který se vyvíjí dvěma cestami. Rozlišuje model rychlé cesty (*fast track*), která vede ke zvýšení deskriptivní reprezentace žen. Model postupné cesty (*incremental track*) představuje

vzrůstající podíl žen a mužů v politických institucích postupně s pokračující sociální modernizací.

V zemích, kde byly ženy historicky vyloučeny z politiky, jako např. Jordánsko a Afgánistán, jsou kvóty na základě pohlaví klíčovým začátkem vstupu do politiky. Zatímco skandinávské země představují model postupného zvyšování zastoupení žen, země jako Argentina, Kostarika, Jižní Afrika a Rwanda pak představují model rychlé cesty (Dahlerup 2005: 143). *Fast track* je tedy rapidní změnou genderových kvót (Obadalová 2010: 25). Vzhledem k obtížnějšímu a pomalejšímu procesu modernizace v afrických zemích se tedy jeví jako vhodnější a efektivnější pro ženy v subsaharské Africe metoda *fast track*.

Aili Mari Tripp, profesorka politických věd a genderových studií, dělí kvóty v Africe do dvou hlavních kategorií. První z kategorií zahrnuje konstituční a legální ustanovení pro počet rezervovaných křesel, která umožňují určit počet míst pro ženy ve volbách přímo. Ženy pak mohou kandidovat ve svých obvodech a mohou být voleny velební komisí, která je složena z mužů i žen (např. v Ugandě), nebo která je tvořena pouze ženami, a to v každém obvodu nebo provincii, jak je tomu například ve Rwandě. Jinou variantou je systém rezervovaných křesel nazvaný *women-only list*, ve kterém o křesla soupeří pouze ženy bez ohledu na stranickou příslušnost nebo obvod, jako například v Tanzanii (Tripp 2005:50).

Druhá polovina afrických zemí, které přijaly systém genderových kvót, pak dle Tripp patří do druhé kategorie, která zahrnuje opatření, které politické strany dobrovolně přijímají a jejímž cílem je ovlivnit počet kandidátek z řad žen. Například umístí ženy výše na stranickou listinu nebo na listině střídají muže a ženy (Tripp 2005:50).

Jak již bylo uvedeno dle Dahlerup (2005) jsou nejčastěji používané dva typy volebních kvót dle pohlaví a to kandidátské kvóty a vyhrazená místa.

Kandidátské kvóty (*candidate quotas*), stanoví minimální procento kandidátů z řad žen, které se ucházejí o kandidaturu u politických stran. Toto jsou tzv. uzákoněné kvóty (*legal candidate quotas*), které jsou zakotveny přímo v ústavě, ve volebních nebo stranických zákonech. Tyto kvóty jsou zakotveny v právních předpisech a nutí tak politické strany, aby získaly požadované procento žen. Dále existují ještě dobrovolné stranické kvóty (*voluntary party quotas*), které jsou dobrovolně přijaty politickými stranami a běžně používány ve středo-levicových

politických stranách. Naopak liberální a konzervativní strany mají tendenci kvóty odmítat nebo kvótám odporovat (Dahlerup 2005:142).

Vyhrazená místa (*reserved seats*) určují počet míst vyhrazených pro ženy mezi zástupci v zákonodárném sboru. Jsou zakotveny v ústavě nebo v právních předpisech. Dle některých názorů by se rezervovaná místa neměla počítat mezi volební kvóty, ale v dnešní době jsou používána v různých variantách. Např. ve Rwandě je 30% míst vyhrazeno pro ženy dle ústavy, v Tanzanii 20% míst vyhrazeno pro ženy a přiděleno politickým stranám v poměru k počtu parlamentních křesel získaných ve volbách.

Systémy genderových kvót se v dnešní době zaměřují na to, aby usilovaly o rovnováhu pohlaví, jak je požadováno v různých mezinárodních smlouvách a úmluvách nebo aby představovaly alespoň kritickou menšinu 30% nebo 40%.

Existují však také tzv. kvóty genderově neutrální (*gender-neutral quotas*), u nichž se používá mechanismus, který spočívá v tom, že ani jedno pohlaví by nemělo tvořit více než 60% a méně než 40% zastoupení v rozhodovacím orgánu nebo na stranické listině. Rozdíl je v tom, že genderové kvóty pro ženy stanovují maximální limit pro mužskou reprezentaci, genderově neutrální kvóty pak stanoví limit pro obě pohlaví (Dahlerup 2005:142). Pravidla neutrálních kvót se dle autorky někdy používají jako strategická volba, ve snaze vyvrátit argumenty oponentů, kteří tvrdí, že kvóty jsou vůči mužům diskriminující.

Dalším typem kvót je například kvóta 50/50, která je také genderově neutrální a umožňuje tak stejné procentuální zastoupení obou pohlaví. Dále existuje dvojitá kvóta (*double quota*), která chrání ženy kandidátky před umístěním ve spodní části listiny, kde by měly pouze malou šanci ke zvolení.

Shrňme-li klasifikace obou autorek, zavedení mechanismu genderových kvót znamená významnou změnu v dosažení zvýšení reprezentace žen. Dle Dahlerup (2005) je pro africké prostředí přijatelnější rychlá cesta (*fast track*) a to proto, že nemusí být nutně dosaženo nějakého stupně modernizace či rozvoje, což je v Africe dosti obtížné. Systém kandidátských kvót a vyhrazených míst považuje za dva nejčastěji používané typy kvót. Autorka uvádí ještě další druhy kvót jako kvóty uzákoněné, dobrovolné stranické a genderově neutrální 50/50. Dle názoru Tripp (2005) jsou však pro africké prostředí nejvhodnější dvě hlavní kategorie genderových kvót, a to systém rezervovaných křesel a stranická opatření vedoucí ke zvýšení počtu žen nebo jejich zvýhodnění na kandidátských listinách.

4.3 Výhody, nevýhody a nebezpečí genderových kvót

O výhodách a nevýhodách genderových kvót píše mnoho autorů, většina se přiklání k názoru, že kvóty nediskriminují. Dle jejich názorů kvóty představují určitou kompenzaci překážek, které ženám brání dosáhnout spravedlivého politického zisku. Kvóty tak patří mezi vlivné a výhodné prostředky vyšší participace žen. Dle Dahlerup a Freidenvall výhody tohoto mechanismu převažují nad nevýhodami. Řádně prováděné kvóty, podporované aktivním ženským hnutím tak představují jedno z nejúčinnějších opatření pro zvýšení zastoupení žen v politických institucích (Dahlerup a Freidenvall 2005).

Ženy tvoří polovinu obyvatelstva a mají právo žen podílet se na politické reprezentaci a genderově ji vyrovnávat. Jak uvádí Dahlerup a Freidenvall (2005) Ženy mají také různé společenské i biologické zkušenosti, které by měly být v politice zastoupeny, už z toho důvodu, aby se zlepšila povaha veřejné sféry. Spolupráce několika žen společně v radě nebo shromáždění eliminuje stres a vyrovnává napětí. Ženy a muži mají částečně protichůdné zájmy. V politickém životě jsou ale potřebné i zkušenosti žen, které muži nemají a nemohou tak dobře reprezentovat jejich zájmy. Pouze ženy mohou ztělesnit odlišnost nebo rozmanitost sebe a svých zájmů. Dále hrají ženy jako političky důležitou roli v povzbuzení ostatních žen, aby jejich příkladu následovaly.

Na druhou stranu však kvóty určují, že politické osobnosti jsou voleny na základě pohlaví a nikoli na základě odborné způsobilosti. Volby jsou však především o reprezentaci a zastupování, nejedná se o úroveň vzdělání. Ženy, které jsou stejně kvalifikované jako muži, jsou často v politických systémech podceňovány a jejich způsobilost v systémech, kde vládou muži, je snižována. Zatímco mužům náleží více než 80% mandátů na světě.

Dle Dahlerup a Freidenvall (2005) tak kvóty vyvolávají řadu otázek a argumentů, protože dávají ženám přednost před muži. Někteří autoři hodnotí kvóty jako nedemokratické a tvrdí, že pouze voliči by měli být schopni rozhodnout, kdo bude zvolen, a takto mají větší příležitost volit právě ženy. Jednou z nevýhod tohoto mechanismu však je samotná skutečnost, že mnoho žen není voleno právě proto, že jsou ženy. Objevují se i námitky, že kvóty jsou proti principu rovné příležitosti pro všechny a že jsou jimi ženy upřednostňovány. Ale na druhou stranu tak určitým

způsobem omezují tendence politických stran, aby nominovaly pouze muže. Nejsou tedy diskriminačním prostředkem proti jednotlivým mužům.

Morojele (2016) ve své knize uvádí, že ženy nevidí kvóty jako pouhou možnost, ale jako nutný nástroj nápravy strukturální genderové nerovnosti v politice (Morojele 2016: 28). Kvóty jsou právě takovým nástrojem, který ženy používají celosvětově, aby se mohly prosadit tam, kde by účast žen přirozeně dovolena nebyla.

Přijetí kvóty může být příčinou rozporů a neshod uvnitř stranické organizace, ale jen na určitou dobu. Dle Dahlerup (2005: 143-144) existuje ještě další nevýhoda genderových kvót, kterou je tvrzení, že jejich přijetím se zvýší poptávka a motivace vytvářet kvóty i pro další skupiny, což může vyústit v politiku reprezentace zájmových skupin.

Jedním z nebezpečí kvót je dle Morojele (2016: 24) skutečnost, že mohou být zneužity režimy jako prostředek k legitimizaci jich samotných. Důvodem je spojení s mezinárodními normami a standardy a získání loajality voliček a kandidátek ženského pohlaví. Další riziko je spojené s rezervovanými křesly pro ženy, protože mohou ženám bránit v získání křesel mimo tato rezervovaná křesla. Jakoby „nerezervovaná“ křesla byla považována za výhradně mužská a to z důvodu, že ženy mají přece svá rezervovaná křesla (Krook 2008 cit. in Morojele 2016: 24). Kvóty také představují nebezpečí, že ženy, které posílí „status quo“ budou voleny spíše než ženy, které by přinesly do politiky nějaké změny. To by mohlo být nebezpečné v případě, že strana nebo vláda by neměla politickou vůli řešit genderové nerovnosti.

4.4 Implementace genderových kvót

Pro zvýšení reprezentace žen v politice pouze pravidla kvót nestačí. Aby byla kvóta účinná a splnila cíl, je důležitý proces a způsob zavádění a prosazování kvót. Kvóta musí být začleněna do procesu výběru a jmenování politických stran hned na začátku (Dahlerup 2005: 150).

Implementace a zavádění kvót není výsadou pouze demokratických systémů, což je vidět i na regionu subsaharské Afriky. Kvóty mohou svoji funkci efektivně plnit i v systémech nedemokratických nebo v systémech s omezenými svobodami, nebo autoritářských politických systémech (Dahlerup 2005). Fungují různě v různých volebních systémech, ale nejlépe jsou zaváděny v proporčních a jiných vícestranných systémech. V rámci implementace však mohou nastávat určité problémy. Dle případových studií, pokud je stanoveno minimum 30% zastoupení obou pohlaví na

volební listině, ještě neznamená, že ženy získají všech 30% křesel. Politické strany sice musí obsadit na kandidátskou listinu 30% žen, ale pokud je umístí ve spodní části listiny, dojde pravděpodobně ke zvolení mužů, jako by byli umístěni na prvních pozicích listiny. (Dahlerup 2005: 150).

Efektivita fungování kvót tak závisí především na procesu a metodě jejich implementace. V případě, že metoda implementace není jasně stanovená a vynucovaná, požadavek 30%, 40%, 50% zastoupení nejspíše nebude fungovat. Kvóty totiž musí být pevně zakořeněné v nominačních a výběrových procesech už od začátku. Na úspěšnost procesu implementace má také značný vliv tlak ze strany ženských organizací a hnutí (Dahlerup 2005: 152). To potvrzuje i Aili Mari Tripp, která tvrdí, že domácí i mezinárodní ženská hnutí jsou silně spojena s přijetím systému kvót ve většině afrických zemí. Největší požadavky na kvóty pak možno nalézt v Jihoafrické republice (Tripp 2005: 55, Morojele 2016). Například Ženská liga afrického národního kongresu, která je nejsilnější politickou stranou JAR, byla v čele iniciativy za zvýšení ženské reprezentace v Jihoafrickém parlamentu pro zavedení 30% kvóty pro ženy (Tripp 2005:55). Pro dobrou implementaci je však nutné zavést sankce proti možnému nedodržování systému kvót. Kvóty samy osobě však nedokážou odstranit všechny překážky bránícím ženám v působení v politickém životě, ale dokazují, že jsou důležitými nástroji (Dahlerup 2005:152).

Shrneme-li téma zavádění kvót, je nutno souhlasit s tvrzením většiny odborníků, že implementace a fungování kvót v Africe není jen výsadou demokratických systémů. S jejich zaváděním mohou nastat určité problémy, i když jsou nejlépe zaváděny v doporučených systémech. Pro dosažení rovnosti obou pohlaví a zastoupení většího počtu žen do řízení společenského a politického života, považuje mnoho odborníků za důležité procesy výběru a nominace politických hnutí stejně jako vliv ženských organizací, ale také zavedení sankcí v případě, že nebudou kvóty dodržovány.

4.5 Efektivita a dopady genderových kvót

Kvóty pomáhají ženám překonat různé bariéry vyplývající z fungování volebního systému. Mohou to být bariéry ze ztráty stranické podpory a nerovnosti materiálních zdrojů, kdy politické strany například vynakládají prostředky na volební kampaně, ale ženy jich využívají jen málokdy (Shvedova 2005). Dále bariéry z dominance mužů v politice, z feminizace chudoby a nezaměstnanosti nebo z tzv.

dvojího břemene, což znamená nepřiměřený podíl domácích prací, které ženy vykonávají. Pro ženy je obtížné účastnit se politického života, když jejich prvotním úkolem je péče o přežití a o rodinu. Dalšími překážkami účasti žen v politice jsou bariery ztráty důvěry v politické zkušenosti žen, obavy ze sociálních rolí, kulturních vzorců, ale také způsobu, jak jsou ženy prezentovány v médiích (Obadalová 2010: 28). Kvóty jsou tedy považovány za nejúčinnější prostředek na podporu ženské reprezentace, ale nejsou prostředkem jediným. Dle Dahlerup a Freidenvall kvóty nevedou také vždy ke zvýšení zastoupení žen a mohou mít i neúmyslné následky (Dahlerup a Freidenvall 2005: 21). Účinky genderových kvót jsou často ovlivňovány i respektem politických stran a formálním zněním kvót, které může snižovat jejich potenciál.

Úspěšnost kvót v parlamentech a vládách pak záleží především na politické vůli vlád posilovat a podporovat ženská hnutí a práva v procesu zlepšování postavení žen (Tripp 2005:56). Velkou měrou také závisí na podmínkách zavedených režimem, zda směřuje k demokracii nebo ne. Implementace kvót je tedy prostředkem jak zlepšit legitimitu vlády, ale v případě, že je kombinována i s jinými prostředky ke zlepšení postavení žen. Kvóty jsou tedy brány jako mechanismus posilující genderovou rovnost spíše v demokratickém prostředí (Tripp 2005: 58-60). S tím ovšem nelze souhlasit v africkém prostředí, kde je rovnost pohlaví úspěšně zaváděna, i když se zde většinou nejedná o demokratické systémy.

Pokud jsou systémy kvót úspěšně implementovány, vedou k aktivní reprezentaci žen s pomocí politických stran s dostatečným počtem kvalifikovaných kandidátek, dále k širší minoritě žen, která bude schopna ovlivnit kulturu a politické normy a také k reprezentaci takových žen, které mohou ovlivnit rozhodovací proces jednotlivě nebo ze specifických úhlů pohledu (Dahlerup 2005: 152).

Samozřejmě existuje více způsobů, jak zvýšit politickou reprezentaci žen, ale za nejefektivnější nástroj lze považovat právě kvóty. Dle Tripp (2005) jejich úspěšnost závisí především na podpoře ženských práv a hnutí s cílem dosáhnout určité pozitivní změny v postavení žen ve společnosti a ve vztahu k mužům.

Právě v subsaharské Africe mají ženy a ženská hnutí poměrně velký vliv a dokážou tak prosadit svoje zájmy jak ve společenském, tak i politickém životě. Nelze souhlasit s tvrzením, že by zastoupení žen v parlamentech a posílení genderové rovnosti záviselo pouze na demokratičnosti systému. Většina subsaharských politických systémů je totiž nedemokratická, a přesto mají vysoké procento

zastoupení žen v politických funkcích. Úspěšnost zavádění genderových kvót je tedy závislá především na přijetí tohoto mechanismu, jeho dodržování a hlavně podpoře stranických elit.

4.6 Kvóty a úroveň demokracie

I když jsou dle Dahlerup (2007) genderové kvóty zaváděny ve všech typech politických systémů, nejčastěji se s nimi setkáváme u zemí s rostoucí úrovní demokracie. Kvóty tak byly zavedeny v 55% demokratických zemí, 47% polodemokratických zemí a 38% nedemokratických zemí (Dahlerup 2007: 80).

Kvóty mohou však být zaváděny i v nedemokratických patriarchálních státech, jaké se nacházejí například v Africe. Tam mohou podnítit tlak ženských skupin a mezinárodních organizací na zvýšení zastoupení žen, a to z důvodu, že to považují za příznivé pro svoje hodnocení u mezinárodních společenství a legitimitu režimu. Morojele (2016) uvádí jako jedno z nebezpečí kvót skutečnost, že mohou být zneužity režimy jako prostředek k legitimizaci jich samotných. Důvodem je spojení s mezinárodními normami a standardy a získání loajality voliček a kandidátek ženského pohlaví (Morojele 2016: 24).

Právě v postkonfliktních společnostech je dle Dahlerup (2005) vyvíjen mezinárodním společenstvím silný tlak na účastníky rekonstrukce, aby přijali účinná opatření pro zvýšení rovnosti žen. Zavedení systému kvót je, dle historických zkušeností, v novém politickém systému jednodušší než ve starších systémech. To může být důvodem skutečného přijetí genderových kvót 25-30% a zvýšené reprezentace žen i v silně patriarchálních kulturách, kde bylo v dřívějších dobách zastoupení žen velmi nízké. Jak je možno pozorovat například v afgánských a iráckých zemích po konfliktu, na Balkáně, ale také v zemích subsaharské Afriky.

Kvóty totiž dokazují i snahu zemí být moderní a inovativní, ale i povinnost přijmout genderové kvóty. Mezinárodní image je pro ně velmi důležitá a k tomu přispívají i mezinárodní média. Političtí vůdci světa se stále více setkávají na veřejnosti a jsou sledováni a hodnoceni médii. Mezinárodní obraz země má tedy rostoucí význam, který je šířen národních v sdělovacích prostředcích, díky nimž získávají lidé většinu informací a jsou jimi ovlivňováni (Dahlerup 2005).

5 Shrnutí

Feminismus a gender jsou dva kontroverzní pojmy, které jsou stále častěji diskutovanými tématy ve společnosti. Definice pojmů jsou natolik obsáhlé a problematické, že je nelze spojovat pouze se snahou žen o emancipaci nebo s bojem proti pohlavní diskriminaci. Zatímco feminismus ve všech svých formách usiluje o rovnoprávnost mezi muži a ženami, gender zkoumá již vytvořené rozdíly mezi pohlavími ve společnosti. Pro první vlnu feminismu, takzvaně rovnostářskou, byl proto typický boj o volební právo žen, které by vyrovnalo jejich rozdílné postavení vůči mužům. Ve druhé vlně feminismu se pak objevují i radikálnější požadavky, týkající se např. vzdělání žen a ekonomického postavení. Problematika feminismu a genderu se tak postupně přenáší i na akademickou půdu a do odborné sféry společnosti. Ve třetí vlně feminismu se objevují i nové moderní trendy feministického myšlení, které jsou důkazem toho, že stejně jako se vyvíjí vztahy ve společnosti, vyvíjí se i feminismus a genderové role a dostávají se tak do jiných sfér a oblastí.

Feministické a genderové analýzy tak zkoumají a analyzují například problematiku násilí a postavení žen v rozvojových zemích a jejich vykořisťování, ale také postavení genderových rolí ve vztahu k přírodě, spiritualismu nebo kyberprostoru. V afrických zemích hraje velkou roli především feminismus rozvojový, který se snaží řešit problémy utrpení žen v zemích třetího světa, které jsou často způsobeny chudobou, sociálními, politickými a ekonomickými problémy těchto zemí, které vznikly následkem občanských válek, bojů za demokracii nebo zločiny proti lidskosti – genocidami.

Genderové kvóty jsou klíčem k rovnosti žen a mužů, představují ochotu zemí jednat, aby zvýšily nízké zastoupení žen v politice. V tomto úsilí pak genderové kvóty představují rychlou a účinnou metodu, jak toto zastoupení zvýšit. Existuje však nebezpečí, že mohou být nedemokratickými režimy zneužity jako prostředek k legitimizaci vlád.

Na základě témat, která byla představena v této teoretické části, a která řešila teorie feminismu, jsem se rozhodla pro svůj empirický výzkum použít a aplikovat především problematiku související s hlavními tématy feminismu. V úvodu krátce představím geografické, historické a politologické vymezení Rwandy a Burundi v africkém prostoru a problematiku vývoje etnik Hutu a Tutsi. Poté se zaměřím na volební systém a hodnocení svobody a demokracie v obou zemích. Další kapitola

bude věnována postavení žen ve rwandské a burundské společnosti a politice, kde budu zkoumat jejich práva a role a pokusím se objasnit, jakou roli hrály ženy a ženská hnutí v obou zemích před genocidou a po genocidě a k jakým změnám ve rwandské a burundské společnosti došlo. Předmětem mého výzkumu budou také genderové kvóty a pokusím se zjistit, jak se změnila účast žen v politice po jejich zavedení. Následovat bude podrobná analýza obecných faktorů a vlivů, ve které budu analyzovat a komparovat, jak se staví společnost ve Rwandě a Burundi k problematice patriarchy, která je pro africkou společnost typická, dále se zaměřím na problematiku pohlaví a genderu, genderových rolí ve společnosti a jejich změn a problematiku vlivu genderových kvót a genderové rovnosti. Předmětem mého zkoumání bude také vztah etnické a genderové identity. Dále se zaměřím na vlivy politické reprezentace žen na kvalitu demokracie, důvody a překážky politické reprezentace žen ve Rwandě a Burundi, které budu komparovat. Pokusím se tak nalézt odpovědi na výzkumné otázky a hypotézu, které v závěru představím.

III. Empiricko-analytická analýza postavení žen ve Rwandě a Burundi

1 Úvod

Rwanda a Burundi jsou dva sousední státy v africké oblasti Velkých jezer, které mají mnoho společného. Především je provází společná historie Ruandy-Urundi a soužití dvou etnik Hutu a Tutsi, která v jejich vývoji znamenala soupeření a boj o moc. Tyto země mají také společnou koloniální minulost pod nadvládou Belgie, která začala upřednostňovat tutsijskou menšinu a navždy tak změnila poklidné sociální vztahy mezi oběma etniky ve vztahy boje o moc a konflikty. Po získání nezávislosti v roce 1962 se Rwanda stala republikou, kdežto Burundi zůstalo monarchií. V obou zemích jsou však desetiletí po nezávislosti poznamenána diskriminací etnické skupiny zbavené moci a vlnami etnického násilí. Společná je i genocida, v kterou toto násilí vyústilo a kterou si obě země prošly. Ta znamenala zásadní zlom v životě těchto silně patriarchálních společností a obrátila mocenské vztahy mezi etniky. Obě země se po genocidě vydaly cestou demokracie a započaly politiku genderové rovnosti a podpory účasti žen v politice. Rwanda získala světové prvenství v počtu zastoupených žen v parlamentu a Burundi je na 24. místě především díky zavedení genderových kvót, dalo by se tedy předpokládat, že obě země čeká zárná budoucnost a ekonomický rozvoj.

I když země mají jedno z největších zastoupení žen v parlamentech na světě, hodnocení kvality demokracie v těchto zemích klesá. Mým cílem je zjistit, proč tomu tak je. Jak uvádí Ženíšek (2006: 19) je přechod k demokracii složitý proces, ve kterém je jeden nedemokratický proces nahrazen jiným, který však může mít různé charaktery demokracie, nedemokracie, revoluce nebo občanské války. Rwanda i Burundi se stále pohybují na cestě mezi demokracií a autoritářským režimem. Režim, kterým obě země historicky procházejí, by se dal nazvat i etnickou demokracií (Ženíšek 2006: 34), která je založena na nadvládě jedné rasy nebo etnika nad druhou skupinou obyvatel. Dochází v ní k vyloučení jedné skupiny nebo etnika z participace na politickém životě, a i když jsou dodržovány demokratické principy, často se týkají pouze zvýhodňované skupiny. Rwanda i Burundi jsou země, ve kterých etnické skupiny Hutu a Tutsi vždy představovaly boj o moc a zvýhodňování jednoho etnika nad druhým bylo příčinou nejhorších konfliktů, které vyústily v genocidu.

V empiricko-analytické analýze nejprve představím obě země a jejich postavení v africkém prostoru, nastíním historický kontext a etnický politický vývoj. Dále se budu zabývat volebními systémy obou zemí, volbami a hodnocením demokracie. V další kapitole pak představím postavení žen a jejich roli ve rwandské a burundské společnosti, jejich práva před a po zavedení genderových kvót. V poslední kapitole se pokusím analyzovat obecné faktory, které postavení žen ve rwandské a burundské společnosti a zastoupení žen v politice zásadním způsobem ovlivňují. Pokusím se objasnit důvody zvýšené politické reprezentace žen, ale také poukázat na bariéry a překážky. V závěru se pokusím se také zdůvodnit, zda a jakým způsobem může mít toto vysoké zastoupení žen v politice vliv na kvalitu demokracie v obou zemích a jak se odráží stupeň společenského a ekonomického rozvoje Rwandy a Burundi na postavení žen ve společnosti a politice obou zemí.

2 Rwanda a Burundi v africkém prostoru

2.1 Geografické, historické a politologické vymezení Rwandy

Rwanda je malý vnitrozemský stát ve střední Africe, který sousedí na severu s Ugandou, na jihu s Burundi, na východě s Tanzanií a na západě s Demokratickou republikou Kongo. Jak uvádí Ministerstvo zahraničních věcí (dále MZV) na ploše cca 26 338 km² zde žije přibližně 11,6 milionů obyvatel (MZV 2018a), řadí se tedy k zemím s nejvyšší hustotou obyvatel světa (420 obyv./km²), což bylo také jednou z hlavních příčin konfliktů. Téměř celou západní hranici Rwandy s Demokratickou republikou Kongo tvoří jezero Kivu. Východní část země tvoří rozvodí dvou velkých afrických řek Mwogo a Kagera a náhorní plošina u hranic s Tanzanií. Severní hranici pak lemuje sopečný masiv Virunga se dvěma činnými sopkami. Zbytek území je pokryt plošinami, lesy a savanami. Tropické klima je zmírněno nadmořskou výškou a vydatnými sezónními dešti. Rwanda se také nazývá „zemí tisíce kopců“ díky vulkanickému původu. Z turistického hlediska jsou nejnavštěvovanějším místem národní parky Rwandy s horskými gorilami a jezero Kivu. Slogan „*Země tisíce kopců*“ se tak postupně stal jakousi obchodní značkou, která láká turisty nejen do národního parku Virunga na severu země, který je domovem vzácných horských goril a znám také díky spisovatelce Dian Fosseyové a její knize „*Gorily v mlze*“ (1983) i Billu Gatesovi, který park v roce 2006 navštívil. (Záhořík 2012: 155).

Oficiální název Rwandy je Rwandská republika (*Republic of Rwanda, République Rwandaise*). Hlavním městem je Kigali. Administrativně je Rwanda rozdělena do 5 provincií, které se člení do 30 distriktů (MZV 2018a). Jak uvádí webové stránky žijí ve Rwandě dvě hlavní etnické skupiny. Většinu tvoří Hutuové (84%), menšina Tutsiové (15%) a jedno procento etnika Twa. Většina obyvatel jsou křesťané, kteří se hlásí ke katolické (49,5%) nebo protestantské církvi (39,4%), 1,8% jsou muslimové. 48% obyvatelstva tvoří muži, 52% ženy. Používanými jazyky je rwendština, francouzština, částečně i svahilština. Úředním jazykem je angličtina (MZV 2018a).

Etnika Hutu a Tutsi se také vyskytují na území sousedních států Demokratické republiky Kongo, Ugandy a v Tanzanii a často dochází mezi těmito etniky k uzavírání manželství. Jde zpravidla o muže Hutu a ženu Tutsi, tím rychleji roste podíl Hutu, neboť děti přebírají kmenovou příslušnost otce (Hlaváček 1997). Mezi těmito etniky však již po staletí trvá napětí, které vedlo v minulosti k nepokojům a vyvrcholilo občanskou válkou a genocidou v roce 1994.

Rwanda byla v předkoloniální době spíše izolovaným a malým královstvím, které mělo dlouholetou tradici státnosti. V době kolonialismu se stala nejprve německou kolonií. Po první světové válce pak byla kolonií belgickou, která byla spravována jako mandátní území pod dohledem Společnosti národů (později OSN). V roce 1962 se pak Rwanda stala nezávislým státem, který se snažil směřovat svůj vývoj k demokracii, a v zemi začaly vznikat politické strany dle etnik (Hlaváček 1997).

Od získání samostatnosti v roce 1962 až do roku 1991 existoval tedy ve Rwandě nedemokratický režim založený na dominantní vládě jedné strany MDR-PARMEHUTU a MRND. Ostatní politické strany byly tedy zakázány nebo zlikvidovány a některé vznikaly v exilu (např. RPF). V době vlády Juvénala Habyarimany, který byl opětovně zvolen prezidentem v letech 1978, 1983 a 1988, sice existovalo krátké období politické plurality, toto však bylo ukončeno genocidou. Hutuský prezident se stal vůdcem Národního revolučního hnutí pro rozvoj (MRND), vyžadoval pracovitost pořádek, potlačoval opozici a otevřel zemi cizím trhům. V politických procesech v letech 1974-1977 nechal odstranit spoustu nepohodlných protivníků (Klíma 2012:452). Bylo nutno řešit problém s populační explozí. V roce 1981 tak vznikl Národní populační úřad za účelem propagace menší rodiny. Přesto se ekonomická situace stále zhoršovala, až dospěla v roce 1988 v krizi. Diskriminace

Tutsijů pak urychlila zvrát. Z Ugandy vtrhli do Rwandy Tutsiové Rwandské vlastenecké fronty (RPF). Vojáci Belgie a Francie povstání odrazili a s pomocí Organizace africké jednoty (OAJ) bylo vyjednáno příměří a změna politického systému. V roce 1991 byla přijata nová ústava, která povolovala opozici. Tutsijská strana RPF však odmítala spolupracovat s institucemi, ve kterých převažovali Hutuové. Přesto po volbách v roce 1992 vznikla koaliční vláda. Napětí mezi etniky rostlo a vyvrcholilo sestřelením letadla s prezidentem Habyarimanou a prezidentem Burundi Ntaryamirou dne 6. dubna 1994. Tato událost se stala začátkem občanské války a pokračovala všeobecným vražděním a následnou genocidou, při které bylo vyvražděno téměř milion Tutsiů a umírněných Hutuů (Klíma 2012:452, Záhořík 2012a).

Politologové, politikové a diplomaté dodnes nedokázali vysvětlit, proč došlo k největším genocidám moderních i současných dějin právě ve Rwandě a Burundi (dříve Ruanda-Urundi), dvou afrických zemích s relativně homogenní populací. Oba moderní státy totiž vznikly na prostoru dřívějších monarchií s dlouhou tradicí státnosti. Nešlo tedy o státy uměle vytvořené nebo narýsované na stolech koloniálních úředníků. Je však jisté, že politický vývoj ve Rwandě byl značně ovlivněn nacionalizací tutsijské politiky v 50. letech. Ta vyústila v požadavek na urychlenou dekolonizaci. Zásadní byla úloha Belgičanů, kteří věnovali více pozornosti „hutuskému prvku“, a tím pomohli straně PARMEHUTU (Parti du Mouvement de l'Emancipation d'Hutu – Strana za emancipaci Hutuů) uskutečnit sociální revoluci. To donutilo na sto padesát tisíc rwandských Tutsiů odejít do exilu v Ugandě a Burundi. Lze se tedy domnívat, že právě založení rwandské strany PARMEHUTU mělo zásadní vliv na pozdější události (Záhořík 2012: 121).

Občanskou válkou a následnou genocidou byl postižen celý region Velkých jezer. Jak uvádí Záhořík (2012: 121), události ve Rwandě jsou úzce spjaty se sousedním státem Burundi, jelikož obě země sdílejí historii i kulturní a náboženské zvyklosti i jazyky *kirundi* a *kinyarwanda*, které jsou si velice příbuzné.

Rwandská genocida tak přímo i nepřímo ovlivnila politický vývoj v celé oblasti Velkých jezer, v Burundi i v Kongu. Největší dopady měla na civilní obyvatelstvo v několika sousedních státech nejen přítomností ozbrojených milicí, ale vlnami statisíců uprchlíků, kteří opouštěli svoje domovy. V Demokratické republice Kongo pak vznikla doslova humanitární katastrofa a vlnou násilí došlo k obrovskému rozšíření viru HIV/AIDS. Dle některých pozorovatelů se však současná vláda Paula

Kagameho, i přes vyloučení etnicity ve Rwandě, pokouší zakrývat posilování tutsijské moci ve Rwandě. Hrozí tedy možné opakování násilí, i když v menším rozsahu (Záhořík 2012a :124, Hlaváček 1997).

2.2 Geografické, historické a politologické vymezení Burundi

Burundi je stejně jako Rwanda malý stát ve střední Africe. S rozlohou 27. 830 km² je o trochu větší než historické země Moravy. Na severu hraničí s Rwandou, na západě s DR Kongo a na východě a jihu s Tanzánií. Jihozápadní hranici tvoří jezero Tanganika. V zemi žije 7,2 milionu obyvatel. Podobně jako Rwanda, patří se svojí hustotou 259 obyvatel na km² mezi nejzalidněnější země světa (MZV 2018). Burundi je agrární země, ekonomika je založena převážně na zemědělství. Zemědělství se podílí na HDP jednou polovinou. Hospodářství země poznamenala dlouholetá občanská válka a sankce v letech 1996-99. Po zrušení těchto sankcí s pomocí Světové banky vláda stanovila novou hospodářskou strategii. Jejím cílem je stabilizovat ekonomiku a zastavit růst chudoby a vytvářet podmínky pro oživení hospodářství. Hlavním vývozním artiklem Burundi je čaj, káva a bavlna.

Oficiální název je Burundská republika, je administrativně rozdělena na 17 provincií. Hlavní město Bujumbura leží na břehu jezera Tanganika (MZV 2018).

Na území Burundi pramení řeka Kagera, která je považována za pramen Bílého Nilu. Dále se zde nachází tři národní parky (Národní park Kibira, Národní park Ruvubu a Národní park Rusizi) a pět přírodních rezervací.

Dle webových stránek Ministerstva vnitra ČR (MZV 2018) žijí v Burundi stejně jako ve Rwandě tři etnika. Majoritní podíl tvoří etnikum Hutu (85%), menšinu etnikum Tutsi (14%) a etnikum Twa (1%). Převážná většina obyvatel (80%) vyznává křesťanství, 15% tradiční náboženství a 5% islám. Úředním jazykem je francouzština a jazyk „kirundi“. Dalšími jazyky jsou svahilština a angličtina. V případě smíšených manželství (muže Hutu a ženy Tutsi), kterých je v Burundi velký počet, přejímají potomci příslušnost po otci (Tobolka 2012).

V 16. až 19. století tvořilo Burundi spolu s Rwandou království, jež bylo koncem 19. století připojeno k Německé východní Africe. Od r. 1919 bylo území pod správou Belgie. V r. 1962 se obě jeho součásti staly nezávislými státy. Vývoj v Burundi je podobně jako ve Rwandě trvale ovlivňován etnickým složením obyvatelstva, obzvláště konfliktním soužitím většinových bantuských Hutu (85 %) a hamitských Tutsi (14 %).

Příslušníci etnika Hutu, kteří obsadili území dnešního Burundi asi v 11. století, se živilí primitivním zemědělstvím. Kočovné kmeny Tutsi, jejichž přítomnost v zemi se datuje od 14. až 15. století, se zabývali chovem dobytka. Původní obyvatelstvo – pygmejové z etnika Twa (sběrači a lovci) - dnes tvoří pouze 1 % obyvatelstva. Díky lepšímu ekonomickému postavení se příslušníkům Tutsi podařilo získat nadvládu nad oběma staršími etnickými skupinami. Nevraživost mezi oběma hlavními etniky se pak prohloubila za koloniální správy, která vládla prostřednictvím královských struktur Tutsi. Teprve v 50. letech 20. století Belgičané podnikli dílčí kroky ke zmírnění znevýhodnění Hutu ve školství a místní správě. Nadvláda Tutsi byla zachována i po vyhlášení nezávislosti v r. 1962. Až do 80. let se pak střídaly vojenské a stranické diktatury, jejichž společným rysem byla nadvláda Tutsi. Celé období tedy bylo poznamenáno napětím a srážkami mezi Tutsi a Hutu (MZV 2018).

Vojenským převratem v roce 1987 se k moci dostal prezident Pierre Buyoya (Tutsi). Pokusil se řešit etnickou otázku, tím že jmenoval vládu, kde většinu tvořili Hutuové, včetně premiéra. V roce 1991 v referendu byla schválena Charta národní jednoty, která měla vést zemi k přechodu od politického systému jedné strany k pluralitnímu politickému systému (Tobolka 2012). Ten měl garantovat rovnoprávné zastoupení etnik v politickém i ekonomickém životě země. Armáda však zůstala v rukou důstojníků Tutsi. V roce 1992 byla přijata nová ústava, která schvalovala systém více politických stran.

V roce 1993 tak proběhly první demokratické prezidentské volby. Ve volbách zvítězil kandidát Burundské demokratické fronty (FRODEBU) Melchior Ndadaye nad Pierrem Buyoyou, ze strany Svaz pro národní pokrok (UPRONA). Také v parlamentních volbách zvítězila strana FRODEBU. I když politické strany nesměly být organizovány na etnickém základě, soupeření dvou hlavních etnik se přesto přeneslo do politické roviny. FRODEBU se stala stranou Hutuů a UPRONA převážně stranou Tutsijů (Tobolka 2012).

První Hutu, který se poprvé v historii Burundi dostal do čela státu M. Ndadaye se snažil, aby jeho zvolení nebylo chápáno jako způsob odplaty vůči Tutsi, a proto prosazoval politiku národního smíření. Dle Tobolky (2012) se však ve velení armády, která zůstala v rukou Tutsijů, se projevovala značná nespokojenost s nástupem Hutuů k moci. V říjnu roku 1993 tak došlo k vojenskému převratu, který sice netrval dlouho, ale měl tragické následky. Pučisté z řad Tutsijů zabili prezidenta, předsedu a

místopředsedu parlamentu, ministra vnitra a další Hutuy. Srážky, které v zemi vypukly, si vyžádaly přes 100 tisíc obětí především mezi obyvateli Tutsi. Následně uprchlo více než 600 tisíc obyvatel obou etnik do sousedních zemí, Tanzánie a Zaire (dnešní DR Kongo).

Sestřelením letadla s nově zvoleným prezidentem Burundi a prezidentem Rwandy, při kterém oba zahynuli, došlo v Burundi k vyhrocení situace (Záhořík 2012). Další vývoj v Burundi se odehrával v typické polarizaci politických sil a nekontrolovatelnosti armády ze strany vedení země. Bývalý prezident Tanzánie, Julius Nyerere se v burundském konfliktu ujal role zprostředkovatele. Přesvědčil sice tehdejšího hutuského prezidenta o potřebě zásahu zahraničních jednotek v zemi, ale situace vyústila v další puč armády. Došlo k rozpuštění parlamentu a prezidentem byl jmenován P. Buyoya. Mezinárodní společenství na tuto situaci reagovalo uvržením sankcí.

V roce 1998 byla po složitých jednáních s opozicí přijata přechodná ústava. Buyoya byl zvolen prezidentem a byla vytvořena smíšená vláda (Tobolka 2012). Donorské státy obnovily pomoc Burundi a v srpnu 2000 došlo k podpisu dohody v Arushi. Hlavními body bylo zastavení bojů a ustanovení přechodné koaliční vlády, která měla mandát do listopadu 2004. V čele země tedy stál prvních 18 měsíců zástupce Tutsiů (P. Buyoya), který byl v květnu 2003 vystřídán zástupcem Hutuů (D. Ndayizem). V listopadu byla uzavřena mezi vládou a opozicí dohoda, díky které se bývalí vůdci povstalecké skupiny stali členy přechodné vlády. V srpnu 2005 byl zvolen prezidentem Pierre Nkurunziza.

Důležitým momentem byla podpora devadesáti procent obyvatelstva v referendu k novému návrhu ústavy. Ta ustanovila poměr podílu etnik Hutu a Tutsi na moci. Dle přijatého návrhu v dubnu 2005 jsou vládní křesla rozdělena v poměru 60:40 ve prospěch Hutu a zastoupení v parlamentu v poměru 50:50 (MZV 2018).

2.3 Etnický původ obyvatelstva a hamitská hypotéza

I když jsou Hutuové i Tutsijové považováni za příslušníky jednoho národa, existovaly mezi nimi od počátku kulturní rozdíly. Jak uvádí Záhořík (2012:119) byly tyto rozdíly spojeny se způsobem produkce, které byly typické pro danou etnickou skupinu. Tutsiové chovali dobytek, zatímco Hutuové se živili zemědělstvím a příslušníci etnika Twa lovem a sběrem. Migrující chovatelé skotu Tutsiové začali ovládat zemědělce, kteří mluvili bantuským jazykem a byli známí jako Hutuové.

Dle Reida (2011:56) docházelo tímto způsobem k velké vzájemné interakci obou etnik v rovině kulturní, ale i ekonomické. Chov skotu se stával záležitostí elity, získal vyšší status a chovatelé skotu se tak stali vyšší kastou. Jak uvádí Záhořík (2012a:119): „*Dějiny pastevectví byly svázány s dějinami vládnoucí elity.*“ Kolem privilegovaných elit se vytvářely ústně předávané tradice, které podporovaly jejich výjimečnost. Tato privilegia se pak udržovala formou systému daní a poddanství. Podle Klímy (2012:157) dostávali lidé ve Rwandě zemi a dobytek do užívání na určitou dobu podle systému „*ubuhake*“. Dobytek se tak stal symbolem moci. Na polích vykonávali příslušnou práci jen Hutuové, Twaové tradičně provozovali řemesla. Obchod ani otroctví se zde však nerozvinuly.

O Rwandě a Burundi se ve starší literatuře psalo jako o izolovaných královstvích, která se nacházela v oblasti hojných srážek a úrodné půdy Velkých jezer. Tutsiové vytvářeli monarchie sjednocováním drobných oblastí. Od Hutuů pak převzali většinu náčelnických rituálů. Jak uvádí Reid (2011:57), byly to také státy značně militarizované. Úspěšnější z nich byla Rwanda, která v 18. a 19. století agresivně expandovala.

Záhořík uvádí příklad regionálních a historických rozdílů ve Rwandě a Burundi. V Burundi existovaly mezi Hutuy dvě sociální skupiny, které se značně odlišovaly od ostatní společnosti. Byli to tzv. ritualisté neboli strážci královských hrobek, kteří měli zodpovědnost za královské rituály a měli i významné náboženské pravomoci jako královští léčitelé a uctívači boha. V Burundi byla tato funkce více rozšířena než ve Rwandě a dokonce zahrnovala více žen. Další skupinou byli stařešinové nazvaní *abashingantahe*, jejichž úkolem byl zprostředkovávat vztahy mezi lidem a královskou mocí, tedy podobně jako soudci. Ženy však nemohly být uvedeny jako *bashingantahe*, což byla instituce burundské monarchie, jak dokládá staré burundské rčení „*Žena nemůže působit jako soudce*“. I když orální tradice dokládají, že ženy soudily různé případy nebo urovnávaly spory, toto privilegium jim bylo králem odebráno z důvodu, že nebyly schopny udržet tajemství, které je pro výkon takové funkce požadováno (Záhořík 2012: 30-31).

Dle Záhoříka (2012) byla jednou z tradic, která významně ovlivnila vnímání sociálních a etnických rozdílů ve Rwandě a sousední Burundi, tzv. hamitská hypotéza. Byla založena na čtyřech předpokladech:

- „*za prvé – etnické kategorie jsou definovány na základě biologických kritérií;*

- za druhé – každá etnická skupina má svébytné místo původu;
- za třetí – každá skupina má jednotnou historii;
- za čtvrté – dějiny celého regionu je možno vysvětlit na základě migrace těchto jednotlivých skupin a společného dobývání jedné druhou“ (Záhořík 2012a:120).

Na základě těchto předpokladů se hovořilo o tom, že Tutsiové migrovali z Etiopie nebo Somálska a dobyli původní obyvatelé tohoto regionu – Hutuy. Dle těchto tradic to byli Tutsiové, kteří přinesli veškerou znalost státnosti. První z rwandských tradic hovoří o založení královské dynastie s příchodem tutsijských klanů, které se od sebe značně lišily. Tyto se pak usazovaly v zemi Hutuů na travnatých územích na východě Rwandy. Druhá pak vypráví o postavě „zakladatele“ *Gihangy*, který putoval po územích západně od Velkého zlomového údolí a přinesl základní prvky jako oheň, zpracování železa, pěstování plodin a chov dobytka. Zavedl také inaugurační buben jako základní královský symbol a rituály (Záhořík 2012a:120).

Pokud by však tato hypotéza měla platit, měly by být tradice o vzniku státu a královské dynastie shodné, avšak v obou zemích existují určité odlišnosti (Sanders 1969).

3 Volební systémy a režimy ve Rwandě a Burundi

V oblasti subsaharské Afriky převládají spíše většinové volební systémy než systémy poměrného zastoupení. Pro Rwandu a Burundi je však typický proporční volební systém, který po nezávislosti převzala většina bývalých portugalských, belgických a španělských kolonií.

Většina afrických zemí začala organizovat volby a vytvářet volební systémy až po válce a to v období před a po získání politické nezávislosti. V rozmezí let 1950-1958 se tak v Africe uskutečnily volby do ústavodárných shromáždění (18), dále proběhlo 186 prezidentských voleb a 311 voleb do parlamentu. Kromě toho se uskutečnilo v uvedeném období 115 referend (Nohelen a kol. 2004:1).

Po získání politické nezávislosti převažoval ve většině afrických zemí systém s jednou vládnoucí stranou nebo se k moci dostaly vojenské vlády, vzhledem k africkým politickým režimům, které zde panovaly. Organizace pravidelných demokratických voleb nebyla tedy tak častá. V zemích, kde bylo působení politických

stran omezeno, měly volby většinou plebiscitní charakter. V některých byly dokonce zakázány. Avšak v zemích s pluralitním systémem, kde fungovala svobodná soutěž politických stran, volby probíhaly. Jejich charakter většinou nepředstavoval rovnoprávný přístup k informacím, financím a státním médiím (Fiala et al 2012). Volby vykazovaly velké rozdíly především v kvalitě politické soutěže, demokratičnosti voleb a svobodě. Hlavní funkcí voleb v mnoha zemích totiž nebyla obměna politických elit formou svobodné soutěže, ale spíše posílení legitimacy autoritářských vlád.

Ze strany koloniálních mocností se stalo pevnou součástí procesu dekolonizace zavedení liberálně demokratického systému a jeho institucí. To znamenalo vznik ústavy, politických stran, rozdělení mocí a vytvoření volebních systémů, ale také přípravu prvních svobodných a demokratických voleb v koloniích. Cílem kolonizátorů totiž bylo vytvořit v koloniích fungující demokracie, které by jim pak v budoucnu zajistily volný přístup na vnitřní trh. Tím si chtěli zajistit určité privilegované postavení vůči ostatním zemím. První volby ještě před nezávislostí tak probíhaly většinou pod kontrolou koloniálních úřadů a vzešly z nich první africké vlády (Fiala et al 2012).

Dle mírové smlouvy z 28. června 1919 se Německo vzdalo všech práv a nároků na svoje někdejší zámořské akvizice a práva přešla do rukou vítězných mocností. Smlouva také vymezila detailní teritoriální hranice nového mandátního území, které náleželo Belgii. Ta dostala do správy Rwandu a Burundi v jejich současných hranicích jako mandátní území (Záhořík 2016: 91).

Po zrušení poručnické právy Belgie v roce 1962 došlo k vytvoření dvou nezávislých států Rwandy a Burundi. Každý stát se však vyvíjel jinak. Burundi zůstalo po vyhlášení nezávislosti monarchií, zatímco Rwanda se na základě referenda stala republikou. Vliv belgického kolonialismu však ve Rwandě a Burundi do značné míry přetrvával i po získání nezávislosti a vyústil v genocidu. Belgie byla postupně sice nahrazena Francií, která udržovala styky s Juvénalem Habyarimanou, prezidentem v letech 1973-1994 (Záhořík 2016: 188). Dle Záhoříka však dekolonizace belgických kolonií byla nezvládnutá a unáhlená a proměnila se v chaotický a nezvládnutý přerod z kolonialismu ve formální nezávislost. Díky tomu se dodnes země potýkají s nestabilitou (např. sousední Kongo), Burundi s občanskými nepokoji a Rwanda s nedemokratickou vládou.

3.1 Volební systém Rwandy

Po genocidě trvalo Rwandě téměř deset let, než se stabilizovala a vrátila k funkčnímu parlamentnímu životu a začala organizovat pravidelné volby. I když se vládní strana snažila o demokratické klima podporou existence a účasti politických stran v pluralitních volbách, nelze přehlédnout, že se postupně stávala hegemonní stranou. To se projevovalo i tím, že zneužívala historické dědictví genocidy a nechala zatýkat politické oponenty a zastrašovala (Fiala et al. 2012: 66).

Ve Rwandě se po genocidě ujala vlády Rwandská vlastenecká fronta a v červenci 1994 jmenovala přechodnou vládu, která měla být vládou národní jednoty a jejíž složení a sdílení moci byly popsány v dohodách z Arushi, a měla zahrnovat zástupce politických strany, které nepodporovaly genocidu. Od roku 1995 však sdílení moci skončilo tím, že vláda RPF vyvíjela silný vnější vliv na ostatní strany a nařídila většinu politik. Tato diktatura jedné strany pokračovala do roku 1998, kdy vláda zahájila proces přechodu k demokracii, který nazývala demokratizací. Přechod byl zahájen volbou místních správních představitelů na úrovni buněk (Burnet 2011).

V roce 2001 se konaly volby na úrovni buněk, sektorů a okresů prostřednictvím tajného hlasování a byla ustavena Ústavní komise. V roce 2003 pak byla schválena nová ústava prostřednictvím národního referenda, z níž vzešla nová podoba parlamentu. Poté následovaly prezidentské volby v srpnu a parlamentní volby v září 2003. Volby do parlamentu se konají s pravidelností 5 let a proběhly v letech 2003, 2008 a 2013.

Ve Rwandě je dle ústavy ve volbách používán volební systém proporčního zastoupení. Tento systém je považován za nejlepší systém pro zvýšení zastoupení žen a je tak používán ve většině zemí s vysokou mírou zastoupení žen, protože dovoluje implementaci kvót a umožňuje zastoupení menšin (Britton 2008 in Morojele 2019).

Prvními parlamentními volbami v roce 2003 si získala Rwanda povědomí světové veřejnosti jako země s nejvyšším zastoupením žen v politice. Jasným favoritem se stala Rwandská vlastenecká fronta RPF. Do voleb kandidovala jako koalice stran a získala 73,78% hlasů a 40 křesel (Fiala et al. 2012: 67).

V prvních prezidentských volbách 2003 se ziskem 94% hlasů pak vyhrál lídr RPF Paul Kagame. I při nich byly zaznamenány negativní projevy proti demokracii, jako zatýkání, záhadná zmizení politicky činných osob a manipulace s výsledky

(Reyntjens 2004: 186). I přes tyto volby se režim RPF stával stále více autoritářským (Longman 2006, Reyntjens 2006).

Druhé parlamentní volby v roce 2008 vyhrála opět koalice vedená RPF posílená o další strany, které nehrály v politickém systému Rwandy zásadní úlohu, jejich role byla pouze pro posílení celospolečenské a politické legitimacy RPF. Dle Fialy et al. (2012: 67) koalice získala 42 křesel a RPF ještě více upevnila svoje postavení a stala se dominantní stranou v zemi. Tuto dominanci posílil i viditelný ekonomický vývoj Rwandy.

Druhé prezidentské volby v roce 2010 opět vyhrál s převahou 95% lídr vládnoucí strany Paul Kagame. Jeho vítězství bylo předurčeno snahou RPF o omezení opozičních stran vyslat svoje kandidáty.

Třetí parlamentní volby pak proběhly v roce 2013 a opět zvítězila koalice RPF se 76% hlasů. I když proběhly pod dohledem a byly hodnoceny jako svobodné, problémy vznikly až po volbách, kdy se vláda potřebovala zbavit některých opozičních stran. Rovnost a svobodný průběh voleb byly narušeny nedemokratickými praktikami manipulace a zastrašování. Výsledky voleb byly upravovány ve prospěch RPF, aby strana získala kladné hodnocení zahraničních pozorovatelů. Mezinárodní podpora některých států Rwandě však díky tomuto obvinění zaznamenala výkyvy (Naftalin 2011:22 cit. in Schmiedl 2016).

Třetí prezidentské volby v roce 2017 znamenaly opět vítězství Paula Kagameho, který obdržel 98,63% hlasů a obhájil tak svoji pozici v čele vládnoucí strany RPF (ČTK 2017). Svůj volební mandát si Kagame pojistil v roce 2015, kdy pomocí referenda dosáhl změny v ústavě. Rwandě změnu ústavy, i přes kritiku opozice a zahraničních donorů odsouhlasili přesvědčivou většinou 98,3% a vstoupily v platnost 26. prosince 2015. To dává Kagamemu možnost po nynějším semletém mandátu absolvovat ještě dva pětileté a vládnout do roku 2034 (Sál 2017).

Jak uvádí Burnet (2008) řízená povaha voleb ve Rwandě byla otevřeným tajemstvím. Od počátku voleb byli kandidáti ve volbách prověřováni úředníky RPF na všech úrovních a obyvatelé informováni o správném kandidátovi, pro kterého mají hlasovat. Vláda RPF si tak udržovala vliv na výsledky voleb (Burnet 2011) také ovládnutím sdělovacích prostředků a umlčováním opozice, stejně jako potlačováním nezávislých organizací občanské společnosti a likvidací opozičních stran už v jejich počátku (Reyntjens 2011).

Vícestranické volby, občanské svobody a rovnost prostředí jsou sice zaručeny zákonem, ale liší se od skutečnosti. Manipulace s volebními výsledky, nástroje vydírání, represí a uplácení pomáhají vedoucí koalici RPF a prezidentu Kagamemu udržet moc. Volby se tak staly nástrojem a ukazatelem, který režimu poskytuje navenek legitimitu, ale jejichž cílem je upevnit pozice elit za každou cenu, tedy i za cenu manipulace s výsledky. Vláda RPF, v čele s Paulem Kagamem, se díky svojí úloze při ukončení genocidy dostala na vedoucí pozici, kterou využívá ve svůj prospěch. Vytvořila si nástroje legislativy, které jí pomáhají kontrolovat média a Paul Kagame si změnou ústavy, odsouhlasenou v roce 2015 referendem, zaručil téměř neomezené vládnutí do roku 2034 (Piknerová 2017).

Ve Rwandě byl ustanoven prezidentský systém s národním parlamentem a premiérem, daný novou ústavou roku 2003. Většina míst v obou sněmovnách parlamentu je volena přímou volbou, osm senátorů je pak jmenováno prezidentem. Další čtyři senátoři jsou jmenováni Fórem politických formací.

Rwandský politický systém je sice založen na multipartitě, v realitě se však jedná o systém jedné vládnoucí strany RPF. Většina parlamentu je na základě genderových kvót tvořena ženami, z nichž většina je členkami vládnoucí strany RPF nebo jejich koaličních partnerů. Ženy, které byly zvoleny na místa vyhrazená pro ženy, byly také nominovány a ověřeny RPF prostřednictvím Fóra politických stran. Fórum politických stran je zastřešující organizací, ke které se všechny politické strany musí připojit ústavním mandátem (Burnet 2011: 9). Tím vzniká závazek většiny žen k oddanosti RPF více než oddanosti voličům, kteří je zvolili.

I přes autoritářský charakter a přístup ke správě, strana RPF od začátku začala s podporou žen a zavádění politik příznivých pro ženy dle vzoru Národního hnutí odporu v Ugandě (Longman 2006: 140). K jejím úspěchům patří vytvoření ministerstva pro gender, vytvoření ženských rad z řad občanů na národní úrovni a podpora organizací občanské společnosti žen (Burnet 2008: 373-380). Pomocí dalších právních předpisů byla rozšířena práva žen a klasifikováno znásilnění nebo sexuální mučení mezi nejzávažnější trestné činy ve statusu genocidy, dále byla uzákoněna dodatečná práva pro těhotné a kojící matky na pracovišti, zákon týkající se práv dětí v souladu s právy uvedenými Deklarací OSN o právech dětí. Ústava z roku 2003 pak pověřila ženy k obsazení nejméně 30% funkcí v rozhodovacích orgánech a zakotvila zákon o násilí na základě pohlaví (Delvin a Elgie 2008: 249, Burnet 2008 cit in Burnet 2011: 10). Po volbách v roce 2003, kdy začaly platit genderové kvóty,

byl však dle Delvin a Elgie (2008: 249) přijat pouze jeden významný právní předpis, a to zákon o násilí na základě pohlaví (GBV).

Toto období je možno hodnotit jako období soutěživého autoritářství, provázeného projevy násilné represe a eliminace představitelů opozice a kritiků. Vícestranické volby, občanské svobody a rovnost prostředí jsou sice zaručeny zákonem, ale liší se od skutečnosti. Manipulace s volebními výsledky, nástroje vydírání, represí a uplácení pomáhají vedoucí koalici RPF a prezidentu Kagamemu udržet moc. Volby se tak staly nástrojem a ukazatelem, který režimu poskytuje navenek legitimitu, ale jejichž cílem je upevnit pozice elit za každou cenu, tedy i za cenu manipulace s výsledky. Vláda RPF v čele s Paulem Kagamem se díky svojí úloze při ukončení genocidy dostala na vedoucí pozici, kterou využívá ve svůj prospěch. Vytvořila si nástroje legislativy, které jí pomáhají kontrolovat média, a Paul Kagame si změnou ústavy, odsouhlasenou v roce 2015 referendem, zaručil téměř neomezené vládnutí do roku 2034 (Piknerová 2017).

Dle aktuálních informací Interparlamentní unie (IPU) má Rwandská republika dvoukomorový parlament s legislativními kvótami pro horní i dolní sněmovnu a na subnárodní úrovni. V poslanecké sněmovně je 49 míst z 80 (61%) křesel obsazeno ženami, v senátu pak 10 z 26 (38%) míst zastoupeno ženami. Rwanda tak používá proporcí volební systém a kvótu rezervovaných křesel. Volební systém Rwandy tak zaručuje ženám nejméně 30% míst v rozhodovacích orgánech (Idea 2018).

3.2 Volební systém Burundi

Po získání nezávislosti na Belgii v roce 1962 se Burundská monarchie stala v roce 1966 republikou. Jak uvádí Tobolka (2012: 30) pro politiku v Burundi do roku 1976, respektive 1993, bylo typické soupeření různých tutsijských frakcí o moc a kontrolu nad státem, čímž se zvyšuje hrozba hutuského povstání.

Po letech požadavků na sdílení moci, vláda vedená Tutsi zavedla multistranický systém s novou ústavou v roce 1992.

První demokratické volby, které se konaly v roce 1993, vyhrál Melchior Ndadaye a byl zvolen hlavou státu. Po jeho zavraždění následovala volba dalších tří prezidentů, několik let mírových rozhovorů a tři roky přechodné vlády. Teprve v roce 2003 bylo podepsáno příměří mezi Tutsi a Hutu (Uvin 2008).

V roce 2005, dva roky po příměří, voliči podpořili novou ústavu, ve které ustanoveny kvóty zajišťující sdílení etnické moci na různých úrovních. Toto

ustanovení sdílení moci bylo pro Burundi zásadní a rozdělilo pozice ministrů v poměru Hutu 60% a Tutsi (40%) (dle článku 129) a stejné rozdělení 60/40 se vztahovalo na národní shromáždění (článek 164) (De Roeck 2016, Vandeginste 2014 cit. in Guariso 2018) .

Stejně ústavní články v roce 2005 dále zavedly 30% genderovou kvótu na pozice ministrů a poslanců, která byla materializovaná prostřednictvím 30% kvóty pro seznam stran s kooptací křesel pro případ, že by kvóta stranického seznamu nevedla k 30% volených žen (De Roeck 2016, Vandeginste 2014) .

První parlamentní a prezidentské volby se konaly také v roce 2005, prezidentem byl zvolen Pierre Nkurunziza, dřívější vůdce skupiny Hutu. Prezident Pierre Nkurunziza je u moci do roku 2005 už třetí funkční období. To bylo v roce 2015 schváleno nejvyšším soudem země po masivních občanských nepokojích a neúspěšném převratu. Přijetím nové ústavy v květnu 2018 mu umožnilo rozšířit vládu o další dvě volební období po roce 2023 (Brand 2018: 7).

Největší politickou stranou v zemi je CNDD - FDD (De Roeck 2016: 24) vedená Pierrem Nkurunzizou od jeho zvolení prezidentem. Dále v zemi působí 20 dalších registrovaných stran, které tvoří bezmocnou opozici, z nichž tři FNL, FRODEBU A FRODEBU NYAKURI jsou dostatečně velké, aby mohly vyvíjet určitý tlak. Korupce a přivlastňování moci v posledních letech vedly ke zhoršení mezinárodních vztahů a zastavení pomoci ze strany EU.

Všeobecné volby v Burundi určují předsednictví a složení parlamentu. Prezident je současně hlavou státu a předsedou vlády. Senát je volen nepřímo členy městské rady. Provincie jsou vedeny guvernérem a tříčlennou radou, která je jmenována prezidentským dekretem. Obce jsou řízeny demokraticky volenými starosty a radami. Rady *Colline* (nejmenší správní jednotka v Burundi) se skládají z pěti členů bez ohledu na počet voličů.

Další kroky vlády v posledních letech zvyšují napětí a znepokojení v Burundi. Burundi přerušila spolupráci s OSN a v roce 2016 odstoupila od Mezinárodního trestního soudu (ICC). V březnu 2018 pak došlo k restrukturalizaci vládnoucí strany. Díky nové struktuře se prezident stal stálým generálním tajemníkem strany, který se bude radit se skupinou moudrých mužů, kterou sám jmenuje. Tento vývoj podkopává demokratickou stranickou strukturu Burundi (Brand 2018).

Dle aktuálních informací Interparlamentní unie (IPU) (Idea 2018) má Burundi dvoukomorový parlament s legislativními kvótami pro dolní i horní komoru a na

subnárodní úrovni. V národním shromáždění je 44 ze 121 křesel (36%) obsazeno ženami, v senátu z 39 křesel 18 (46%) zastoupeno ženami. Burundi používá proporční volební systém a kvóty vyhrazených křesel (reserved seats) pro ženy. Volby mají multietnický charakter a musí zohledňovat rovnováhu mezi etniky a mezi muži a ženami. Pokud výsledky nesplňují procentní podíly kvót, musí být nerovnosti napraveny pomocí mechanismu kooptace daného volebním zákonem. Ústavou jsou stanoveny právní sankce za nedodržení tohoto pravidla (Idea 2018).

3.3 Hodnocení demokracie a svobody ve Rwandě a Burundi

Volby jsou v současnosti hlavním prostředkem legitimizace politických elit bez ohledu na charakter politického režimu. S pořádáním voleb na různých úrovních má zkušenost 54 afrických zemí. Většina Afričanů však žije v zemích, které mají vážné problémy s demokratickými mechanismy a volby se tak stávají pouze prostředkem, který pomáhá udržet u moci politické elity. Dle statistik organizace Freedom House (2017) je úroveň svobody v těchto zemích velmi nízká. V subsaharské Africe ve 49 zemích dosahuje míra svobody pouze 12%, svoboda tisku pak pouhé 1%. Freedom House, který sleduje země subsaharské Afriky samostatně, rozděluje země dle hodnocení do tří skupin dle míry svobody na svobodné (free), částečně svobodné (party free) a nesvobodné (not free) země (Piknerová 2017).

Na základě zpráv (Freedom House 2017 a 2018) jsou oba státy Rwanda i Burundi hodnoceny jako nesvobodné (not free). Rwanda má sice lepší agregátní skóre 23/100 než Burundi 18/100 (kdy 0 = nejméně svobodný a 100 = nejvíce svobodný). Hodnocení svobody pro Rwandu je 6/7, hodnocení politických práv 6/7 (ze 7), hodnocení občanských svobod také 6/7. Dále Freedom House uvádí Status svobody tisku jako - nesvobodný, status svobody sociálních sítí - částečně svobodný. Hodnocení svobody v Burundi dle Freedom House, udává hodnotu 6,5 (ze 7), hodnocení politických práv 7/7 a hodnocení občanských svobod 6/7. Status svobody tisku v Burundi je hodnocen jako nesvobodný.

3.3.1 Současný stav demokracie a svobody ve Rwandě

V současné Rwandě žije 11.900.000 obyvatel a HDP tvoří 710 dolarů na obyvatele. Země se sice vydala na cestu k demokracii a prohlašuje se za demokratickou, ale ve skutečnosti není svobodnou (Freedom House 2018). Ve

Rwandě od skončení genocidy existuje vláda jedné vedoucí strany RPF (Rwandská vlastenecká fronta), která si získala a upevnila svoji pozici zásluhou na ukončení krvavé genocidy a občanské války ve Rwandě. Její lídr, současný prezident Paul Kagame, vládne v zemi od roku 1994 a změnami v ústavě si zaručil možnost svého znovuzvolení až do roku 2034. Jeho režim vlády sice na jedné straně udržuje mír a zajišťuje hospodářský růst země, a to především z peněz donorů a světových mocností, které se po genocidě snažily tímto způsobem odčinit svoji vinu při nečinnosti v době genocidy. Na straně druhé však znemožňuje jakýkoliv politický nesouhlas nebo opozici nečestnými praktikami, které nemají s demokratickými principy nic společného. Jedná se o všudypřítomný dohled strany RPF, zastrašování kritiků její vlády, represe opozice, anebo dokonce náhlá zmizení a atentáty na novináře (Freedom House 2018). Rwanda, která v očích světové veřejnosti vytváří dojem demokratického státu, který má největší zastoupení žen v parlamentu na světě, avšak ve skutečnosti svobodným a demokratickým státem není, což dokazují mnohé zprávy světových organizací např. Freedom House (2018), ale také zprávy pozorovatelů OSN, kteří se účastní voleb a novinářů, kteří mají odvahu postavit se Kagamovu režimu a psát otevřeně o skutečné situaci v zemi.

Volby v roce 2017 vyhrál sice Paul Kagame s 98,8 % hlasů (Freedom House 2018), zbytek hlasů byl rozdělen mezi kandidáta Demokratické zelené strany Rwandy (DGPR) Franka Habinezy a nezávislého Philippe Mpayimana. Avšak i tento volební proces nebyl transparentní a došlo k mnoha nesrovnalostem, politickému zastrašování a nedemokratickým praktikám při registraci a podvodům při hlasování, při kterých byla např. na sociálních sítích těsně před volbami zdiskreditována představitelka opoziční strany Diane Rwigara, která byla nakonec zatčena (Freedom House 2018). Vláda dokonce zorganizovala mediální kampaň a zastrašování proti jejímu zvolení. V zemi dle Freedom House (2018) neexistují svobodná média. Mnoho novinářů z tohoto důvodu uprchlo ze země a pracovalo v exilu.

V problematice postavení žen v politice, ústava přijatá v roce 2003 sice dala jasná pravidla, že ženy musí obsadit nejméně 30% křesel v každé komoře parlamentu. V současnosti je v poslanecké sněmovně skutečně obsazeno ženami 10 z 26 míst a v senátu 49 z 80 míst (Freedom House 2018). Problémem však zůstává, že ženy nemají tolik praktických schopností a možností zapojit se do politiky mimo strukturu RPF, což značně omezuje jejich svobodu a společenskou reprezentaci.

Dalším problémem v současné Rwandě je etnicita. Přestože je prezident vyzván ústavou, aby zajistil zastoupení všech historicky marginalizovaných komunit v senátu, na druhou stranu je zakázáno prosazování etnické identity v politice. Z toho vyplývá, že úroveň zastoupení etnik je vlastně neznámá a nejasná. Navíc zákaz diskutovat o etnickém původu, který byl uzákoněn po genocidě, tak vlastně znemožnil znevýhodněným skupinám (tedy i 1% etnika Twa) se určitým způsobem organizovat a prosazovat i svoje zájmy.

Ve Rwandě neexistují svobodná a nezávislá média. Jak uvádí zprávy (Freedom House 2017), provádí vláda právní omezení a kontroly svobody tisku. Většina médií provádí autocenzuru. Dochází k zastrašování novinářů a obviňování z trestných činů. Mnoho rwandských novinářů tak bylo nuceno uprchnout ze země a pracovat v exilu. Vláda Rwandy stále více blokuje přístup zpravodajským službám a webovým stránkám v zahraničí. Činnost služby Kinyarwanda pro společnost British Broadcasting Corporation byla v roce 2014 pozastavena (Freedom House 2018).

V zemi je sice obecně respektována náboženská svoboda, ale vztahy mezi náboženskými vůdci a vládou jsou stále napjaté, především díky zapojení kléru do genocidy v roce 1994. Vláda se také snaží omezovat akademickou svobodu prosazováním oficiálních názorů na genocidu a podezříváním studentů a učenců z divizionismu. Vláda také částečně omezuje soukromou diskusi tím, že sleduje osobní komunikaci, telekomunikační sítě a sociální média (Freedom House 2018). Úřady využívají informátory, aby odradili občanskou společnost od vyjadřování nesouhlasu.

Rwandská ústava sice zaručuje svobodu shromažďování, ale ve skutečnosti je toto právo omezené. Jako odstrašující prostředek proti protestům a shromažďování, která jsou povolena, slouží strach z vězení.

Požadavky na registraci a podávání zpráv pro zahraniční i domácí nevládní organizace jsou zakázány. Mnohé z organizací dostávají prostředky z RGB, tím je zpochybněna jejich nezávislost. Některé organizace byly i zakázány a vláda obviněna z používání taktiky infiltrace proti organizacím, které se zabývají lidskými právy. Rwandská ústava sice stanovila práva vytvářet odbory a účastnit se kolektivního vyjednávání a stávek, které jsou však velmi vzácné. Ačkoliv jsou vnucovány pravidla proti diskriminaci a podvodům, největší odborová konference má silné vazby na RPF a může zasahovat do odborových voleb.

Soudnictví ve Rwandě není nezávislé na výkonné moci, prezident jmenuje nejvyšší soudní úředníky a ti jsou pak potvrzeni senátem, který však ovládá RPF. Soudci tedy nevystupují proti vládě v politických případech. Armáda a policie se účastní svévolných zatýkání a zadržování především opozice a disidentů, ale také bezdomovců, podezřelých prodejců a drobných zločinců. Jejich činnost se zvyšuje především před volbami, naposledy v roce 2017. Dle zprávy Human Rights Watch (dále HRW) jsou zadrženi často nezákonně drženi ve vojenských zařízeních a jsou jim odmítnut základní procesní práva, jsou běžně vystavováni mučení ve vazbě a často odsouzeni na základě vynucených přiznání. Např. zpráva HRW, která byla vydána v červenci 2017, zdokumentovala více než 30 mimosoudních poprav podezřelých zločinců vykonaných bezpečnostním personálem v minulém roce (HRW 2018).

Zákon ve Rwandě sice zaručuje rovné zacházení se všemi občany a právní ochranu proti diskriminaci, ve skutečnosti je však s nimi zacházeno rozdílným způsobem. Často dochází k obviňování menšinové skupiny Tutsi z preferenčního zacházení při získávání vysokých pracovních pozic a vysokoškolských stipendií z důvodu pozitivního akčního programu pro ty co přežili genocidu. Většinou Hutuové pak často čelí diskriminacím při hledání pracovních míst nebo stipendií. Domorodá menšina Twa pak také trpí nevýhodami při získávání vzdělání, hledání zaměstnání a zdravotní péči.

I když postavení žen ve Rwandě nabylo na důležitosti, zvýšila se právní rovnost a význam postavení žen v ekonomice, diskriminace žen na základě pohlaví stále přetrvává. Neexistují zákony, které by poskytovaly ochranu před diskriminací z důvodu sexuální orientace nebo genderové identity.

Svoboda pohybu občanů v rámci země i mimo Rwandu je omezená. Je potřeba dokládat národní průkaz totožnosti, vládní úředníci musí před cestováním z osobních, ale i profesních důvodů žádat o schválení předsedou vlády. Členové opozice mají problémy s cestováním do zahraničí a navracením se do Rwandy.

Vláda sice podporuje ekonomický růst a soukromou podnikatelskou činnost, ale je kritizována za zadržování pozemků pro projekty rozvoje infrastruktury bez řádné kompenzace. Ženám i mužům jsou přiznána stejná vlastnická i dědická práva, avšak ženy nejsou vždy schopné uplatnit svá práva v praxi (HRW 2018).

Ženám i mužům zákon zaručuje stejná práva v manželství i po rozvodu. Neformální a polygamní svazky však tuto ochranu nemají. Rozšířené je domácí

násilí, včetně znásilnění. Potrat je trestný čin, zákonný potrat lze provést pouze na soudní příkaz, který potvrdí, že je těhotenství následkem znásilnění nebo incestu nebo vynuceného manželství. V případě lékařské nutnosti je požadován souhlas dvou lékařů, aby nedocházelo k porušování trestní odpovědnosti (Freedom House 2018).

Právní předpisy, které upravují úroveň mezd a pracovních podmínek jsou špatně prosazovány. Rwandské děti jsou prodávány na domácí služby a zneužívány často pro komerční sexuální práci, mnoho z nich pracuje v zemědělství. Mladí uprchlíci z Burundi a Konga jsou sexuálně vykořisťováni a nuceně nabíráni do ozbrojených skupin pro činnosti bezpečnostních sil ve Rwandě.

Jak bylo výše uvedeno ve zprávě Freedom House o stavu svobody ve světě, cesta k demokracii ve Rwandě se nachází v krizi, země je označena ve stavu svobody jako nesvobodná. I když formálně existují zákony a předpisy, které upravují svobody a rovnost občanů stejnou pro muže i ženy, často dochází k jejich porušování. Volby nejsou transparentní, vládnoucí strana RPF zneužívá svého vedoucího postavení, získaného díky ukončení genocidy a občanské války v roce 1994. Prezident Paul Kagame si úpravami v ústavě nechal odhlasovat referendum své vládnutí až do roku 2034, což také neodpovídá demokratickým principům. Stejně tak jako neexistuje svoboda médií a transparentnost voleb. I když vláda Rwandy propaguje, že se vydala cestou demokracie a ekonomického rozvoje, že má nejvyšší zastoupení žen v parlamentech na světě, a zákonem je stanovena rovnost všech žijících etnik, žen i mužů, přesto jde pouze o zdání, které není skutečností, což dokazují zprávy pozorovatelů OSN, reporty Human Rights Watch (2018) a také report Freedom House z roku 2018. Vláda Paula Kagameho směřuje zpět k autoritářství a místo plurality zde převažuje vláda jedné dominantní strany.

3.3.2 Nové volby ve Rwandě 2018

V září 2018 se ve Rwandě konaly parlamentní volby, při kterých došlo k průlomovému okamžiku (Šmída 2018). Do rwandské sněmovny se totiž poprvé dostali zástupci opoziční Rwandské demokratické strany zelených (Ishyaka Rihararira Demokarasi No Kurengera Mu Rwanda, dále jen „RDSZ“). Volební systém ve Rwandě má několik pozoruhodných rysů. Volby do dolní komory rwandského parlamentu a volební systém se liší od známých a zavedených demokracií především tím, že sněmovnu tvoří 80 poslanců a poslankyň s mandátem pět let. Rwanda se tak zaujímá první místo ve světě v zastoupení žen ve sněmovně.

V současnosti sněmovnu reprezentuje 49 poslankyň, které tvoří více než třípětinovou většinu (Šmída 2018). Vysoké procento zastoupení žen ve rwandské politice vychází z toho, jak je volební systém ve Rwandě nastaven. Každá politická strana, která se ve Rwandě chce účastnit voleb, musí nominovat nejméně 30% žen. Navíc mají ženy ve Sněmovně vyhrazeno dalších 24 míst. Tato místa jsou volena nepřímo místními a regionálními vládami proporčně podle jednotlivých území. Stejně tak jsou vyhrazena dvě místa pro zástupce mládeže a také povinně jedno místo pro osobu se zdravotním postižením.

Tímto úspěchem Rwandská demokratická strana zelených vůbec poprvé ve volbách překročila pětiprocentní práh a získala jako první opoziční strana dva mandáty v dolní komoře rwandského parlamentu. Jedním ze dvou nově zvolených poslanců za RDSZ se stal právě předseda Habineza, působící v mezinárodní komunitě zelených (Šmída 2018). Stranu zelených ve volbách podpořili především mladí farmáři, ženy a obyvatelé měst. Jedním z hlavních a nejúspěšnějších témat voleb byly pozemkové reformy. Byla navržena reforma vlastnictví půdy, vypuštění daně z pozemků a oddělení soukromé a veřejné půdy. Veškerá půda se tak dostala do vlastnictví státu a všichni občané jsou nájemci.

3.3.3 Současný stav svobody a demokracie v Burundi

Dle zprávy Freedom House z roku 2017 a 2018 je stav demokracie v Burundi hodnocen jako „nesvobodný“ a demokracie v Burundi se stejně jako ve Rwandě nachází v krizi. Demokratické principy, které byly nastoleny v roce 2005 po skončení 12 let trvající občanské války, jsou porušovány a země směřuje k autoritářské politice vyznačující se represemi a násilím proti opozici prezidenta Pierra Nkurunzize, což vyvolalo značné nepokoje. Jak uvádí Mezinárodní federace pro lidská práva ve svojí červnové zprávě, bylo během dvouletého konfliktu zabito nejméně 1200 občanů a 400 až 900 jich násilně zmizelo nebo bylo umučeno. Agentura OSN pro uprchlíky zveřejnila, že do roku 2015 uprchlo z Burundi více než 420 000 osob. V říjnu roku 2018 bylo zahájeno Mezinárodním trestním soudem (ICC) vyšetřování zločinů proti lidskosti, které byly spáchány od roku 2015 vládními aktéry a příznivci proti protivníkům prezidenta Nkurunzizy (Freedom House 2018).

Politická práva a občanské svobody byly zakotveny v nové ústavě, která byla přijata v roce 2005 po podepsání dohod o ukončení 12 leté občanské války. Dle nové ústavy měl být prezident volen na dvě pětileté funkční období a jmenoval dva

místopředsedy, jednoho Tutsi a jednoho Hutu, které musela schválit dvoutřetinová většina v dolní i horní komoře parlamentu. Národní rada pro obranu demokracie vyhlásila v dubnu 2015 nominaci prezidenta Pierra Nkurunzizy k prezidentským volbám také na třetí volební období. Kritici obvinili vládu z porušení ústavy a ohrožení klidu v zemi. Navzdory veřejným protestům a mezinárodnímu odsouzení ústavní soud v květnu 2015 rozhodl ve prospěch Nkurunzize, což vyvolalo pokus o převrat. Jak uvádí Freedom House (2018) ve volbách prezident Nkurunziza porazil vůdce Národního svazu osvobození (FNL) Agathona Rwase, získal 69% hlasů proti jeho 19%. Mezinárodní pozorovatelé organizací OSN, EU a Africké unie (AU) prohlásili volby vzhledem k rostoucímu násilí a zastrašování za nesvobodné a nespravedlivé. Prodloužení dalšího funkčního období prezidenta Nkurunzizy vyvolalo vlnu násilí, vražd, mučení a zatýkání v roce 2015 a pokračovalo v letech 2016-2017.

Systém voleb a hlasování zákonodárných zástupců v Burundi byl poznamenán nesrovnalostmi. 100 členů dolní komory Národního shromáždění je voleno přímo proporcionalním zastoupením na dobu 5 let. Horní komora senát je složena z 36 členů zvolených místními úředníky na dobu 5 let. Volby do Národního shromáždění v roce 2015 musely být odloženy o několik týdnů v důsledku nepokojů a konaly se až koncem června 2015 (HRW 2018). Nepřímé volby do senátu se konaly v červenci. Prostředí legislativy v době hlasování však bylo nesvobodné a nespravedlivé, z toho důvodu opozice bojkotovala hlasování a strana Národní rada pro obranu demokracie – síly pro obranu demokracie (CNDD-FDD) tak získala většinové zastoupení jak v národním shromáždění, tak i v senátu.

Lze také pochybovat o spravedlnosti volebních zákonů a rámce, které by měly být prováděny nestranně příslušnými orgány pro řízení voleb. Nezávislá národní volební komise (CENI) je složena z pěti členů. V roce 2015 uprchli dva členové ze země a byli nahrazeni členy jmenovanými Nkurunzizou schváleným Parlamentem pod kontrolou CNDD-FDD. V květnu roku 2017 prezident jmenovat 15člennou komisi, která byla pověřena provést revizi ústavy, a tato v prosinci zahájila kampaň pro ústavní referendum, které se mělo konat v květnu 2018. Na základě revidované ústavy mělo dojít k opětovné nominaci Nkurunzizy v roce 2020 a 2027 na post prezidenta. Což nápadně připomíná situaci ve Rwandě, kde si referendem o změně ústavy Paul Kagama zajistil svoji nominaci až do roku 2034 (Freedom House 2018).

Právo na sdružování v různých politických stranách je sice respektováno, ale ve skutečnosti jsou aktivity těchto politických stran a jejich vůdců považovány za protichůdné. Strany jsou odrazovány hrozbou násilí a represí. Mnoho politických stran má i mládežnické pobočky, které zastrašují a útočí na oponenty. Jednou z nejvýznamnějších je vládní strana Imbonerakure. Opozice tak ve skutečnosti má pouze minimální příležitost na zvýšení své popularity volbami. Opoziční strany a politici jsou často zastrašováni a čelí násilí a obtěžování (HRW 2018). Mnoho z politiků opozice a jejich stoupenců pokračuje ve svojí činnosti v exilu a čelí zatčení v případě, že se vrátí do Burundi. Tyto činy jsou páčány jednotkami Imbonerakure, burundskou policií a Národní zpravodajskou službou (SNR).

Zastoupení zákonodárců z etnik Hutu a Tutsi je dle ústavy vyžadováno v národním shromáždění i v senátu v poměru 60% : 40%. Dále je ústavou stanoveno, že v obou komorách budou zastoupeny ženy a příslušníci menšiny Twa. Ženy však čelí sociálnímu útlaku, který je často odrazuje od aktivní politické účasti. Jen málo žen je zastoupeno v politických funkcích na vyšší úrovni. Současné politické prostředí je vyznačováno dominancí strany CNDD-FDD a represí jejich oponentů, což snižuje možnosti účinného politického zastoupení etnických, náboženských a jiných skupin, tedy i žen. Probíhající krize v zemi tedy zhoršila politické prostředí a brání menšinovým skupinám uplatňovat jejich plná politická práva.

Vláda vedoucí strany CNDD-FDD, která se dostala k moci v roce 2015 a kontroluje vývoj a výkon politiky, však nedosáhla mezinárodních standardů demokratických voleb. Významným problémem v Burundi je především korupce, kterou politické strany neřeší nebo řešit nechtějí. Pachatelé korupce a násilí užívají beztrestnost, protikorupční organizace jsou neúčinné a podřízené. V roce 2017 byl domácí výzkumnou protikorupční organizací obviněn z korupce jediný legální dovozce ropy v Burundi. Jednání vlády v Burundi je neprůhledné a vládní úředníci jsou nezodpovědní vůči voličům. Občanská společnost v Burundi má pouze omezené možnosti účastnit se na tvorbě politiky a také obavy vzhledem k opakujícím se vraždám (Freedom House 2018).

Svoboda projevu a nezávislých médií je sice ústavně zaručena, ale v praxi je podobně jako ve Rwandě značně omezena a mediální pracovníci jsou ohrožováni zastrašováním, obtěžováním a zatýkáním. V roce 2013 byl vydán zákon o médiích, který omezuje ochranu žurnalistických zdrojů a vyžaduje od novinářů určité vzdělání

a profesní normy. Zakazuje však také zveřejňovat informace související s národní obranou, bezpečností a státní měnou. Zákonem byl také vytvořen mediační regulační orgán, který je zmocněn vydávat, pozastavit nebo odebírat novinářům karty k povolení nebo ukládat sankce za mediální přestupky nebo hanobení. Díky tomu bylo nuceno mnoho novinářů uprchnout do exilu. Vláda také ovládá média, vlastní veřejné televizní rozhlasové stanice a jediný deník Le Renouveau. Jak uvádí Freedom House (2018), rwandská vláda v roce 2017 opět pokračovala v obtěžování a zastrahování novinářů, kteří se snažili zpochybnit nebo kritizovat politiky.

I když v Burundi existuje svoboda náboženství, vztahy mezi vládou a římskokatolickou církví, ke které se hlásí většina obyvatel Burundi, jsou napjaté. Vláda v lednu 2017 zřídila komisi pro sledování náboženských skupin a podvrtné činnosti uvnitř těchto skupin.

Občanské spory kolem zvýhodňování, založené na sociální a institucionální dominanci Tutsi a omezování vzdělávacích příležitostí Hutu, bránily akademické svobodě. Od roku 2005 se situace sice zlepšila, ale existují obvinění, že vysokoškolští studenti i pracovníci podporující CNDD-FDD jsou preferováni v akademických institucích. Vlivem pokračujícího zastrahování příznivců opozice se vytvořila atmosféra strachu a byly omezeny svobody projevu i v univerzitních kampusech.

Freedom House (2018) dále uvádí, že občané Burundi nemohou svobodně vyjadřovat své osobní názory na politická a jiná témata bez strachu z dohledu nebo potrestání. Dohled nad soukromými občany je aktivně prováděn SNR a Imbonerakure. Opoziční a protivládní shromáždění bývají rozptýlena a jsou považována za protivládní. Lidé, kteří se v roce 2015 účastnili protestů proti Nkurunzizovi, byli nuceni uprchnout z Burundi do zahraničí.

V Burundi dále neexistuje svoboda pro nevládní organizace, především pro ty, které se zabývají oblastí lidských práv a správy věcí veřejných. Nevládní organizace v Burundi musí čelit přísným registračním zákonům a také pronásledování za činnost, která je považována za nepřátelskou vůči vládě. Řada lidských práv a také řada skupin je považována za protivládní. Mnoho jejich členů se rozhodlo uprchnout do zahraničí než žít v Burundi pod dohledem, být zastrahováni a trpět vyhrožováním a zatýkáním (HRW 2018). Parlament dokonce schválil na konci roku 2016 opatření, které uložilo další omezení pro domácí, ale i mezinárodní nevládní organizace, včetně jejich mandátu. Dále přijal opatření, podle kterého by zahraniční financování

místních nevládních organizací bylo prováděno prostřednictvím centrální banky země.

Dále ústava poskytuje ochranu organizované práce. Pracovní zákon také zaručuje právo na stávkou. Ve skutečnosti je nepravděpodobné, aby členové odborů nemohli uplatňovat kolektivní vyjednávací práva, vyjednaná a zaručená zákonem.

V Burundi dle Freedom House (2018) není nezávislé soudnictví, ale je podřízené výkonnému orgánu. Objevuje se korupce a nedostatek zdrojů a školení. V občanských a trestních věcech jsou špatně prosazovány ústavní záruky řádného postupu. Běžné je zatýkání a dlouhá soudní vazba. Rodiny zadržených mohou dosáhnout jejich propuštění pouze uplácením SNR nebo Imbonerakure. Žalovaní si musí zaplatit své vlastní právní zastoupení, ale ne každý si může dovolit právníka. Ti, kdo si ho nemohou dovolit, bývají nuceni k falešným přiznáním pod hrozbou smrti. Policie, soudy, bezpečnostní síly nejsou profesionální a nezávislé, dle kritiků tedy Burundi není schopno spravedlivě řešit porušování lidských práv.

Bezpečnostní situace v Burundi je dle zpráv Freedom House (2018) špatná. To potvrzuje i zpráva vyšetřovací komise pro Burundi ze září 2017, která byla svolána Radou OSN pro lidská práva, aby zdokumentovala zločiny spáchané za poslední dva roky. Jednalo se o závažné a kruté činy, jako mimosoudní popravky, nedovolené zatýkání a zadržování, nucené zmizení osob, mučení a nelidské a ponižující se zacházení včetně sexuálního násilí. Zpráva také uvedla, že hlavními pachateli porušování lidských práv v Burundi jsou její obranné a bezpečnostní síly. Porušování lidských práv se údajně dopouštěly i ozbrojené opoziční skupiny, ale vláda odmítla spolupracovat s vyšetřovateli. Vraždy vedly k útěku obyvatel ze země. Dle údajů agentury OSN pro uprchlíky z prosince 2017 uprchlo z Burundi 420 000 uprchlíků. To potvrdila i zpráva Mezinárodní federace pro lidská práva z června 2017, dle které během dvouletého konfliktu v zemi bylo zabito nejméně 1200 lidí, 400-900 jich násilně zmizelo. Další stovky jich byly mučeny a přes 10 tisíc zadrženo.

V roce 2009 byl vydán trestní zákon, který kriminalizuje sexuální aktivity stejného pohlaví, lesbičky, gayové, bisexuálové a transsexuálové čelí diskriminaci. Bezpečnostní situace, která se stále zhoršuje od roku 2015, omezila volný pohyb osob a zpomalila tak i soukromou podnikatelskou činnost v Burundi, kde vládne nekontrolovaná korupce (Freedom House 2018). Převažuje domácí a sexuální násilí, které však není hlášeno orgánům činným v trestním řízení. Je pácháno sexuální násilí na ženách bezpečnostními silami a příslušníky Imbonerakure. V zemi také neexistuje

rovnost příležitostí, ženy jsou omezovány v možnosti postupu na pracovišti. Většina obyvatel je chudá. I když vláda provedla školení pro vládní úředníky, jak řešit případy obchodování s lidmi, nedokázala zabránit obchodování s lidmi, ani uchránit oběti a stíhat pachatele.

Jak uvádí zpráva Freedom House(2018) a zpráva Vyšetřovací komise Rady bezpečnosti OSN pro lidská práva, nachází se svoboda a demokracie v Burundi ještě ve větší krizi než ve Rwandě. Země je hodnocena jako nesvobodná. V zemi vládne korupce a podřízenost jedné vládnoucí straně. Vláda směřuje k autoritářské politice spojené s represemi a násilím. Opozice prezidenta Nkurunzizy je zastrašována a pronásledována. Lidé jsou z důvodu svévolného zatýkání a zadržování nuceni utíkat za hranice Burundi. V zemi jsou také porušována lidská práva a ústavní zákony a občané nemají právo na řádný proces. Neexistuje nezávislé soudnictví a celkově je bezpečnostní situace v Burundi označována za velmi špatnou. Rozsáhlé nepokoje způsobilo především odsouhlasení prodloužení třetího funkčního období prezidenta Nkurunzizy, které vyvolalo politickou krizi. Volby a volební systém není transparentní a voliči jsou ovlivňováni zastrašováním a perzekucemi. Ženy čelí sociálnímu útlaku a nemohou získat pracovní místa ve vyšších manažerských pozicích. V Burundi neexistuje ani svobodná a nezávislá média. Jsou ovládána vládou prostřednictvím vlastnictví veřejných televizních i rozhlasových stanic a vláda vlastní a řídí také jediný deník Le Renouveau.

Dle výše uvedených skutečností vláda ani politika vedoucí strany v Burundi nedodrжуje základní demokratické principy. Z toho důvodu je země stále hodnocena ve vztahu ke svobodě a demokracii jako „ nesvobodná“ (Freedom House 2018).

3.3.4 Nové referendum v Burundi 2018

V květnu 2018 schválili voliči v Burundi změnu ústavy, která tak umožňuje současnému prezidentovi Pierru Nkurunzizovi opět kandidovat v prezidentských volbách v roce 2020. Tím se prodloužil jeho funkční mandát a došlo i k posílení jeho pravomocí. Pokud bude opětovně zvolen, mohl by zůstat u moci až do roku 2034. Tímto si prezident autoritářského státu, podobně jako prezident Kagame ve Rwandě zajistili neomezené vládnutí.

Volební komise v Burundi uvedla, že pro změnu ústavy hlasovalo 73 % voličů, 19% voličů bylo proti a volební účast dosáhla 96%. Tato úprava znamená prodloužení prezidentského funkčního období z pěti na sedm let. Přitom

limit, který povoluje nanejvýš dva po sobě jdoucí mandáty, zůstává (Zehnalová 2018).

Referendum bylo označeno burundskou opozicí za nedemokratické a existují pochybnosti o jeho legitimitě. A to z důvodu, že Východoafrické společenství (EAC), které předsedá mírovým rozhovorům o Burundi, spolu s ručiteli dohod z Arushi – Africké Unie (AU), Evropské Unie (EU) a OSN neposlalo do referenda žádné pozorovatele. Vůdce opozice Agathon Rwasu uvedl, že vládní složky před referendem porušovaly volební praktiky a zatýkaly domnělé oponenty nebo hrozily smrtí všem, kdo by volil proti. Dle sdělení lidskoprávních organizací kampaň, která referendu předcházela, byla založena na násilných praktikách a zastrašování.

Toto uvolňování ústavních mechanismů, které omezuje délku výkonu prezidentských funkcí, není ojedinělé, ale burundské referendum je zatím posledním případem, které se šíří v posledních letech ve střední Africe. Jak uvedl britský týdeník *Economist* (cit. in Zehnalová 2018), zrušilo nebo přestalo dodržovat zákony omezující prezidentství na maximálně dvě volební období za poslední období již šest zemí. Přitom Burundi je jednou ze zemí, o kterých se píše, že se ocitly v humanitární krizi.

Jak dále tisk uvádí (Zehnalová 2018) burundské referendum tak představuje definitivní konec mírové smlouvy z Arushi, která v Burundi v roce 1993 ukončila občanskou válku a země započala cestu k demokracii. Systém sdílení moci mezi dvěma hlavními etnickými skupinami, který byl tímto zaveden, měl upravit a zklidnit boje a napjatou situaci. Boje mezi oběma skupinami však dělí a ovlivňují burundskou politiku už od vyhlášení nezávislosti v roce 1962.

Dohody z Arushi, které zprostředkovali bývalí prezidenti Julius Nyerere z Tanzanie a Nelson Mandela z Jižní Afriky, skončily cykly násilí v Burundi od šedesátých let přes genocidy 1972, 1991 až po občanskou válku 1993-2005 (Zehnalová 2018). Dohody zajišťovaly mír a byly vybudovány na systémech, které zaručovaly respekt k politickým menšinám, sdílení moci mezi stranami a inkluzivní správu. Jejich zrušením si vládnoucí strana CNDD/FDD zpřísnila kontrolu nad státním aparátem a odstranila tyto mechanismy navržené tak, aby strany nutily k odpovědnosti. To jí dává nyní moc takřka nerušeně vládnout.

Církev v Burundi byla jednou z mála institucí, která měla odvahu vyslovit se proti změně ústavy. Situace v zemi je kritická, nezávislý žurnalismus sice není oficiálně zakázaný, ale ve skutečnosti je nemožný a většina zahraničních médií

nedostane akreditace. Dle deníku Economist(cit. in Zehnalová 2018), zatímco počet obyvatelstva vzrostl na téměř 11 milionů, od roku 2015 HDP na osobu klesá. Odvětvím, které jediné prosperuje je pašování zlata z Konga. Většina obyvatel trpí podvýživou. Bohužel naděje na řešení krize vnějších intervencí jsou malé, jelikož bez místní pomoci jsou humanitární organizace a EU bezmocné.

4 Postavení žen ve rwandské a burundské společnosti

Uznání přirozené lidské důstojnosti a rovných a nezczitelných práv všech lidských bytostí zaručuje Všeobecná deklarace lidských práv. V mnoha případech a především v Africe, však stále zůstávají práva žen ve srovnání s právy mužů značně omezená. V této obtížné situaci se nacházejí především ženy žijící v oblastech venkova v rozvojových zemích. Jejich ekonomická a sociální práva jsou většinou nenaplněna. Většina světové populace, která trpí hladem, žije především na venkově. Převážnou část místních potravin, které se zde konzumují, jsou výsledkem produkce právě žen. Tyto ženy jsou často velmi zranitelné a diskriminované a často nemají o svých právech žádné povědomí.

Africké ženy tak často čelí diskriminaci, především ať už v souvislosti s přístupem k půdě a jejímu vlastnictví, nebo v sociokulturní stejně jako v politické struktuře. Z důvodu postavení mužů jako vůdců, jsou obtížněji zapojovány do rozhodovacího procesu. I když ženy tvoří hlavní část pracovní síly v zemědělství, výnosy a peněžní příjmy získávají muži. Tím jsou ženy ekonomicky značně znevýhodněny, přitom vydávají větší část svého příjmu na potraviny, vzdělání dětí a zdravotní péči, než muži. Jsou také zranitelné z důvodu nižšího sociálního postavení a fyzických vlastností, které se často projevují jako sexuální a genderově podmíněné násilí (Doležalová a Prášková 2012 : 1).

Nerovnost pohlaví v africké společnosti přetrvává a bývá často ještě umocněno válečnými konflikty. Povaha konfliktů ve světě se posouvá od válek mezi státy k válkám uvnitř států, ve kterých je násilí namířeno proti civilnímu obyvatelstvu. S konflikty bývá spojen hlad, nemoci, ekologické katastrofy, zneužívání lidských práv, ale i nucená migrace. Vysídlování obyvatel narušuje zemědělskou výrobu a potravinovou bezpečnost. Nejméně polovinu migrujících obyvatel ve vnitrostátních válkách tvoří především ženy, které pracují především v zemědělství a zajišťují potraviny.

Jak uvádí Doležalová a Prášková (2012) většina konfliktů se odehrává v rozvojových zemích a je následkem chudoby a nerovnosti, která pravděpodobnost konfliktu ještě zvyšuje. V těchto zemích, mezi něž patří Rwanda i Burundi, bylo znásilňování a sexuální násilí proti ženám často používáno jako válečná taktika s cílem ponížit, ovládnout, vyvolat strach, rozehnat nebo násilně přemístit civilní členy etnické skupiny nebo komunity (Doležalová a Prášková 2012: 12).

4.1 Postavení a práva žen ve rwandské společnosti a politice

Rwanda je původní patriarchální společností, což ovlivňuje přímé vztahy mezi muži a ženami, ale má také vliv na sociální a kulturní umístění žen ve společnosti. Vztahy genderu se sice od genocidy výrazným způsobem změnil, nebylo to ale pouze jako důsledek násilností genocidy páchaného na ženách, ale také snahou rwandské vlády o vypořádání se s genderovou problematikou. I když v dnešní době zůstávají ženy stále ve slabší a horší pozici než muži, situace se výrazně změnila (Rubio Marín 2006: 204).

Důležitá byla role žen v ženských organizacích a skupinách v procesu vytváření ústavy, které si uvědomovaly příležitost a možnost ovlivnit národní agendu a trvat na tom, aby ústava zohledňovala socioekonomické a kulturní reality, pozitivní hodnoty rwandské kultury, ale především rovnost žen a mužů pro zaručení blahobytu společnosti a zachování společenského pokroku a harmonie (Ankut 2005: 14). Ženy měly proto obrovský podíl na procesu tvorby ústavy. I když proces utváření ústavy byl výsledkem spolupráce široké veřejnosti a organizací občanské společnosti a nová ústava garantovala rovné prostředí a byla odstraněna etnické rozdělení obyvatelstva, ve skutečnosti tím vláda pouze legalizovala represe opozice, médií a občanské společnosti.

Tím, že RPF jako vedoucí vládnoucí strana ve Rwandě vznikala v exilu v Ugandě, měly ugandské původy velký vliv na politiku práv žen a jejich začleňování do politiky i ve Rwandě. Politika Museveniho a Národního hnutí odporu (NRM) Ugandy značně ovlivnily organizaci a politiku RPF po genocidě. Museveni a NRM usilovali o začleňování žen do NRM a jmenování na důležité funkce v kabinetu a v Nejvyšším soudu a dále byla vyčleněna vyhrazená místa pro ženy v zákonodárném sboru (Longman 2006). Volební struktura Ugandy byla založena na složité kombinaci přímých a nepřímých voleb a systému. Uganda se však, na rozdíl od Rwandy, vyznačovala větší svobodou projevu a silnějším nezávislým tiskem.

Dle vzoru NRM začleňovala tedy RPF již od začátku ženy do politiky a to v letech 1990-1994, tedy ještě před genocidou. Po převzetí moci RPF prohlásila závazek rozšiřovat práva žen a zastupovat ženy. Po genocidě pak přijala opatření ke zvýšení účasti žen ve správě věcí veřejných, jmenovala ženy na významné pozice ministrů, státních tajemnic, soudkyní Nejvyššího soudu i poslankyň. Vytvořila ministerstvo pro gender, rodinu a sociální věci (MIGEFASO). To bylo poprvé, co Rwanda měla ministerstvo, které bylo určeno ženám a genderu. V roce 1999 bylo pak reorganizováno a přejmenováno na „Ministerstvo rozvoje žen a genderu (MIGEPROF). Hlavním úkolem tohoto ministerstva bylo začlenit genderové rámce do politiky a legislativy a posílit znalosti o genderových analytických maticích v rámci státních struktur, jako byly místní správní struktury, ministerstva, soudnictví a zákonodárství. Jednalo se o odborné přípravy a vzdělávání na podporu rovnosti pohlaví (Burnet 2008 : 366-367).

Počátkem roku 1998 byly uspořádány celostátní volby organizací MIGEPROF. Jednalo se o volby do zastupitelských úřadů vedených ženami na všech úrovních státní správy. Tyto „základní struktury žen“, které byly později přejmenovány na „rady žen“, byly zřízeny pro různé účely, například pro podporu ženských zájmů v oblasti rozvoje, poradenství místních vlád v otázkách žen a vzdělávání žen, jako účastnic politického života. Rady žen byly také první, kdo v roce 1998 zvolil své dva zástupce z řad žen do parlamentu. Tyto zástupkyně z řad žen byly voleny až do přechodu na novou strukturu nastíněnou v ústavě z roku 2003 (Burnet 2008 : 368).

Přesto ještě v roce 1998 nerozuměla většina venkovských Rwand'anů, mužů i žen, poslání těchto rad žen. Nevládní organizace prostřednictvím těchto struktur realizovaly projekty pro oblast rozvoje žen a používaly tyto struktury k mobilizaci žen. Ve skutečnosti však tyto struktury existovaly pouze v názvu, byly to pouhé symboly, které se zdály být v souladu s myšlenkami zahraniční pomoci a které sloužily k šíření vládních směrnic od shora dolů. Jak uvádí Burnet (2008: 369), v roce 1999 rozhodlo ministerstvo o realizaci rozvojových fondů žen rozdělením formou půjček k financování projektů generujících příjmy. Tyto finanční prostředky byly určeny pro nejnižší úroveň správy. Ve většině obcí, ve kterých autorka (Burnet 2008) vedla rozhovory v letech 1999-2001, však místní ženy vůbec nevěděly, že takovéto fondy existovaly, ve skutečnosti o těchto peněžních prostředcích vědělo jen několik elitních žen.

Oblastí, ve které byla nejvíce viditelná politika RPF na podporu reprezentace žen, byl legislativa. Již v prvním Národním parlamentu přechodného období (Transitional National Parliament - TNP), který byl jmenován v roce 1994, bylo 10 žen, včetně tří žen ze třinácti poslanců RPF. Časem se počet žen v Parlamentu zvyšoval. Do roku 1999 více než čtvrtina poslanců byly ženy a v roce 2003 před parlamentními volbami, ženy obsadily dokonce 25,7 procent míst v Parlamentu. Nová ústava roku 2003 pak zaručila 30 procent míst v Parlamentu a v rozhodovacích orgánech právě ženám. Prezident Kagame a klíčoví ministři usilovali opakovaně o silnou podporu role žen ve vládě i ve společnosti (Burnet 2008).

Otázka práv žen ve Rwandě byla problematická. Před genocidou rwandské ženy neměly žádná práva, vzhledem ke struktuře a povaze rwandské patriarchální společnosti, byly totiž závislé na svých mužích, otcích a bratrech.

Po genocidě, při které zahynulo až milion mužů, žen i dětí, tak ženy neměly šanci vrátit se ke svým majetkům. Rwandské ženy totiž čelily diskriminačnímu dědičnému právu, které jim neumožňovalo zdědit po svých mužích majetek. Některé ženy, jejichž muži nezemřeli, ale byli zatčeni, dokonce musely jejich majetek vydat. Ženy, které při násilnostech uprchly do sousedních zemí, se po svém návratu neměly kam vrátit, neboť zjistily, že jejich domy obývají jiné rodiny (Human Rights Watch Staff 1999). Zákon o diskriminačním dědičném právu, který byl v roce 1998 zastaven v parlamentu, byl proto následně v roce 1999 změněn tak, aby ženy mohly po svých zesnulých mužích dědit, což výrazně zlepšilo jejich postavení ve společnosti.

Od konce 90. let pak rwandská vláda podnikla významné kroky ke zvýšení práv žen a zvýšení rovného zastoupení žen nejen v politice, ale i ve společnosti. Byly schváleny důležité právní předpisy, které daly ženám právo vlastnit a dědit pozemky, dostaly také právo otevřít bankovní účet bez souhlasu mužské osoby (muže, otce, bratra) a ženy získaly také práva na ochranu svých dětí. Situace a postavení žen ve rwandské politice a společnosti se tak významným způsobem zlepšilo (Burnet 2008).

4.1.1 Ženská hnutí ve Rwandě

Ženská hnutí a organizace ve Rwandě měly po genocidě významnou roli. Převzaly vedoucí úlohu při obnově společnosti a pomoci ženám při obnově životů. Země se rozpadla a chyběly nejzákladnější potřeby včetně potravin, oblečení a přístřeší. Ženské organizace, které vznikly již v letech před genocidou, se chopily této úlohy sociálního zabezpečení a poskytovaly ve svých komunitách velmi potřebné

základní služby stejně jako podporu usmířování žen a poradenství pro ty co přežily traumata (Debusscher a Ansoms 2013).

Dodnes existují od malých družstev v místních komunitách až po státní registrované nevládní organizace (Porter 2007). Ženské hnutí ve Rwandě tak mezi roky 1994-2003 významně vzrostlo a stalo se jedním z nejaktivnějších sektorů rwandské občanské společnosti (Burnet 2008: 372). Úspěchy ženského hnutí začaly prosazováním zákona o dědictví z roku 1999, pokračovaly ratifikací nové ústavy v roce 2003, půdní politikou v roce 2004, zákonem o půdě z roku 2005 a návrhem zákona o násilí na pohlaví (GBV). Hnutí žen, vedené organizací *Pro-Femmes* pak hrálo velkou úlohu v prosazování genderové politiky (Debusscher a Ansoms 2013 : 1115). V roce 2006 spolufinancoval „Institut pro rozvoj venkova“ a organizace „Ženy, které vedou mír,“ seminář pro vládní zaměstnance rwandských občanských a ženských společenských skupin, na kterém se diskutovaly problémy zavedení nových pozemkových zákonů, způsobu ochrany a potřeb žen. Ženské skupiny tak tvořily politiku a právní taktickou skupinu, ve které se vyjadřovaly k připravovaným právním předpisům a poskytují úředníky, kteří pak doporučují ochranu ženských práv na majetek.

Bylo také založeno několik nových ženských organizací pro potřeby žen vdov. Nejvýznamnější z nich byla asociace vdov, která se vytvořila na místní úrovni a poskytovala vdovám genocidy pomoc při obhajobě. Umožnila také mezinárodním nevládním organizacím poskytovat humanitární a rozvojovou pomoc extrémně zranitelné skupině vdov a dětí, které trpěly vážnými ekonomickými a lékařskými a psychologickými potřebami (Burnet 2008: 371).

Důležitá úloha žen a ženských hnutí se zvýšila s příležitostí formovat proces vytváření nové demokratické ústavy (Ankut 2005: 14, Powley 2005: 158), která byla široce diskutována a přijata referendem v roce 2003 s 93% podporou. Ženské skupiny viděly v utváření nové ústavy především příležitost, jak ovlivňovat národní agendu. Usilovaly o to, aby nová ústava náležitě zohlednila socioekonomické a kulturní faktory, které odrážely pozitivní hodnoty rwandské kultury, a aby také zahrnovala rovnost žen a mužů. Tím měl být zaručen blahobyt společnosti, celkový společenský pokrok a zachování harmonie ve společnosti. Ženské hnutí se proto mobilizovalo a mělo obrovský podíl na procesu budování ústav.

Dle Ankut (2005: 23) ženské organizace *Umbrella*, *Collectifs Pro Femmes/Twese Hamwe* a jejich členské nevládní organizace vyvinuly tlak

a koordinovaly svoje úsilí s ženskými parlamenty a ministerstvem pro gender a rozvoj žen. Organizace „*Pro Femmes*“ uskutečnily konzultace se svými členskými nevládními organizacemi a ženami na místní úrovni. Dále jednaly se zástupci ministerstva pro rovnost pohlaví a žen v oblasti rozvoje a zástupci fóra parlamentních žen (Powley 2005: 158). Snažily se organizovat a šířit informace o návrhu ústavy pomocí ženských organizací v celé zemi. Pořádaly konzultace, setkání a školení nebo semináře pro poslankyně Rwandy a asociace žen o procesu vytváření nové ústavy pro Rwandu. Jejich společným cílem bylo začlenit genderu politiku, principy rovnosti žen a mužů a lidská práva žen do nové ústavy, tak aby se stala citlivou na pohlaví, výšila zastoupení žen ve vládě a dostatečně odrážela jejich zájmy. Prostřednictvím tohoto koordinačního mechanismu, který organizace vytvořila s ženami ve výkonných a legislativních složkách vlády, má hnutí žen ve rwandské společnosti a politice stále silnější hlas a postavení.

To vše dokládá velký význam hnutí žen nejen ve společnosti, ale i politice. Kdyby nebylo žen, dá se předpokládat, že by k takovým významným úspěchům a změnám v genderové rovnosti, práv a postavení žen ve rwandské společnosti vůbec nedošlo.

4.1.2 Ženy ve rwandské politice

V roce 2003 se konaly ve Rwandě první volby. Do rwandského parlamentu, který měl osmdesát členů, byl překvapivě zvolen rekordní počet – 39 žen (Záhořík 2012:153). Tímto krokem se Rwanda zviditelnila ve světě a vystřídala Švédsko, které dosud bylo na vedoucí pozici v zastoupení žen v politice. Dle Paula Kagameho a dalších představitelů státu to bylo důkazem nové, lepší a demokratičtější Rwandy, což uváděli i zahraniční pozorovatelé. Již od roku 1994, kdy RPF převzala moc v zemi, snažila se o větší zastoupení žen v politice, ale také v občanském životě (Záhořík 2012:153).

Cílem této politiky a vytvořených „ženských výborů“ bylo především přimět tradiční mužskou společnost ve Rwandě, aby změnila postoj vůči ženám. Snahou bylo také zvýšit povědomí žen o politice a zapojit je do politiky na všech úrovních státu. Počátky byly těžké, zejména protože venkovské obyvatelstvo nerozumělo jejich smyslu. Do této doby se situaci spojené s postavením žen a otázkám genderu věnovaly pouze některé zahraniční neziskové organizace. Stát tedy vytvořil síť

programů, které byly zaměřeny na společnou práci v komunitě za účasti žen, s cílem přinést práci a zisk do těchto komunit (Záhořík 2012: 153).

Účast žen v politice se pozvolna zvyšovala. V roce 1994 v přechodném národním parlamentu bylo pouze deset žen. Po pěti letech již to byla čtvrtina parlamentu a v roce 2003 již ženy obsadily uvedených 39 křesel. Prezident Kagame, který opakovaně podporoval kandidaturu žen i do vysokých politických funkcí, za svoji podporu obdržel dokonce ocenění „African Gender Award“ na Africkém fóru genderu, které se konalo v roce 2007 (Záhořík 2012: 155). Fórum ocenilo jeho snahu o integraci žen v postgenocidním rekonstrukčním procesu a také ochranu jejich práv. Rwandě se také následně podařilo díky vládě a podpoře donorů, Clintonovy nadace a nadace Billa Gatese, rozvinout systém podpory a dostupnosti léků antiretrovirální terapie k zastavení bujení viru HIV v lidském těle.

Poté, co se Rwanda zapojila do programu „Vize 2020“, bylo ve Rwandě vytvořeno mnoho vzdělávacích programů pro ženy. Kromě podílu žen v politice, byly vytvořeny i variabilní programy na resocializaci žen, na posílení jejich počítačové a podnikatelské gramotnosti, aby tak našly lepší uplatnění na trhu práce. Jak uvádí Záhořík (2012) investovala vláda Rwandy mnoho prostředků do rozvoje soukromého podnikání, rozvoje sítě národních parků a cestovního ruchu a ekoturismu, aby tak zviditelnila svoji zemi v zahraničí a přilákala zahraniční turisty. Tento rozvoj dává možnost pracovních příležitostí pro ženy.

4.1.3 Genderové kvóty ve Rwandě

Od genocidy v roce 1994 zavedla Rwandská vláda různé mechanismy na podporu zvýšení zastoupení žen v politice, které jsou zakotveny v nové ústavě z roku 2003. Jedním z nich je systém genderových kvót a inovativní struktury voleb.

Vláda Rwandy tedy sleduje tři typy kvót, vyhrazená křesla, stranické kvóty a legislativní kvóty. První vyhrazená místa vznikla o volbách na místní úrovni v roce 2001, na která kandidovaly ženské kandidátky na úrovni buněk, sektoru a okresů (Burnet 2011). Ústavním nařízením v roce 2003 pak byla vytvořena vyhrazená místa pro ženy v dolní sněmovně parlamentu a poslanecké sněmovně.

Jak uvádí Powley (2005), ústavou z roku 2003 byl schválen systém genderových kvót, který zaručoval, aby 30% počet míst ve všech rozhodovacích orgánech zastávaly ženy. Prezident Kagame a vedoucí strana RPF vynaložili velkou politickou vůli pro rovnost žen a mužů a začlenění žen do politického

a rozhodovacího procesu (Longman 2006, Powley 2005, Coffé 2012). Rwanda se tak umístila na mezinárodní scéně jako nejvíce rovnocenný parlament na světě. Na konci přechodného období tak byly zvoleny dvě ženy do jednokomorové legislativy parlamentu na základě deskriptivního zastoupení, které měly mandát jednat v zájmu obav žen. Tyto ženy nepocházely z politických stran, ale z ženských rad, které byly zavedeny v celé zemi na místní úrovni (Powley 2005:156).

Dle systému genderových kót tak dolní sněmovna rwandského parlamentu (poslanecká sněmovna) měla 80 členů, z nichž 53 bylo voleno systémem poměrného zastoupení. Další místa (24) byla vyhrazena pro ženy, mládež (2) a jedno místo pro osoby se zdravotním postižením. V důsledku toho bylo ženám zaručeno nejméně 30% křesel v dolní sněmovně parlamentu. Dále bylo ženám zaručeno, že budou mít nejméně 30% křesel také v horní komoře rwandského parlamentu (senát). Díky těmto genderovým kvótám docházelo k nárůstu politické reprezentace od 11,4% v roce 1994, na 48,8% po parlamentních volbách v roce 2003 až na 56% po volbách v roce 2008 (Coffé 2012, Powley 2005).

V čele žebříčku genderové rovnosti v parlamentu stojí tedy Rwanda, která předběhla i severské země. Je obtížné měřit, jak se rovnoměrné zastoupení mužů a žen v politice může promítat do výsledné politiky země, ale zavedení kvót v některých zemích způsobilo významné pozitivní změny v národní politice.

4.2 Postavení a práva žen v burundské společnosti a politice

Postavení žen v Burundi stejně jako ve Rwandě ovlivnilo násilí a genocida. V Burundi, stejně jako ve většině zemí v Africe, vládne patriarchát. Jak bylo vysvětleno v úvodní kapitole o feminismu, v zemi mají tedy hlavní slovo muži a ženy jsou považovány za slabší a horší pohlaví. Od toho se také odvíjí jejich postavení ve společnosti. Ženy zde nejvíce pracují v zemědělství a starají se o obživu rodiny. Většina z nich má jen minimální vzdělání, jsou zcela závislé na svých mužích. Muži v rodinách o všem rozhodují, jako například o vzdělání dětí, zda budou děti navštěvovat školu nebo ne, často nedovolí ženám opustit domov a mluvit na veřejnosti. To souvisí s hluboce zakořeněnými pravidly patriarchátu.

Důležitá byla role burundských žen na upevnění míru v Burundi, byly také nazývány velvyslankyněmi míru. V roce 1998 se za podpory UNIFEM mohly účastnit jako pozorovatelé mírových jednání v Arushi. Byly považovány za průkopnice v uplatňování Pekingské akční platformy z roku 1999 za účast

v mírových procesech v Africe (Ogunsanya 2008). Ženy se mobilizovaly, aby nastolily mír a bojovaly proti násilí prostřednictvím veřejného vzdělávání, organizovaly konference a debaty (Ogunsanya 2008: 29).

Ženy jsou však často diskriminovány v rodinách a mají malou právní ochranu. Tradiční kultura Burundi tak stále považuje ženy za osoby v domácnosti a to je drží v pozici, kde nejsou schopny změnit svoje postavení a nemají významné slovo, které si ve vedení země zaslouží (UN WOMEN 2018). Přestože burundská judikatura uznává práva žen na dědictví po mužích, mnoho venkovských oblastí dodržuje zvyklostní zákony a tradice a rolnické ženy zde nemohou dědit po svých otcích nebo manželích (Nanourou a Wilson 2014). Nízká úroveň vzdělání, rozdělení rolí a povinností v patriarchálních rodinách a komunitách a kulturní předsudky jim často brání v účasti v politickém životě.

Ženy v Burundi tvoří více než 50% obyvatel a více než 90% se jich živí zemědělstvím. Ženy hrají hlavní roli v národním hospodářství a představují 55,2% pracovní síly. Jsou aktivní převážně v zemědělském sektoru, který zajišťuje 90% produkce potravin a 90% vývozu země. (UN WOMEN 2018). Ženy tak hrají v burundské společnosti a ekonomice významnou roli.

Sociální vztahy a práva žen v Burundi jsou stejně jako Rwandě charakterizovány pravidly patriarchy, což znamená mužskou dominanci a trvalé rozdělení genderových rolí. Ačkoliv jim ústava zaručuje základní lidská práva, mluvit a pohybovat se na veřejném prostoru mohou jen se svolením manželů nebo otců. Ženy v Burundi mají také omezený přístup ke zdrojům, jelikož nemají žádné formální právo dědit. Nedostatkem půdy se otázky dědických práv, ze kterých jsou vyloučeny, stále zostřují (Brand2008: 8). Ženy Rwandy bojovaly za parlamentní revizi manželského práva, která by jim umožnila dědit, ale dědická práva stále přecházejí z otce na mužské dědice. Problém však spočívá v tom, že muži i ženy mají zažitě představy, že přezkoumání manželského práva by bylo porušením kultury Rwandy (UNWOMEN 2018). Burundská kultura je tedy jedním z faktorů, které brání emancipaci žen v Burundi.

V Burundi je také běžnou praxí genderové násilí (GBV). Ženy se bojí mluvit o fyzickém, ekonomickém a sexuálním násilí, které je jim způsobováno. Mají také omezený přístup k soudnímu systému. Otázka genderových rolí byla řešena po genocidě, kdy stejně jako ve Rwandě musely ženy převzít některé mužské role. Mírový proces vedený OSN však zůstal k postavení žen ve Rwandě slepý, a to i proti

tlaku místních ženských a nevládních organizací, které vystoupily aby zohlednily zájmy žen (Myrntinen a Nsenguiyumva 2014: 9 cit. in Brand 2018). Místo toho byly po konfliktu požadavky žen spíše zpochybnovány než prosazovány. Byly vedeny debaty týkající se oblasti genderových vztahů v domácnosti, problémům s domácím násilím a SGBV.

Burundi byla první zemí, která měla na pozici ministryně zahraničí ženu. Další významnou ženou v burundské politice byla Silvie Kinigi, předsedkyně burundské vlády v letech 1993-1994, která vystudovala Univerzitu v Burundi a později pracovala v civilních službách a bojovala za mír a usmíření (Hylmarová 2015: 29). Po násilném převratu v roce 1993, když její vláda padla a byl zavražděn tehdejší prezident Melchior Ndadaye, politiku opustila. Nová ústava Burundi zaručuje, že 30% parlamentu je tvořen ženami, které zastávají 7 z 20 ministerských postů. Postavení žen v burundské společnosti to však nijak významně neovlivnilo.

Ženy Rwandy i Burundi získaly svůj význam a důležitost především v účasti na obnově obou zemí a společnosti po genocidě a nyní se snaží poukazovat na globální problémy a následky, které země postihly, jako například vysoké procento výskytu HIV/AIDS u obyvatelstva obou států, jako následek genocidy a násilí nejen na ženách v době genocidy a po ní. Ženy se snaží zajistit osvětu a šíření informací o těchto zdravotních problémech a diskutovat s postiženými i se zdravými lidmi v rámci prevence.

4.2.1 Ženská hnutí v Burundi

Ženská hnutí v Burundi, stejně jako ve Rwandě, nabyla na významu po genocidě, kdy pomáhala při obnově státu. První Ženské mírové centrum vzniklo v roce 1996 s cílem mobilizovat ženy jako mírové vyjednačky. Spolupracovalo s dalším i ženskými sdruženími, která poskytovala osvětu a školení o právech žen a pomáhala v návratu zpět obyvatelům Burundi, kteří se vraceli do země po předchozím vystěhování. Toto centrum poskytovalo i sociální léčení (Lošťáková 2013: 37).

Jak uvádí Brand (2018) ve své studii, patří mezi klíčové organizace současného ženského hnutí v Burundi organizace COCAFEM, MIPAREC a AFRABU. COCAFEM byla založena v roce 2001 a představuje subregionální síť ženských sdružení, které zahrnují 11 zastřešujících organizací. Z toho tři se nacházejí v Burundi (MAFOB, Dushiremhawe, RPF) pět v Demokratické republice Kongo a tři

ve Rwandě. Těchto 11 zastřešujících organizací dále pod sebou zahrnuje 1861 sdružení na místní úrovni (Brand 2018 : 18). Organizace COCAFEM navazuje na provádění deklarace z Kampaly o snižování sexuálního a genderového násilí SGBV (Sexual and Gender Based Violence) a rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 1325. Za tímto účelem organizuje pravidelné regionální konference žen. Nevládní organizace MIPAREC se sídlem v Burundi působí díky své odbornosti v oblasti organizování skupin solidarity, dobrovolné záchrany a půjček a posiluje tak ekonomické postavení žen, správu věcí veřejných a budování míru. Asociace repatriovaných žen z Burundi AFRABU dříve zastupovala zájmy žen uprchlíků z etnika Hutu. Misí této organizace je budování míru a je silně zaměřena na podporu politické účasti žen.

Důležitá je úloha těchto organizací na místní úrovni, především při podpoře žen a pomoci zlepšit jejich přístup k půdě, hospodaření s penězi, poskytování půjček a vytváření příjmů, ale také rozvoji dovedností a prosazování se. Díky práci těchto organizací došlo ke klíčovým úspěchům, například organizace žen přispěly k vypracování Národního akčního plánu Rady bezpečnosti OSN č. 1325 a významně se podílely na začlenění rovnosti žen a mužů do PRSP a rozvoje národní strategie pro rovnost žen a mužů. Spolupráce s Ministerstvem pro rovnost žen a mužů a s multi- a bilaterálními partnery (např. UNIFEM) a s podporou INGO směřovala k revidované ústavě a zákonu SGBV. Tyto organizace se velkou měrou zasazují o rovnost ve volbách a nominacích, činnou politickou účast žen a snižování násilí na základě pohlaví (Brand 2018: 19).

Mezi burundskými ženami byly dvě významné představitelky Léonie Barakomezová a Yvonne Ryakievová. Tyto ženy navázaly spolupráci, i když každá pocházela z jiného etnika. Založily asociaci, která pomáhala návratu obyvatel do vlasti vystavěním zděných domů pro tutsijské a hutuské rodiny. Za svoje činy byly nominovány na Nobelovu cenu za mír, kterou v roce 2005 také obdržely. Tyto ženy se staly vzorem a příkladem pro ostatní a přispěly tak k lepšímu pochopení mezi oběma etniky a následně ke zlepšení situace v zemi (Lošťáková 2013: 37).

Operace OSN v Burundi (ONUB) Gender Unit organizovala celonárodní kampaně na zvyšování povědomí veřejnosti o sexuálním násilí, kterému byly ženy během genocidy vystavovány, ale které přetrvává. Jak uvádí Ogunsanya (2008), cílem těchto kampaní bylo změnit postoje veřejnosti k sexuálnímu zneužívání a pomoci s léčbou obětí. Organizace prosazovala kampaň proti sexuálnímu násilí a pokračovala v politice „nulové tolerance“ v oblasti sexuálního zneužívání

a vykořisťování a snažila se zabránit mimosoudnímu řešení případů znásilnění. Vláda Burundi tak usiluje o zajištění okamžité lékařské pomoci při péči o oběti a umožnění ženám bez obav a represí nahlásit případy znásilnění Ogunsanya (2008: 36).

Ženská hnutí v Burundi, podobně jako ve Rwandě tak hrály významnou úlohu ve společnosti po konfliktech v procesech usmiřování a vyjednávání míru, dále se zasloužily o přijetí zákonů proti násilí a začlenění rovnosti mužů a žen do národní strategie. V dnešní době se zaměřují na kampaně proti sexuálnímu zneužívání a vykořisťování a nadále bojují za svoje rovná práva.

4.2.2 Ženy v politice v Burundi

. Ženy v současné Burundi čelí sociálnímu útlaku, který je často odrazuje od aktivní politické účasti. I když od roku 2005, kdy byly zavedeny kvóty, je úspěšně voleno stále více žen, bývají jejich pozice často nahrazovány muži. (Brand 2008:4). Jen málo žen je tak zastoupeno v politických funkcích na vyšší úrovni. Současné politické prostředí je vyznačováno dominancí strany CNDD-FDD a represí jejich oponentů, což snižuje možnosti účinného politického zastoupení etnických, náboženských a jiných skupin, tedy i žen. Probíhající krize v zemi tedy zhoršila politické prostředí a brání menšinovým skupinám uplatňovat jejich plná politická práva Freedom House (2017-18).

V dokumentu, vytvořeném Rozvojovým fondem OSN pro ženy (dále UNIFEM) je uvedeno, že ženy při volbách obsadily 36 křesel ze 118. Přestože mají ženy zastoupení v politice, jejich doporučení, za které bojují, nebývá často zahrnuto do smluv. To se týká především problémů sexuálních zločinů, které jsou páčány na ženách, ale nejsou považovány za zločiny proti lidskosti. Úspěchem žen je především založení už výše zmíněného Rozvojového fondu UNIFEM v roce 1976, který se zaměřuje na zlepšování politického, ekonomického a společenského postavení žen a jejich pracovních podmínek (Informační centrum OSN v Praze – UNIFEM).

I když vláda v postkonfliktní Burundi vynaložila značné úsilí na zakotvení rovnosti žen a mužů v zákonech a politikách země a organizace občanské společnosti zahájily před volbami 2015 lobbistickou kampaň za změnu zákonů, ústavy, volebního zákona a zákona o městech, dle Brand (2018) se jejich situace se významným způsobem nezlepšila. Na prosazování zvýšené politické účasti žen v Burundi se podílí i mnoho nevládních organizací, významnou úlohu sehrály i organizace občanské společnosti, které pomáhaly ženám překonat strach vyjádřit své názory, obavy

a řešení na veřejnosti. Občanské společnosti i mezinárodní organizace vypracovaly plány na mobilizaci žen a na přezkoumání právního rámce volebního procesu, které by stanovily genderovou rovnost ve všech rozhodovacích orgánech (Brand 2018).

Jednou z překážek na místní úrovni v Burundi je zvyk mužů setkávat se neformálně v barech, které jsou v Burundi nazývány „kabaret“ (Brand 2018: 14), kde probírají politické otázky a připravují se na rozhodnutí rady a často jsou zde i přijímány určité pozice. Z této účasti jsou ženy většinou vyloučeny, i když jim není zakázáno vstupovat do „kabaretu“, muži jejich přítomnost rádi nevidí, a ženy jsou tím ochuzeny o příležitost představit se jako kandidát.

Ženám také často chybí sebedůvěra, dovednosti a odvaha představit se jako kandidát, aby si u mužů získaly respekt. To ovšem vychází z již zmiňovaných zvyklostí a norem patriarchální společnosti, které vycházejí z rodiny a přenášejí se i do politiky.

4.2.3 Genderové kvóty v Burundi

Dva roky po podpisu příměří z roku 2003 podpořili v Burundi novou ústavu. Tato ústava přijatá roku 2005 zavedla kvóty, které zajišťovaly sdílení etnické moci na různých úrovních (De Roeck et al. 2016, Vandeginste 2014 cit. in Guariso 2018). Tyto kvóty zajišťovaly rozdělení pozic ministrů dle etnik na 60 % Hutu a 40% Tutsi (článek 129). Stejná ústava pak také zavedla rozdělení 60/40 v národním shromáždění (článek 164).

Dále byly ústavou zavedeny 30% genderové kvóty na podporu zvýšení politické reprezentace žen, které měly zajistit, aby nejméně 30% ministrů, poslanců a senátorů byly ženy. Dále byla zavedena 30% kvóta pro seznamy stran s kooptací křesel v případě, že kvóta stranického seznamu by nevedla k 30% volených žen.

Tyto nástroje byly dosud úspěšně aplikovány a v posledních dvou volebních obdobích skutečně vedly k požadovanému počtu zvolených žen. V roce 2010 byly volební listiny složeny tak, že volitelný počet žen byl dodržen. Ve volbách v roce 2015 však musela být zavedena kvóta prostřednictvím kooptace. Dle Brand se 30% kvóta jeví spíše jako maximální než minimální podíl žen a je nepravděpodobné, že by mohla vést k paritě (Brand 2018 : 8).

Dopad kvót by mohl být oceněn v porovnání výsledků voleb s volbami v *Colline*, kde rovnováhu mezi mužem a ženou žádné pravidlo neurčuje. Během voleb v roce 2015 bylo v Burundi pouze 22% kandidátů z řad žen a pouze 15% všech

volených zástupců byly ženy (Brand 2018). Šance zvolení kandidáta mužského pohlaví je dvakrát vyšší než u ženského kandidáta v poměru 68% pro muže 29% pro ženu. To ukazuje na obtíže, s kterými se ženy setkávají ve volebních kampaních. Je to především méně zdrojů, méně mobility a také málo rozvinutá politická síť, které přinášejí ženám menší možnost ovlivnit voliče a být zvoleny (Brand 2018: 9).

Genderová kvóta se však nevztahuje na jmenované veřejné úřady, z nichž většina je získána jmenování prezidentských dekretem. Avšak ani zde nejsou ženy ve větší míře zastoupeny, pouze na pozici asistenta ministra bylo dosaženo zastoupení 50% žen. Z dvaceti ministerstev jich pouze 7 zaměstnává nejméně 30% žen a 50% žen je zaměstnáno na ministerstvu pro gender (Brand 2018: 10). Slabé zastoupení žen je také ve vedení politických stran a to jak ve volených tak i ve jmenovaných pozicích. V souvislosti s ústavním projektem z r. 2018 je očekávána revize volebního kodexu, který by měl prodloužit genderové kvóty na úrovni *Colline* a zavést více opatření k zajištění rovnoprávné politické účasti žen, které by posílilo úlohu žen v místní politice.

V Burundi byly tedy kvóty zakotveny v nové ústavě z roku 2005. Jednalo se o genderovou kvótu 30% zastoupení žen na pozicích ministrů, poslanců a senátorů. Kromě genderové kvóty byla zavedena i kvóta sdílení etnické moci 60%: 40 % pro etnika Hutu a Tutsi na pozicích ministrů a také v národním shromáždění.

5 Analýza vlivu obecných faktorů na podíl zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi

Cílem mojí práce bylo představit, analyzovat a porovnat postavení a role žen ve společnosti a politice ve dvou postkonfliktních zemích Rwandě a Burundi, které se po koloniální minulosti a genocidě vydaly cestou demokracie. Tyto země jsou výjimečné nejen tím, že prošly již zmíněnou genocidou, ale i z toho důvodu, že obě mají jedno z nejvyšších zastoupení žen v politice ve světě. V první části práce byly představeny obě země, jejich krátká historie, volební systém a genderové kvóty, které obě země přijaly pro zvýšení reprezentace žen. V této analytické části se podrobněji zaměřím na analýzu obecných faktorů, které na tento vysoký podíl zastoupení mohou mít nebo mají vliv. Pokusím se zjistit, co mají společného a jaké jsou mezi reprezentací žen v obou zemích rozdíly. Zaměřím se především na problematiku patriarchy, vztahu genderu a etnicity, vliv genderových kvót a míru a kvalitu

demokracie v obou zemích. Pokusím se objasnit, zda zvýšený počet žen ve společnosti a politice přispívá k růstu demokracie v těchto zemích, zda se situace postavení žen v těchto patriarchálních společnostech mění ve vztahu ke společenskému a ekonomickému vývoji a jak, a jak ji hodnotí samy ženy. Tyto výsledky pak závěrem shrnu a porovnáám a pokusím se najít odpovědi na výzkumné otázky a ověřit hypotézu.

5.1 Ženy v současné politice

Zvyšování účasti a zastoupení žen v oblasti politiky a správy věcí veřejných se stalo celosvětovým fenoménem. Také v afrických zemích již bylo podniknuto mnoho iniciativ ke zvýšení reprezentace žen, otázkou však zůstává, jaký význam mají vlastně tyto iniciativy ve státech s nedemokratickými režimy, jako je například v zemích s autoritářskými režimy ve Rwandě a Burundi?

Existují země, ve kterých v 90. letech minulého století došlo k výraznému zvýšení zastoupení žen v politice v krátkém časovém období. Tyto země byly často nazývány „rychle se rozvíjejícími zeměmi“ (Dahlerup a Freidenvall 2006: 27). Výrazný nárůst byl pozorován zvláště v zemích po skončení konfliktů, kdy následkem vyvraždování došlo k narušení normálních genderových rolí, a ženy byly nuceny převzít tradiční mužské role. Rodiny přišly o muže nebo byly následkem konfliktů rozděleny. To se stalo v zemích v oblasti Velkých jezer jako je Rwanda a Burundi, které porovnává tato studie, ale také například v Ugandě, Mozambiku a v jižní Africe (Morojele 2016). V období těchto postkonfliktních přechodů vznikaly nové genderové role, ale také nové sociální a politické instituce, které umožnily ženám vstup do politiky.

Proč je důležité zkoumat postavení žen a jejich přínos v politice? Ženy a muži vnímají politiku i společnost jinak a skutečná demokracie vyžaduje účast obou pohlaví, mužů i žen. Meziparlamentní unie v roce 1999 uvedla, že ženy obecně mění politiku a jejich přítomnost v politice zlepšuje také veřejné vnímání politiky (Morojele 2016: 13). Kdyby ženy v politice nebyly, nebyly by například diskutovány a schváleny důležité zákony týkající se sociální a rodinné politiky, dědického zákona a některé legislativní akty by se zřejmě vůbec nedostaly do procesu.

Výzkumy dle Morojele ukázaly, že když jsou ženy v rozhodovacích pozicích, prosazují to, co prospívá rodinám a dětem. Vývojem bylo prokázáno, že pokud investujeme do žen, děti budou mít větší šanci, než když investujeme do mužů,

podobně je tomu pokud zlepšíme zdravotní podmínky a vzdělávání žen, bude to mít dlouhodobý přínos pro zdraví a vzdělávání dětí (Morojele 2016: 13).

Debaty o podpoře žen a jejich účasti na rozhodování se sice zaměřují na otázky spravedlnosti, lidských práv, zastoupení žen a začlenění jejich zkušeností do rozhodovacích procesů, které by vedly k širšímu rozsahu uspokojení života ve společnosti. Právě z tohoto důvodu by ženy měly být součástí těchto rozhodovacích procesů, protože by mohly být společností velmi prospěšné už tím, že by mohly pomoci najít pro společné problémy lepší nebo výhodnější řešení. Je to výzva, která přesahuje rámec zajištění volby většího počtu žen do zákonodárných sborů (IDEA 2018).

Při srovnání Rwandy a Burundi s dalšími africkými společnostmi je možno pozorovat, že právě postkonfliktní situace mají tendenci postavení žen uznávat a zlepšovat. Mezi dvaceti zeměmi s vysokým podílem žen poslankyň je zastoupeno šest afrických zemí. Mezi další africké země s vysokým podílem zastoupení žen patří například Tanzanie, Burundi, Uganda, Jihoafrická republika a Mozambik.

Ženy na těchto pozicích, podobně jako ve Rwandě a Burundi, musí zastupovat zájmy žen a řeší také mnohem širší spektrum otázek než ženy v severských státech (Devlin a Elgie 2008). Zabývají se otázkami rovnosti majetkových práv, bojem proti chudobě, pozemkovou reformou, problematikou HIV/AIDS a násilí na ženách, jelikož všechny tyto otázky jsou důležité pro situaci postavení žen v regionech. Dle Elizabeth Powley, jsou ženy všeobecně vnímány, jako citlivější, odpouštějící a pacifistické, a proto jsou vhodné pro poválečnou rekonstrukci v postkonfliktních zemích, i přesto, že tato skutečnost odráží patriarchální předpoklady (Powley 2004).

Ženy v postkonfliktních zemích vstupují do politiky a přináší ženský pohled na politiku, která byla dříve vyhrazena pouze mužům. Přinášejí tak něco nového, objektivnějšího, jejich politika je otevřenější a zaměřuje se více na společnost, rodinu a sociální jistoty. Přítomnost žen v politice vnáší do politiky ženské požadavky a projednávají se více ženské otázky. Snaží se předkládat více sociálních zákonů, mění kulturu politiky parlamentu. Skutečná demokracie představuje zapojení žen do rozhodovacích procesů, proto je jejich účast v politickém i společenském životě tak důležitá a nezastupitelná.

5.2 Postoj k patriarchátu ve Rwandě a Burundi

V mnoha zemích však ženy stále čelí potížím při výkonu svého volebního práva. Je to důsledkem zažitých kulturních, náboženských, ekonomických, ale především patriarchálních překážek. Patriarchát a kultura podřízenosti žen, stejně jako různé kulturní a náboženské praktiky, dodnes zůstávají hluboce zakořeněné v africké tradiční společnosti. Jedním z hlavních faktorů, které byly podrobeny analýze vlivu na postavení žen ve společnosti a jejich zastoupení v parlamentu je právě patriarchát, jedno z hlavních témat feministických teorií.

Ve Rwandské i Burundské společnosti však stále přetrvává vnímání patriarchy a s tím související podřízenosti žen, které vede k jejich vyloučení z veřejného života a politiky, která je stále chápána jako vyhrazená pro muže, bez ohledu na to, že jsou ženám jejich práva zaručena zákonem, rétorikou řádné správy věcí veřejných a participativní demokracie. Instituce, které vznikaly a rozvíjely se v patriarchálních společnostech, vznikaly na předpokladech nerovnosti genderových vztahů a na základě zažitého vzorce, podle kterého kdo jiný než muži by měl působit v těchto institucích (IDEA 2018). To také vyplynulo ze skutečnosti, jak již bylo uvedeno v úvodní části o feminismu, jak byl tradičně chápán rozdíl mezi veřejným a soukromým. Co bylo „politické“, patřilo spíše do veřejného života a politika byla chápána jako činnost ve „veřejné sféře“ státních institucí, skupin a veřejných diskuzí. Naproti tomu rodinný život a osobní vztahy byly součástí „soukromé sféry“ tedy nepolitické. Politika a veřejný život byl tedy záležitostí mužů a rodina a osobní vztahy byly doménou žen.

Patriarchát drží ženy v podřízené pozici vůči mužům. Je zakotven v sociálních vztazích a společenských praktikách obou postgenocidních zemí Rwandy i Burundi. Stal se součástí každodenní sociální struktury, která byla tradiční společností přijata. Ženy a dívky po vzoru ostatních přijímají podřízené role, které omezují jejich postavení a zabraňují možnosti využití jejich potenciálu. V patriarchálních společnostech, které zdůrazňují podřízenost žen, tyto normy a zažité vzorce brání ženám účastnit se politiky. To se projevuje například v omezeném přístupu mladých dívek a žen ke vzdělání, příležitostem placeného zaměstnání, ale i následnému vstupu do politiky. Dokonce i mladé a vzdělané ženy a dívky mají často jen omezenou kontrolu nad svými životy. Patriarchát je hluboce zakotven v sociálních vztazích a společenských praktikách Rwandy i Burundi. K těmto závěrům dochází i studie

mnohých autorek (Ballington a Karam 2005, Kantengwa 2010, Moroleje 2016). Abott a Malunda (2016: 561) tvrdí, že právě patriarchát je to, co ženy drží dole.

Posílení postavení žen by tedy znamenalo transformaci těchto společenských vztahů a praktik. Aby ženy byly schopny uplatňovat svoje právo být rovnocennými bytostmi ve vztahu k mužům, museli by změnit muži své chování a zacházet se ženami jako s rovnými (Abbott a Malunda 2016). To by znamenalo dát ženám sebevědomí, aby mohly změnit své životy.

Dramatické demografické změny následkem konfliktů, jakými byly genocidy ve Rwandě a v Burundi, ale vytvořily příležitost k transformaci společenských vztahů. Původní struktury a společenské vztahy v patriarchální společnosti, bylo nutno přestavět (Burnet 2008). Vlivem občanské války a genocidy byla zničena ekonomická a fyzická infrastruktura na všech úrovních. Po genocidě mnoho žen a dětí bylo ponecháno osudu, aby samy obnovily život ve zničené zemi. Důsledkem genocidy tvořily ženy a dívky téměř 70% populace. V původních patriarchálních společnostech náhle došlo k velké změně genderových rolí. Muži, kterým byly ženy dříve vždy podřízeny, byli zabiti, ve vězení nebo uprchli. Ženy se tak již nemohly podle rwandských a burundských zvyklostí spoléhat na manžele, otce a bratry co se týče živobytí a tradiční ochrany. Byly nuceny přijmout nové role a převzít mužské povinnosti jako budování domů, dojení krav nebo mluvení na veřejnosti, ale také další role ve společnosti, jako vedoucí domácností nebo správci. Ženy zjistily, že tradiční způsoby života, které byly dány patriarchální společnosti, již nebyly možné. Čelily tak velkým výzvám, a jejich zkušenosti způsobily trvalou změnu genderových vztahů ve Rwandě i Burundi. Tato zásadní změna tak vedla ke zvýšení účasti žen ve všech sférách veřejného života (Burnet 2008, Debusscher a Ansoms 2013).

Ženy ve Rwandě a Burundi tak díky zásadním změnám v postkonfliktní společnosti dostaly možnost vymanit se z tradiční podřízenosti, která byla historicky dána zažitými pravidly patriarchální společnosti, což bylo zásadní změnou pro zlepšení postavení žen na veřejném životě a společnosti.

5.3 Změna genderových rolí a genderové rovnováhy

Genderové rozdíly významně ovlivňují sociální role mužů a žen v konfliktech a postkonfliktních rekonstrukcích. Tyto rozdíly vznikají na základě odlišných kulturních, sociálních, politických i ekonomických podmínek a také na základě očekávání a závazku v rámci rodiny a komunity. Většina aspektů konfliktních

a postkonfliktních situací tak dopadá odlišně na muže i ženy, ať už jde o role při oficiálních jednáních v mírových dohodách, nebo se jedná o role při rekonstrukci občanské společnosti a infrastruktur. Na pozice jedinců mají výrazný vliv role, které hráli během konfliktu, ať už to byly pozice civilistů, bojujících, zajatců nebo mučených, znásilňovaných žen, sirotek nebo vnitřně přesílených osob. Klíčovou podmínkou dle Waisové (2005: 107) je tedy pochopení odlišných rolí mužů a žen.

V době konfliktu i po něm se výrazně mění sociální role žen v rodině a v komunitě, jelikož se po odchodu mužů do ozbrojených sil stávají ženy hlavní pracovní silou, ale také hlavním zdrojem příjmů. Přechází na ně také správa většiny rodinných a lokálních záležitostí. Dle Waisové (Waisová 2005: 107) se ženy také často stávají členkami ozbrojených sil nebo guerillových jednotek. Díky této proměně dochází k posunutí jejich sociální role před konfliktem a následně po konfliktu. Ve společnosti tak mnohdy dochází k silné emancipaci žen, jak lze vidět např. v případě rwandské společnosti nebo čečenské. Dle Badinter ve rwandské genocidě, která byla vědomě organizována, nebyla účast žen žádnou výjimkou (Badinter 2004: 66) a mezi obžalovanými ze zločinů genocidy bylo i 3564 rwandských žen.

Mnoho autorek dospělo k názoru, že postkonfliktní situace dávají ženám možnost změnit zažitě genderové role a posílit svoje postavení. K tomu dle jejich názoru dochází z toho důvodu, že v přechodném období po konfliktu, vznikaly nejen nové genderové role, ale i sociální a politické instituce. Postkonfliktní přechod tak může pro ženy znamenat příležitost ke změně přístupu k formálním postojům v politice, protože toto období je vnímavější a pružnější k tak zásadním změnám ve společnosti (Debusscher a Ansoms 2013, Moroleje 2016, Kantengva 2010), jak tomu bylo ve Rwandě i Burundi po genocidě.

Genocida ve Rwandě a v Burundi tak radikálně změnila rovnováhu pohlaví ve rwandské i burundské společnosti. I když těla žen v období těchto konfliktů byla považována za objekty znásilnění a mučení, na druhou stranu umožnila ženám, změnit genderové ideologie a dosáhnout významných politických úspěchů. Následkem genocidy a vyvraždění velkého počtu mužů se ženy, navzdory patriarchálním zvykům, staly hlavami domácností a provozovateli hospodářství a také hlavními aktéry společnosti. Po ukončení genocidy v roce 1994 se snažila Rwandská vlastenecká fronta, posílit postavení žen, které byly postiženy následky genocidy a učinila proto spoustu kroků ke zvýšení účasti žen v politickém životě a občanské společnosti (Debusscher a Ansoms 2013; Powley 2005).

V následujících letech se pak tato nerovnováha mezi ženami a muži začala s návratem uprchlíků do Rwandy pomalu vyrovnávat. Začátkem roku 1997 již tvořily ženy 53,7% dospělé populace (Burnet 2008). Ve Rwandě byly přijaty důležité zákony, které zlepšily rovnost pohlaví. Byl to především již zmiňovaný Zákon o dědictví z roku 1999, který stanovil rovnost žena a mužů v dědictví pozemků a vlastnických vztahů ve formálních sňatcích. Ústava v roce 2003 posílila zásadu rovnosti žen a mužů, když stanovila 30% genderové kvót pro ženy v rozhodovacích orgánech. Následovala pozemková politika z r. 2004 a zákon o půdě z roku 2005, které upravily vztahy rovnosti pohlaví v oblasti pozemkových práv. Bylo vytvořeno ministerstvo pro rovné příležitosti, organizovány rady žen na všech úrovních vlády a byl také zaveden volební systém, který vyhradil místa pro ženy v národním parlamentu.

Důležitým nástrojem na podporu ženských otázek byly dle Burnet (2008) rady žen, které našly způsob jak předložit genderové otázky ze zdola nahoru. Po prvních volbách ve Rwandě v roce 2003 se do dolní komory dostalo velké množství žen, které obsadily téměř polovinu celého parlamentu a třetinu senátu. 24 z 80 křesel bylo zvoleno ženami prostřednictvím rad žen a v březnu 2008 měla vláda 36% žen včetně těch, které měly obsadit místa na ministerstvech např. zahraničních věcí a školství. Ženy zaujímaly 40, 2 % míst v místní správě, 40% regionálních guvernérů a 44.4% soudců nejvyššího soudu.

Tyto dramatické výsledky v oblasti rovnosti žen a mužů se odrazily i na průběhu přechodného období, kdy se ženy významně podílely na tvorbě nové ústavy (Ankut 2005), přesto není jasné, zda to stačilo k zavedení radikálních změn (Burnet 2008). Jak už bylo psáno, volby v roce 2003 nebyly zahraničními pozorovateli považovány za zcela demokratické a k těmto změnám došlo v kontextu autoritářské vlády, která potlačovala opozici a obhajovala občanskou společnost. Ta však byla ve Rwandě považována za nástroj vládní politiky a organizace žen byly součástí této tendence. Ženské organizace sice byly úspěšné, ale jejich vítězství nevedlo k většímu vlivu na genderovou politiku.

Burnet (2008) ve své studii poukázala na to, že sice zákon o reformě pozemků zmírnil nerovnováhu mezi ženami a muži, ženy mají právo dědit majetek a podnikat a uzavírat smlouvy, ale je pro ně náročné tato svoje práva uplatňovat. Výrazné pokroky v rovnosti žen a mužů na vrcholu rwandské společnosti se stále setkávají se zakořeněnými postoji patriarchy, které tak odrážejí tradiční společnost, a i když se

reformy rozšiřují na všechny úrovně ve společnosti, panuje na vrcholu společnosti značný odpor vůči některým z nich. Burnet (2008) také naznačila co je jedním z důvodů, proč došlo ke zmaření dalšího pokroku v genderové rovnosti. Dle jejího názoru je to skutečnost, že nová vláda se stala obětí vlastního úspěchu. Vláda zastupovaná větším počtem žen na úrovních důležitých ministerských pozic připravila občanské společnosti o tyto ženy političky, s jejich odchodem na ministerské pozice totiž ztratila občanská společnost nejschopnější vůdce z řad žen. A ty, které je nahradily, i když byly lépe vzdělané, neměly stejné zkušenosti a dovednosti s výkonem moci v autoritářském systému.

Změna genderových rolí ve Rwandě a Burundi tak naučila ženy nebát se jednat na veřejnosti a otevřít problematiku otázek žen a jejich rovných práv. Velký vliv na ženy v této podpoře měly především organizace a rady žen, které hrály důležitou roli v podpoře a posílení postavení žen v obou zemích (Powley 2005, Guariso et al. 2018). Kdyby nebylo ženských rad, a ty by nelobovaly za jejich práva a rovnost, nikdy by ženy nedosáhly takových úspěchů. Důkazem toho je skutečnost, že většina zákonů, týkajících se práv žen, jak např. na vlastnictví půdy a dědictví, byla totiž schválena, ještě před zavedením kvót a jejich odsouhlasení mělo značný vliv na vyrovnání genderové nerovnosti žen. Tím se vrátil ženám na jednu stranu určitý respekt, ale na druhou jim například zákon o dědictví přinesl problém sourozenecký s jejich bratry a otci v rodinách. Výzkumem bylo zjištěno, že ženy Rwandy se problematice genderu vyrovnaly lépe a rychleji než ženy Burundi, jelikož se jim podařilo začlenit se již do procesu tvorby nové ústavy a navrhování nových zákonů (Ankut 2005, Guriso et al. 2018), ženy Burundi zase hrály významnou úlohu v mírových jednáních a procesech usmiřování (Ogunsanya 2008).

Činnost žen jako nezávislých činitelů se ve rwandské společnosti sice výrazně zlepšila. Není také pochyb o tom, že vláda Rwandy se zavázala k začlenění pohlaví a prosazování práv žen, ale bohužel nelze tvrdit, že tato politika má významný dopad na životy většiny rwandských žen (Wallace et al. 2008, Berry 2015). To dokazuje i zpráva zemí UNDP (2007) jejíž autoři dospěli k názoru, že pro většinu žen se tato skutečnost neprojevila ve větších rozdílech. Ženy mají větší pravděpodobnost, že žijí ve větší chudobě než muži a trpí malou zaměstnaností v dobře placených zaměstnáních. Také výskyt infekce HIV je u žen vyšší než u mužů a je následkem často úmyslného infikování muži během genocidy. To vše je výsledkem nerovných mocenských vztahů. Dále ženy stále trpí násilím na základě pohlaví. I když se

dosáhlo výrazného pokroku směrem k větší rovnosti, dívky jsou stále více nuceny pracovat než se vzdělávat a z toho důvodu často opouštějí školy a vzdělání nedokončí.

Výzkum také prokázal, že postavení žen, změna genderových rolí a problematika rovnosti v Burundi je oproti Rwandě na o dost nižší úrovni. I když role ženských organizací a národních ženských skupin v oblasti práv a rovnosti žen je důležitá, ústava Burundi předpokládá nediskriminaci, a vláda vytvořila národní genderovou politiku na období 2011-2025 s pětiletým národním akčním plánem, situace a postavení žen v rodinách se v mnohém nezlepšila a v blízké době nejspíš nezlepší. Vláda totiž postrádá finanční prostředky na jejich realizaci. Práva žen nejvíce omezují chyby v právních předpisech, které jmenují muže vedoucími manželské komunity, a dalším závažným problémem je neexistence dědického práva. Pravidla zvykového práva totiž určují, že ženy nemohou po svých rodičích dědit a udržují tak hospodářskou závislost žen na mužích (COCAFEM/CARE 2017 cit. in Brand 2018). To udržuje ženy v Burundi stále v podřízené genderové roli. Muži v Burundi nejsou totiž připraveni na takovou změnu genderových rolí, a i když vytvořili zákony, nejsou připraveni podporovat ženy v jejich cestě k rovnosti. Dle výzkumu (Brand 2018) tento stav vyplývá ze strachu mužů, že budou ovládnuti aktivními manželkami.

Tato skutečnost tak opět vychází z patriarchální společnosti a s ní spojených kulturních zvyklostí. Jakékoliv chování žen, které je považováno za nemorální a nezodpovědné se vždy odráží na celou rodinu a naopak příkladné chování pak přispívá k dobré pověsti. Změna genderových rolí v Burundi je tak dle mého názoru velmi citlivá a složitá, i když členky ženských rad jsou často oceňovány za moudrost a nestrannost při řešení sporů a záležitostí, přesto práce žen v místních organizacích není odměňována. Proto ženy v Burundi získávají od mužů jen malou podporu v politické angažovanosti. Výzkumem se prokázalo, že tento stav vyplývá ze strachu mužů, že budou ovládnuti aktivními manželkami. Ženy se setkávají s odporem doma i v radě, který spočívá v nemožnosti žen k vyjadřování se a pohybu žen na veřejnosti. Problémem je také dotýkání se závažných problémů rovnosti práv zvláště ve vztahu dědictví a pozemkových práv a finanční potíže. Rodinná čest je v patriarchálních společnostech, jakou je Burundi, kritickým tématem a promítá se od genderových rolí v rodině až do politiky a výzkum prokázal, že v Burundi nedošlo k tak podstatným změnám jako ve Rwandě.

Burnet (2011) také uvedla, že i když většina respondentů z jejího výzkumu zmínila vnímání pozitivních změn ve společnosti vyplývající ze zavedení kvót, zákonitě druhá strana mužů pocítila újmu. Muži často ztratili důvěru v důsledku pokroku žen, ženy musely čelit hněvu bratrů v souvislosti s rozšířením dědických práv na ženy, což mělo za následek vystoupení mužů z politiky a zvýšení manželských neshod. Sociální změny související s genderovými kvótami a zákonem o dědictví z roku 1998 tak zvýšily napětí mezi ženami a bratry, kteří dle mého názoru tuto změnu genderových rolí neunesli.

Vyrovnaní genderové rovnosti mužů a žen vysokým politickým zastoupením žen v parlamentu se však dle Burnet (2008), nepřeměnilo v legislativní přínos pro ženy. To vysvětluje tvrzením, že poslankyně, které se účastní stranických jednání, pouze zřídka mobilizují kolem ženských otázek. V některých případech hlasují dokonce o legislativě, která právní ochranu žen snižuje nebo odstraňuje politiku určenou pro ženy. Vysoké politické zastoupení žen má tedy dle jejího názoru sice spíše symbolickou hodnotu, která však zvýšila respekt k některým ženám a dala jim větší hlas v komunitě a větší autonomii při rozhodování o rodině nebo k většímu přístupu ke vzdělání.

5.4 Vztah etnicity a genderu ve Rwandě a Burundi

Jedním ze zajímavých faktorů zkoumání je také dopad vlivu genderových kvót v etnicky rozdělené subsaharské Africe ve vztahu k politickému zastoupení žen ve Rwandě a Burundi, dvou zkoumaných zemích, ve kterých byly zavedeny genderové kvóty právě v důsledku rozsáhlého násilí mezi etniky, které vyvrcholilo genocidou. Ačkoliv se obě země snažily uklidnit etnické soupeření každá svým vlastním způsobem, etnicita stále dominuje v srdcích a myslích obyvatel Rwandy i Burundi a tato skutečnost svým způsobem ovlivňuje politiku dodnes (Lemarchand 1996, Guariso et al. 2018, Jamar 2016).

Rwanda na rozdíl od Burundi, ve které byly společně s novou ústavou zavedeny kvóty pro zajištění sdílení etnické moci na různých úrovních, přijala v květnu 2003 novou ústavu, ve které si stanovila politiku mlčení o etnickém původu a prosazování myšlenky spojení všech Rwandťanů, bez ohledu na etnický původ, o kterém se nesmělo v důsledku genocidy hovořit. Ve Rwandě byla sice prosazována politika mlčení o etnickém původu. V praxi však etnická příslušnost v politice hrála

a stále hraje určitou roli. Jako příklad autoři uvádějí, že v roce 2016 třináct z 21 ministrů ve Rwandě patřilo k menšině Tutsi (De Roeck et al., 2016).

V Burundi byly na základě konsociálních zásad stanoveny kvóty, které upravují nadměrné zastoupení menšin prostřednictvím souboru pravidel ve složení vlády, národního shromáždění, senátu a bezpečnostních složek (Jamar: 2017). V Burundi je tak díky kvótám etnická moc sdílená na různých úrovních (De Roeck et al. 2016). Ústava tak například stanoví, že vláda se musí skládat z nejvýše 60% ministrů a místopředsedů Hutu a nejvýše 40% Tutsi, z toho nejméně 30% žen (článek 129). Národní shromáždění je pak složeno ze 100 poslanců, kteří jsou rozdělení na základě tohoto pravidla na 60% Hutu a 40% Tutsi, včetně minimálně 30% žen a tři kooptovaných příslušníků Twa (článek 164) (Jamar 2017). Dále dle ústavy bylo také zavedeno pravidlo kooptace křesel v případě, že by kvóta stranického seznamu nevedla k 30% volených žen. Obranné a bezpečnostní síly nesmí zahrnovat více než 50% příslušníků jedné etnické skupiny a dále ústava vyžaduje, aby všechny politické strany a volební seznamy byly multietnické Tyto kroky byly podniknuty se snaze o spravedlivější rozdělení moci (Reyntjens 2016: 67)Ve stejném roce se konaly jak parlamentní, tak prezidentské volby a prezidentem byl zvolen Pierre Nkurunziza, dřívější vůdce rebelské skupiny Hutu (Guariso et al. 2018).

Obě země Rwanda i Burundi zažily v období po válce důležitý politický přechod doprovázený genderovými kvótami a obrácením etnických mocenských vztahů. Ve Rwandě se k moci dostali příslušníci etnické menšiny Tutsi, která ve Rwandě nyní zastává více než 60% ministerských pozic. Naproti tomu v Burundi Tutsi ztratili svůj monopol na sílu a nyní drží 40% míst v kabinetu a křesel v parlamentu (Guariso et al. 2018; De Roeck 2016).

Etnikum a gender nejsou sice jediným kategoriemi společenských identit ve Rwandě a Burundi, jejich povaha však může vyjasnit fungování moci a vztahů dominance, stejně jako různé konflikty s genderem, které mají vliv na vnímanou politickou reprezentaci. Tento vztah etnicity a genderu byl zkoumán autory A. Guariso, Bert Ingelaere a Marijke Verpoorten (2018) na základě rozhovorů s obyvateli ve Rwandě a Burundi a jejich příběhů a vyprávění o změnách týkajících se politické reprezentace ve vztahu k pohlaví a etnicitě. Celkem se vyprávění zúčastnilo 553 z Burundi (z toho 86 žen) a 729 z Rwandy (z toho 221 žen)(Guariso et al. 2018: 12).

Co se týče vztahu etnika a genderu, týkající se základních vztahů moci a nadvlády, došli autoři (Guariso et al. 2018) k zajímavému zjištění. Dle výsledků jejich kvantitativní a kvalitativní analýzy se zdá, že etnický způsob, jak vidět svět, vytlačuje genderový způsob. Jejich analýza se zaměřila na osoby, které náležely k etnické kategorii se zvýšeným podílem moci, ze které vyplynulo, že genderová kvóta není faktorem, který ovlivňuje vnímanou politickou reprezentaci. Tedy ani ženy Tutsi ve Rwandě (kde je etnikum Tutsi dominantní) a ani ženy Hutu v Burundi (kde dominuje etnikum Hutu) nezaznamenaly výraznější růst vnímané politické reprezentace než zástupci mužů. To naznačuje skutečnost, že mocenské vztahy ve Rwandě i Burundi jsou stále více vnímány dle etnických než genderových linií. Souhlasím s autory, že v tomto případě vztah genderové a etnické identity je složitý, ale dokazuje stálý a hluboce zakořeněný význam etnické identity a skutečnost, že genderové identity nejsou tolik politicky výrazné.

Autoři například uvádějí, že drtivá většina žen Tutsi, které jsou součástí rwandské politické elity (např. 75% žen Tutsi na ministerských nebo státních sekretářských pozicích od r. 1996) jsou ženy Tutsi, které se po genocidě vrátily z exilu do Rwandy. Tedy vyrůstaly v Ugandě a jsou anglofonní (Debusscher a Ansoms 2013). Dle jejich názoru je důležitým argumentem skutečnost, že elita je městská a to se promítá do velkého rozdílu mezi cíli a perspektivami elity a cíli většiny obyvatel ve Rwandě, která žije na venkově a živí se zemědělstvím.

Dle mého názoru všechny výzkumy i analýzy, týkající se etnické i genderové identity dokazují, že v obyvatelích jak Rwandy, tak Burundi je etnická identita hluboce zakořeněna a souvisí s historií obou zemí, která byla po dlouhou dobu společná a vyznačovala se bojem o moc a násilím. Etnická identita přetrvává v srdcích i duších obou etnik a je velmi citlivým tématem. I když Rwanda se svojí politikou zavázala nemluvit o etnické identitě, a přijala ji jako nástroj k obnově země po genocidě, lidé v sobě stále cítí etnickou příslušnost, sounáležitost a křivdy. I když na první pohled není zřejmé, ke kterému etniku patří, lidé mezi sebou to vědí. To se samozřejmě odráží i ve vztahu ke genderové identitě, která je v patriarchálních společnostech také dána historickým vývojem.

Naproti tomu v Burundi se zdá, že se vyrovnali s etnickou nerovnováhou přijetím politiky etnické rovnosti v politické reprezentaci, která je většinou dodržována, což dokazují i výsledky 20 letého přehledu (1995-2016) (De Roeck et al. 2016) obou zemí. Etnická identita je pro obě země více než genderová identita, je

velmi křehká a vždy bude symbolizovat nerovnováhu a nadřazenost moci dvou etnik Hutuů a Tutsijů, která byla příčinou uměle vytvořené nadřazenosti a podřízenosti obou etnik v době kolonizace a boje o moc vedoucí k občanským válkám a genocidám (Guariso et al. 2018; Reyntjens 2016). Tato kapitola nám může také pomoci zodpovědět výzkumnou otázku: *Má etnická příslušnost vliv na počet žen v politických stranách Rwandy a Burundi?* Pro lepší pochopení průsečíků etnicky nebo genderově pojatých způsobů interpretace politické reprezentace autoři (Guariso et al. 2018) použili srovnání vývoje vnímané politické reprezentace napříč genderem (mezi muži a ženami) a etnicitou (Hutu a Tutsi).

Z výsledků vyplynula skutečnost, že korelace mezi etnicitou v politické reprezentaci je vyšší než korelace genderová. Tato skutečnost naznačuje, že vnímaná politická reprezentace je poháněna spíše etnickými interpretacemi než genderovými (Guariso et al. 2018: 19-20). Z toho vyplývá, že etnická příslušnost se v otázkách politické reprezentace jeví jako výraznější než gender. Tato skutečnost také naznačuje, že žena Hutu se cítí více zastoupena mužem Hutu než žena Tutsi. Souhlasím tedy s autory, kteří došli k názoru, že nenajdeme případ, že by ženy Hutu v Burundi (a ženy Tutsi ve Rwandě) uváděly výraznější zvýšení politické reprezentace než muži Hutu v Burundi (a muži Tutsi ve Rwandě) v době, kdy se jejich deskriptivní reprezentace zvýšila.

Tyto výsledky pro ženy z politicky dominantní etnické kategorie naznačují, že genderové interpretace jsou překonány etnickým způsobem pohledu na svět především z důvodu dlouhodobých asymetrických a silně zatížených mocenských vztahů obou etnik. Role etnicity však v tomto případě nevyklučuje roli i jiných faktorů na počet žen v politické reprezentaci Rwandy a Burundi. Vztahy etnicity a genderu při volbách před časem zkoumali i další autoři v jiných zemích, např. Clair Adida (2015) popsala vztah etnicity a hlasování při rozhodování voličů v Beninu nebo R. Matland (1994) který zkoumal genderové stereotypy při volbách v Norsku).

5.5 Vliv genderových kvót na ženské politické zastoupení

V uplynulých 10 letech se účast žen na v politice a správě napříč africkým kontinentem dramaticky zvýšila. Několik zemí, včetně Rwandy, Ugandy, Burundi, Namibie a Jižní Afriky, zavedlo vyhrazená místa pro ženy nebo systémy genderových kvót pro zajištění zastoupení žen. V souvislosti s tímto také vzrostl počet publikací

a studií o postavení žen v politice, volebních procesech a v oblasti správy věcí veřejných, které začaly hodnotit dopad tohoto zvýšeného zastoupení žen.

Při hodnocení vlivu genderových kvót na ženskou politickou reprezentaci se setkáváme s různými názory. Burnet (2011) tvrdí, že genderové kvóty mění normy a postoje vůči ženám prostřednictvím modelování rolí (tzv. symbolické zastoupení), které se může stát dobrým základem pro zásadnější společenskou transformaci, která se však projeví až za delší časové období. Proti tomu oponují další autoři (Berry 2015, Debusscher a Ansoms 2013, Sommers 2012), jejichž názor je skeptičtější a kteří vnímají rekordní počet zástupců žen ve Rwandě spíše jako „kosmetickou změnu“ bez skutečného dopadu. Pitkin pak vysvětluje toto symbolické zastoupení žen jako moc symbolů vyvolávat určité pocity nebo postoje (Pitkin 1967: 97).

. Rwandská ústava zavedla v roce 2003 genderové kvóty, které dle článku 9, zaručovaly 30% míst pro ženy v rozhodovacích orgánech. V případě parlamentu byly použity dobrovolné stranické kvóty a pro ženy bylo vyhrazeno 24 křesel. Avšak ještě dříve před přijetím nové ústavy, se v roce 2001 v době konání voleb na místní úrovni, byla vytvořena vyhrazená křesla pro ženy na úrovních buněk, odvětví a okresů a dokonce již v roce 1998 proběhly volby místních ženských struktur (Burnet 2008; 2011).

Jak dále uvádí Burnet (2011: 17) po zavedení legislativních genderových kvót ústavou v roce 2003 ve Rwandě vzrostl počet žen ve všech oblastech. Zatímco většinové zastoupení v parlamentu bylo pro ženy symbolickým vítězstvím, větší vliv se projevil ve zvýšené angažovanosti žen v řídicích strukturách na místní úrovni v rámci obcí, buněk, sektorů nebo okresů, kde místa pro ženy nebyla vyhrazena. To svědčí o změně přístupu veřejnosti k ženám. Dotazované ženy však také vnímaly širší kulturní změny vlivem genderových kvót, cítily se svobodněji a měly odvahu mluvit na veřejnosti. Některé z nich působily jak soudci na úrovni buněk při soudech Gacaca. Dále měly lepší přístup ke vzdělání a větší podporu vzdělávání dívek. Uváděly také jako pozitivum zlepšení rozhodování o domácích zdrojích, což bylo významné vzhledem k podřízenosti mužům v postkoloniálním období. Ženy také mohly opustit dům a podnikat, tím se zvýšila autonomie žen. Ale nejvýznamnějším úspěchem žen byl ten, že začlenění žen do správy věcí veřejných pomohlo ženám najít respekt.

Navzdory těmto úspěchům však zvýšená politická účast žen ve Rwandě představuje krátkodobý paradox z důvodu, že i když se na jednu stranu politická

účast žen vlivem kvót zvýšila, nedošlo k předpokládanému zvýšení vlivu žen na politiku, naopak schopnost žen ovlivňovat tvorbu politiky se snížila (Burnet 2008).

Již devět let po genocidě se Rwandané zúčastnili voleb do národního parlamentu. V září 2003 občané Rwandy zvolili 39 žen do 80 členné Poslanecké sněmovny prostřednictvím stupňovitého volebního systému. Rwanda tak nahradila Švédsko, zemi do té doby s nejvyšším podílem žen v národním zákonodárství. Tato skutečnost je mnohými pozorovateli, včetně novinářů, rwandského prezidenta Paula Kagame, ministryně pro rovnost pohlaví a žen v rozvoji, zástupci mezinárodních nevládních organizací a Organizace spojených národů zastoupení žen v rwandském parlamentu označována jako počátek nového, "mírumilovnějšího" a "spravedlivého" věku v rwandské politice.

Rwanda má nejvyšší zastoupení žen v parlamentu na světě a ženy jsou také dobře zastoupeny na jiných úrovních správy. Rwandské vládě se nedá upřít silná vůle a snaha přeměnit Rwandu na společnost z nejnižší na nejvyšší úroveň. Zároveň však zůstává i velký závazek a odpovědnost vlády vůči dárcům. Cílem shromažďovat a sledovat údaje pro politiku rovnosti byla v roce 2003 zavedena genderová monitorovací služba (Debusscher a Ansoms 2013: 118). Celkově se tedy zdá, že nově přijaté role žen v prostředí po konfliktu společně s politikou vlády zaměřenou na rovnost žen a mužů se promítly do lepšího zastoupení žen ve správě a vytváření mechanismů na podporu genderové rovnováhy. Souhlasím však s názory autorek (Debusscher a Ansoms 2013), které tvrdí, že současně je význam těchto iniciativ v autoritářském státě, jakým je Rwanda, nejasný. Vytváří totiž otázky a pochybnosti, zda opravdu zvýšená politická účast žen a politika genderové rovnosti efektivní a překovává hluboce zakořeněné genderové normy, struktury a postupy.

V postkonfliktní Burundi, po dlouhé a krvavé občanské válce, bylo vynaloženo značné úsilí na ustanovení rovnosti žen a mužů v zákonech a politikách země, v souvislosti s přechodem Burundi na demokratickou vládu. Burundská vláda byla nejen signatářem Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW), změnila také zákon o osobách a rodinách, který zaručoval práva a svobodu pohybu žen. Burundský zákon o volbách z roku 2005 pak zakotvil v ústavě 30% zastoupení žen v parlamentu a vládě. Týkalo se zastoupení žen ve volených funkcích v národním shromáždění, senátu a městských radách (článek 164 a 180). Tato 30% genderová kvóta byla v roce 2010 snadno splněna za podpory občanské společnosti i mezinárodních organizací (Nanourou a Wilson 2014: 2).

Z analýzy vyplynulo (Nanourou a Wilson 2014: 5), že po zavedení genderových kvót v Burundi, podle míry účasti žen v parlamentu (národním shromáždění a senátu) zastoupení žen v letech 2001 – 2010 vzrostlo. V roce 2010 se senát Burundi skládal ze 41 volených členů, z čehož 19 členů tvořily ženy, tj. 46,3% senátu. Zastoupení žen v senátu bylo tedy vyšší než zastoupení žen v národním shromáždění (31,13%) o 15,21%. Kombinovaná míra zastoupení žen v parlamentu v roce 2010 činila 35,37% a míra zastoupení žen v senátu od roku 2005 vzrostla o 12%. V letech 2001-2010 tak zastoupení žen v národním shromáždění vzrostlo z 19,9% na uvedených 31,13% a v senátu z 18,1% na 46,3%. V národním shromáždění byly ženy lépe zastoupeny na technických pozicích (47,7%) než na politických postech (40,62%).

Tyto výsledky svědčí o pokračujícím nárůstu účasti žen na volených pozicích po zavedení a plném uzákonění 30% genderových kvót. Zvýšení nastalo i v městských zastupitelstvech, z nichž 37,23% bylo vedeno ženami. Analýzou však bylo zjištěno, nízké zastoupení žen ve vedoucích pozicích na úrovni *Colline*, což jsou nejmenší administrativní členění v Burundi (*Colline* – kopec), kde nepřekročilo 4,9%. Nebyla zde také prokázána ochota prosazovat účast žen, jako například v Parlamentu, kde jsou ženy lépe zastoupeny na technických pozicích (47,7%) než v politických postech (40,62%) (Nanourou a Wilson 2014: 5). Z toho vyplynula nutnost posílit postavení žen a podporovat zvyšování jejich počtu na vedoucích pozicích na úrovni *Colline*. Jsou to totiž instituce, které nejvíce zastupují komunity na místní úrovni a jsou tedy ideální platformou pro klíčové demokratické postupy. Zvyšování podvědomí o potřebách a výzvách žen a prosazování demokratických práv žen v místních komunitách, může pozitivně zvýšit účast žen na této úrovni.

Dále analýza zkoumala zastoupení žen ve jmenovaných politických pozicích, kam patří například ústavní národní rady, jejichž zřízení vyžaduje burundská ústava z toho důvodu, aby byla zajištěna široká účast na řízení veřejných záležitostí. Jde o vlivné rozhodovací instituce, jejichž činnost je centralizovaná a hlavními kritérii pro výběr členů těchto rad je politická a etnická rovnováha. Pouze v hospodářské a sociální radě stojí v čele žena, ostatní instituce jsou nedostatečně zastoupeny ženami. Kromě rad existují ještě další vlivné výbory a komise s rozhodovacími pravomocemi, jako například Národní komise pro půdu a jiné zboží (CNTB), Národní nezávislá komise pro lidská práva (CNIDH), a Nezávislá národní volební

komise CENI, ve kterých ženy sice zaujímají 40% pozic, avšak všechny tři jsou řízeny muži (Nanourou a Wilson 2014: 7).

Nízké je také zastoupení žen ve vedení politických stran v Burundi. Jak autoři v analýze uvádějí, v roce 2010 ze 44 aktivních stran pouze dvě strany byly vedeny ženami, jednalo se o Demokratickou alianci pro obnovu (ADR – Democratic Alliance for Renewal) a Stranu pro solidaritu a podporu lidových mas (Party for Solidarity a Promotion of the Toiling Masses PML-ABANYAMWETE). Z dvanácti studovaných stran (Vládní akční observatoř, OAG) pouze čtyři mají více než 30% zastoupení žen ve vedení strany. Nejvyšší míru zastoupení žen vykazuje strana ADR s 54%, MRC 40%, FRODEBU NYAKURI 32% zastoupení žen v rámci svého vedení. Nejnižší zastoupení žen 9% a 5% ve svých ústředních výborech pak měly strany FNL a PARENA. Na úrovni ústředního výboru měly pouze strany CNDD a FRODEBU Nyakuri zastoupení žen vyšší než 30 (Nanourou a Wilson 2014: 8).

Tyto výsledky potvrdila i studie autorů Guariso et al. (2018), ve které uvádí porovnání podílů poslankyň v parlamentech Rwandy a Burundi před novou ústavou a po ní. U obou zemí se potvrdilo, že v souvislosti s novými ústavami, které zavedly genderové kvóty, vzrostl také počet poslankyň v obou zemích. V r. 2005 v Burundském parlamentu dosáhl podíl žen 30,5% ve srovnání s 9,9% v roce 1993, což byl poslední volební rok bez genderové kvóty. Ve volbách v roce 2010 pak podíl žen dosáhl 32,1% a v roce 2015 dokonce 36,4%. Ve Rwandě se podíl poslankyň v roce 2003 zvýšil na 48,8% oproti 17,1% v roce 1988. Rwanda dosáhla nad 30% účast nejen díky genderovým kvótám, ale měla také 24 vyhrazených míst pro ženy.

V průběhu let 2008 a 2013 se zvýšil počet poslankyň na 56,2% a 63,8% křesel. Podobný nárůst po zavedení kvót v nových ústavách vykázal i podíl žen ve funkcích v kabinetu, ministrů a státních tajemníků. Před zavedením kvót činil podíl v průměru 10,2% v Burundi (1996-2004) a 10,0% ve Rwandě (1996-2002). Zastoupení žen v exekutivě dle prestiže napříč genderem (1996-2016) potvrdila také alokaci žen do nízkoprofesionálních ministerstev, jako např. mládeže, sportu, kultury, cestovního ruchu nebo genderových záležitostí byla výrazně vyšší u žen než mužů. Před zavedením kvót byla tato alokace v Burundi 65,2% žen oproti 8,3% mužů, ve Rwandě pak 52,4% žen proti 5,9% mužů. (Quariso et al. 2018: 14).

Analýza vlivu genderových kvót tedy prokázala, že zavedení genderových kvót v ústavách obou zemí mělo významný vliv na zvýšení počtu žen v politice ve

Rwandě i v Burundi. To potvrdily velké rozdíly v navýšení počtu žen v parlamentech obou zemí před jejich zavedením a po uzákonění genderových kvót v roce 2005 v Burundi a v roce 2003 ve Rwandě (viz níže uvedené tabulky č. 1 a 2).

Zastoupení žen v parlamentu v Burundi

Year	Men	Women	Total
1993	73	8	81
2005	82	36	118
2010	72	34	106
2015	77	44	121

Tabulka 1 Zastoupení žen v parlamentu v Burundi. Zdroj: Guariso et al. 2018

Zastoupení žen v parlamentu ve Rwandě

Year	Men	Women	Total
1981	60	4	64
1983	61	9	70
1988	58	12	70
2003	41	39	80
2008	35	45	80
2013	29	51	80
2018	31	49	80

Tabulka 2 Zastoupení žen v parlamentu ve Rwandě. Zdroj: Guariso et al. 2018

Z těchto skutečností vyplývá i kladná odpověď na jednu z výzkumných otázek: „*Podporuje zavedení generových kvót zvýšení zastoupení žen v politice?*“ V souvislosti s touto odpovědí můžeme také souhlasit s tím, že analýza potvrdila pozitivní vliv genderových kvót na zastoupení žen v parlamentech obou zemí v odpovědi na další výzkumnou otázku: „*Působí volební systémy, míra demokracie a genderové kvóty na zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi pozitivně či negativně?*“ Dle mého názoru, vzhledem k tomu, že genderové kvóty jsou jedním z prostředků, díky kterým se zvyšuje podíl žen v politice a vyrovnání rozdílu mezi muži a ženami, působí kvóty samozřejmě pozitivně, i když někteří odpůrci kvót tvrdí, že dochází k určité diskriminaci mužů. Důležitým faktorem vlivu na zvýšení politické participace žen v politice je však dle Morojele (2016) také typ volebního systému. Odborné výzkumy prokázaly, že pro zastoupení žen je výhodnější systém proporční než většinový. A to z toho důvodu, že poměrné systémy umožňují větší zastoupení různých sociálních skupin a menšin, tedy i žen a etnických skupin. Proporční systémy jsou tedy výhodnější, protože politické strany mají tendenci nominovat větší počet kandidátů z různých společenských skupin (Morojele 2016, Hylmarová 2015). Kombinace genderových kvót s proporčním volebním systémem tento pozitivní účinek ještě zvyšuje.

Na zastoupení žen v politice mají však vliv ještě další faktory, vycházející z historie tradiční společnosti a genderových předsudků, které ženám jejich působení v politice a ve společnosti znesnadňují, a které budou zkoumány v dalších kapitolách.

5.6 Vliv genderových kvót na pozitivní změny v politice

I když předchozí kapitola prokázala pozitivní vliv genderových kvót na zvýšení zastoupení žen v politice, otázkou zůstává, jaký je vliv těchto kvót na pozitivní změny v politice Rwandy a Burundi. Dle některých autorů je rekordní počet ženských zástupců především ve Rwandě pouze „kosmetickou“ změnou bez skutečného dopadu. Zvýšená politická účast žen ve Rwandě totiž představuje krátkodobý paradox, protože zatímco se jejich účast zvýšila, schopnost žen, ovlivňovat politiku se snížila (Burnet 2008: 363). Což je odůvodněno skutečností, že autoritářská vláda si tím získává legitimitu pro svoje nedemokratické praktiky související s předem zmanipulovanými volbami. A to ve vztahu k loajalitě volených žen k vedoucí straně RPF. Důležité zákony, které zlepšily postavení žen ve Rwandě, byly totiž přijaty již před zavedením kvót a ženy na významných místech často při schvalování nehlasují pro zájmy žen (Burnet 2008, 2011, Debusscher a Ansoms 2013).

Zatímco Morojele tvrdí, že argument, že ženy ve Rwandě jsou pouze nástroji autoritářského režimu, je příliš zjednodušující a někteří argumentují, že i nesprávné (Morojele 2016: 24). Dle Conner (2008) kritikové tvrdí, že se ženy politicky ve Rwandě podílí na přijímání a uplatňování politik, které ohrožují osobní svobody. Například v roce 2008 byl sice schválen zákon o násilí na základě pohlaví (GBV), který zaručil významnou ochranu práv žen a domácího práva, ale o rok později schválila většina ženského parlamentu nový zákoník práce, ve kterém byla snížena mateřská dovolená z osmi na dva týdny placené dovolené a byl prodloužen pracovní týden z pěti na šest dnů (Rwandská republika 2009 in Burnet 2011: 14). Sami Rwandané tak poukazovali na to, že ženy poslankyně kladou své individuální zájmy (udržení pozice ve vládě) před zájmy průměrných rwandských žen.

Jak uvádí Nanourou a Wilson (2014) studie provedená organizací Synergies des Partenaires pour la Promotion des Droits de la Femme (Partneři pro podporu práv žen Synergy, SPPDF), například prokázala nízkou míru účasti žen v rozhodovacích orgánech, která nepřesahuje 17,52%. V sektoru bezpečnosti bylo zastoupeno to 72 mužů a 1 žena (1,37%), vlády a demokracie 30,8 mužů a 6,5 žen (17,6%) a sociálního

a ekonomického rozvoje 107 mužů a 27 žen. Výzkum ukázal, že i když burundská občanská společnost, mezinárodní nevládní organizace i OSN vynaložila značné úsilí na podporu začlenění žen a mužů do rozhodovacích orgánů, stále je míra zastoupení žen na těchto místech nízká (Nanourou a Wilson (2014: 7).

Dále bylo prokázáno, že funkce vykonávané ženami ve vedení stran v Burundi jsou většinou stále stejné, jsou zaměřené převážně na oblasti řízení genderových otázek, sociokulturních záležitostí nebo komunikaci. Pouze jediná ADR je strana, která umožňuje přístup žen k jiným funkcím např. finanční řízení a řízení vztahů s jinými stranami. Ve skutečnosti jsou ženy ve vedení stran citlivější k začleňování žen do vedoucích pozic a struktur a jsou ochotné podporovat rovnost žen a mužů. Bohužel v roce 2010 stále zůstal počet stran vedených ženami v Burundi velmi nízký.

Skepticismus týkající se dopadu genderových kvót, který je viděn napříč africkými zeměmi, vychází ze čtyř důvodů (Quariso et al. 2018). Jak uvádějí tito autoři, zaprvé vychází ze skutečnosti, že mnoho režimů v Africe, ve kterých byly zavedeny genderové kvóty, jsou režimy autoritářské a skutečná moc v exekutivě je silně centralizovaná. Vzhledem ke skutečnosti, že genderové kvóty se nevztahují na nejvyšší úroveň výkonné moci, pravděpodobně zásadně nemohou ovlivnit politiku. Druhým důvodem je skutečnost, že i když změny ve formálním politickém zastoupení žen mají za následek změny formálních pravidel hry, mohou však ponechat situaci pro ženy v převážně nezměněném stavu a na stejné úrovni. Třetím důvodem je patriarchální společnost, která je hluboce zakořeněna, a v níž může etnická politika vytlačit genderovou. V patriarchálních společnostech v Africe vystupují jako obhájci etnických volebních obvodů „velcí muži“ nikoliv však ženy. Za čtvrté pak etnická identita může vytlačit genderovou identitu. V zemích s takovými třídními, rasovými nebo etnickými rozdíly vzhledem ke vztahům moci a nadvlády, ženy, které byly zvoleny, nemusí být vnímány jako reprezentativní pro zastupování ženských volebních obvodů (Quariso et al. 2018: 4-5).

Další autoři argumentují, že ženy jako političtí vůdci významně ovlivňují rwandskou společnost, i když s některými problémy (Coffé 2012, Powley 2005, Devlin a Elgie 2008, Burnet 2011). Dle mého názoru lze souhlasit s obojím, ženy mají omezený vliv na politiku v parlamentech v souvislosti s loajalitou k RPF, ale jsou i vzorem a příkladem pro ostatní ženy v občanské společnosti na úrovni komunit, kde především rwandské ženy získaly respekt. Při porovnání s Burundi a vlivu genderových kvót na změny politiky v této zemi lze konstatovat, že sice byla

zavedena 30% kvóta, ale k výraznému zlepšení vlivu žen na politiku země také nedošlo. Kvóty se nevztahují na místní úroveň. Vzhledem ke skutečnosti, že ženy jsou voleny na méně významné pozice a přetrvává genderová nerovnováha, ženy nemají ve společnosti ani politice rozhodující hlas (Brand 2018, Nanourou a Wilson 2018). Kvóta je tedy pro země jako Burundi nezbytným opatřením pro zapojení žen do politiky.

Při zkoumání uplatňování politiky rovnosti mužů a žen ve Rwandě Debusscher a Ansoms (2013) tvrdily a já s nimi souhlasím, že i když silná politická vůle a genderově zaměřené cíle nabízejí možnosti k prosazování rovnosti mužů a žen, stále je transformační potenciál těchto politik ohrožen nízkým ekonomickým přínosem z investic do žen, zanedbáváním domácí práce žen a chudobou, omezenými možnostmi občanské společnosti ovlivňovat politiku a také nedostatkem občanské účasti žen z důvodu jejich pracovní vytíženosti. To dle mého názoru svědčí o skutečnosti, že tyto politiky jsou cíleny většinou na úzkou skupinu elitních žen, které je mohou využívat. To vede často k formálnímu provádění těchto politik, které jsou zaměřeny pouze na kvantitativní cíle. To ostatně uvádí i Burnet (2008, 2011) Berry (2015) ve svojí analýze.

Tyto výsledky dle mého názoru souhlasí s již uvedeným tvrzením Burnet, týkající se Rwandy, že i když se na jednu stranu se politická účast žen díky genderovým kvótám zvýšila, schopnost žen ovlivňovat tvorbu politiky se snížila (Burnet 2008: 363). Jednou z příčin je malé zastoupení žen v rozhodovacích funkcích nebo ve významných postech, které mohou tvorbu politiky zásadním způsobem ovlivnit. Funkce přiřazované ženám, jsou téměř vždy stejné, jakoby žen měly zvláštní specializaci na genderové otázky nebo sociokulturní záležitosti. Existuje však i více důvodů a překážek snížené politické účasti žen jako je patriarchální kultura nebo historický kontext vzniku jednotlivých stran, který účinně omezuje prostor pro rozvoj žen. Stejně jako omezení finanční autonomie žen, rodinné povinnosti a nízká úroveň vzdělání, omezení chudobou a nedostatkem času, které ženám brání více se účastnit politiky ve Rwandě a Burundi. Velkou roli hrají také genderové předsudky a chování, které není snadné v těchto patriarchálních společnostech transformovat.

Na základě těchto skutečností souhlasím s názorem autorů (Devlin a Elgie 2008), že pouze obrovský počet žen u moci tak nemusí být nutně nejúčinnějším způsobem, jak dosáhnou změny legislativy a změny sociálního klima v parlamentu, které by vedlo k normalizaci zvyšování otázek žen. Pokud vysoké procento žen

v politice Rwandy a Burundi nemá v politice a procesu rozhodování rozhodující hlas, a pokud jsou ženy obsazovány do méně významných pozic, nemůže ani zavedení kvót vést k významným pozitivním změnám v politice těchto států.

5.7 Vliv zvýšené politické reprezentace žen na kvalitu demokracie

Dalším z důležitých faktorů, který byl podroben analýze v této empirické části mé práce, je skutečnost, zda zvýšení politické reprezentace žen má vliv na kvalitu demokracie v obou zemích Rwandě i Burundi. Ve své práci jsem se zabývala hypotézou: „*Větší podíl žen na politickém životě se pozitivně odráží na vyšší kvalitě politických režimů Rwandy a Burundi*“.

Tento dramatický nárůst účasti žen ve veřejném životě a současně rostoucí autoritativnost státu snažící se o demokracii, zkoumala ve svém článku Jennie E. Burnet (2008), profesorka antropologie na Univerzitě Lousiville v USA, která vedla výzkum zabývající se otázkou genderu, etnicity a rekonstrukce ve Rwandě od r. 1996. Je založen na etnografickém výzkumu, který prováděla v městských i venkovských oblastech Rwandy v letech 1997-2007. Součástí bylo více než sto rozhovorů s vůdci a členy organizací občanské společnosti žen a dokumentární výzkum od roku 1996.

Po ukončení genocidy v roce 1994 se snažila Rwandská vlastenecká fronta posílit postavení žen, které byly postiženy následky genocidy, a učinila proto spoustu kroků ke zvýšení účasti žen v politickém životě a občanské společnosti. Bylo vytvořeno ministerstvo pro rovné příležitosti, organizovány rady žen na všech úrovních vlády a byl také zaveden volební systém, který vyhradil místa pro ženy v národním parlamentu. Dalo by se tedy předpokládat, že tento dramatický nárůst účasti žen ve veřejném životě a jejich zastoupení ve státní správě povede k demokratizaci. Zajímavý je však paradox, kdy zatímco se účast žen z krátkodobého hlediska zvýšila, jejich schopnost ovlivňovat politiku se naopak snížila (Burnet 2008). Naproti tomu roste autoritativnost rwandského státu pod rouškou „demokratizace“. Jak uvádí Burnet, z dlouhodobého hlediska by však zvyšující se zastoupení žen ve vládě mohlo vytvořit cestu ke smysluplné účasti žen na skutečné demokracii a to z důvodu možné transformace politické subjektivity (Burnet 2008:386).

Proces „demokratizace“ ve Rwandě i Burundi, jak jej nazývají diplomaté, politologové a rwandská vláda, je založen na lineárním paradigmatu, kdy by mělo platit, že autoritářství ustupuje demokracii, porušování lidských práv ustupuje

právnímu státu a korupce pak veřejné správě. Současně s tímto vývojem prochází demokratický přechod odlišnými fázemi jako je: otevření, průlom a konsolidace (Burnet 2008: 363-364). Základním prvkem demokratického přechodu jsou dle diplomatických a rozvojových kruhů a zahraniční politiky USA volby. Dle uvedeného paradigmatu nastal přechod k demokracii ve Rwandě již před rokem 1994, tedy před genocidou.

V obou zemích, Rwandě i Burundi se konají volby, které jsou, jak již bylo uvedeno výše, základním prvkem demokratického přechodu. Ve Rwandě však mají pověst „*inscenovaných událostí s předem určenými výsledky*“ (Burnet 2011: 315). To se dle názoru autorů od počátku voleb projevuje nezájmem malé elity v exekutivě malou nebo téměř žádnou odpovědností vůči voleným občanům (Debusscher a Ansoms, 2013). Pokud občan nemůže vyvíjet tlak na zástupce, které volí, nemůže být genderová identita těchto osob důležitá. Burundi je situace podobná, volby jsou ovlivňovány zastrašováním opozice a mají předem stanovené výsledky (Reytjens 2016, Jamar 2017).

K politickému otevření v e Rwandě došlo již v roce 1989 za vlády diktatury prezidenta Habyarimany, kdy se objevily některé politické strany a začaly požadovat politickou liberalizaci a to v souladu se zvyšujícím se tlakem mezinárodního společenství na to, aby se autoritářské státy demokratizovaly. V mnoha případech byly politické reformy vázány na peněžní podporu, což mělo pro Rwandu velký význam, země byla totiž zcela závislá na zahraniční pomoci. Hnutí organizací občanské společnosti zveřejnilo v září 1992 memorandum „Pro multiparticipační politiku a demokracii“ (Burnet 2008 : 364-365).

Občanská válka, do které země vstoupila 1. října 1990, vpádem Rwandské vlastenecké fronty do Rwandy, ovlivnila politický přechod. Jejím cílem bylo osvobodit zemi od diktatury vlády Habyarimany. Ten byl v roce 1993 nucen tlakem dárců přijmout u vyjednávacího stolu mírové dohody z Arushi, které nasměrovaly plán přechodu země k multiparlamentní politice a demokratickým volbám. Jak uvádí Burnet (2008 : 364-365), ve skutečnosti se režim RPF již od začátku přechodu k procesu „demokratizace“ stal autoritářským. Vyznačoval se tím, že tento přechod byl přísně kontrolován úředníky RPF, distribuce moci byla prováděna výběrem kandidátů namísto voleb, zastrašováním a vyhrožováním. Místní a národní volby byly předem zmanipulovány s předem vybranými kandidáty RPF. To vyvolalo rostoucí politický nesouhlas a nesnášenlivost občanské společnosti ve Rwandě zvláště

u místní organizace pro lidská práva. RPF však pokračovala v potlačování nezávislé organizace občanské společnosti a ničení potenciálních opozičních politických stran (Reyntjens 2004, Longman 2008). K potlačení protestů ze strany diplomatických a mezinárodních organizací používala RPF autoritářské řízení, které pod maskou demokracie vydávalo za metody k zajištění bezpečnosti a dobré správy země. Zvýšila také účast občanů v politickém systému dobře propracované státní správy na místní úrovni, vytvořila stupňovitý volební systém pro parlament a předsednictví. Režim dokonce zvýšil zastoupení menšinových skupin žen a mládeže (Burnet 2008: 366).

Proces přechodu k demokratizaci Rwandy se dle výše uvedených skutečností vyznačoval rysy autoritářskými, i když od počátku byl chápán a prezentován, především pro mezinárodní organizace, jako přechod k demokracii.

V Burundi došlo k otevření cesty k demokracii teprve v roce 1992 prostřednictvím vlády vedené Tutsi, která odsouhlasila multistranický systém až s novou ústavou. V roce 1993 se konaly první demokratické volby, které vyhrál Melchior Ndadaye a stal se tak první hlavou státu Hutu. Po krátké době funkčního období byl zavražděn vojáky Tutsi. Tento akt spustil masivní zabíjení civilních obyvatel Tutsi a poznamenané roky násilí mezi povstalci Hutu a armádou, kterou ovládali Tutsi. Následovaly vlády tří prezidentů, tři měsíce přechodné vlády a několika let mírových rozhovorů, než bylo podepsáno v roce 2003 příměří mezi burundskou vládou, kontrolovanou Tutsi a skupinou rebelů Hutu (Lemarchand 1996, Uvin 2008). Dva roky po podpisu příměří, v roce 2005 voliči podpořili novou ústavu, ve které byly stanoveny kvóty na zajištění sdílení etnické moci na různých úrovních (De Roeck et al. 2016). Dle článku 129 měla být pozice ministrů rozdělena mezi Hutu (60%), Tutsi (40%) a stejně rozdělení se dle článku 164 mělo vztahovat na národní shromáždění. Stejná ústava zavedla i 30% genderovou kvótu pro ministry a poslance, zajištěnou prostřednictvím 30% kvóty pro stranický seznam a kooptaci křesel v případě, že kvóta stranického seznamu nepřinese 30% volených žen. Parlamentní a prezidentské volby se pak konaly ve stejném roce a prezidentem byl zvolen Pierre Nkurunziza, dřívější vůdce rebelské skupiny Hutu.

Obě země Rwanda i Burundi tak zažily v postkonfliktním období důležitý politický přechod k demokracii, který byl doprovázen přijetím genderových kvót a současně znamenal i obrácení etnických mocenských vztahů. Ve Rwandě, se k moci dostala menšina Tutsi (RPF), která v současnosti obsazuje více než 60% ministerských pozic. V Burundi obrat znamenal ztrátu mocenského monopolu Tutsi.

Ti v současnosti zaujímají 40% pozic v kabinetu a křesel v parlamentu. Avšak tyto přechody nevedly k demokratické správě ani v jedné zemi. Dle ukazatelů Světové banky (World Bank, n. d.) bylo Burundi v době konání voleb v roce 2005 hodnoceno jako „částečně svobodné“ především díky opravdovější povaze systému více stran. Na rozdíl od Rwandy, ve které dominovala jedna strana RPF a hrstka dalších stran byla pouze satelitní stranou dominantní strany. Stav svobody v Burundi v roce 2015 byl dále snížen, zejména v reakci na rozhodnutí prezidenta Pierra Nkurunzize kandidovat třetí prezidentské období, což odporovalo ústavě a zvýšilo represe jako reakci na protesty. Hodnocení statusu svobody Rwandy se v roce 2016 také snížilo a to v reakci na schválení ústavní novely, která umožnila prezidentu Paulu Kagamemu třetí sedmileté funkční období v roce 2017 a další dvě pětiletá období (Guariso et al. 2018: 20).

Z výše uvedeného politického vývoje, zpráv Freedom House (2018) a hodnocení demokracie a svobody v kapitole č. 3.3 vyplývá a je zřejmé, že ani Rwanda, ani Burundi se nedaly cestou demokratického vývoje, i když je to tak často prezentováno samotnými vládami obou zemí, především však z důvodů získání lepšího hodnocení v očích mezinárodní veřejnosti, neziskových organizací a donorů. Dle Burnet (2011) a její případové studie více žen ve vládě nevede nutně k větší demokracii nebo k demokratičtější vládě. To vyplývá z vysoce kontrolované povahy politiky. Kritika vlády RPF nebo prezidenta Kagameho je totiž velmi riskantní.

V případě Burundi souhlasím s názorem F. Reyntjense (2016), který ve svém článku tvrdí, že současná krize v Burundi není selháním konsocialismu, ale právě demokracie. Zatímco konsocialismus zvládl etnické rozdělení v Burundi, dosud však nepřineslo liberální demokracii a respektování lidských práv. Nebyly také dodrženy závazky mírových dohod z Arushi a ústavy z roku 2005, které se týkaly legitimacy a demokracie. Burundi se tak stalo banální diktaturou, která se vyznačuje standardními konflikty o moc, jako v mnoha afrických zemích. Dle Jamar (2017) sice vedly dohody o sdílení moci v Burundi k úspěšnému přechodu k demokracii s více stranami a ukončení konfliktu. CNDD-FDD sice respektuje institucionální požadavky, ale funguje téměř jako jediná smluvní strana s lidovou podporou. Udržuje si totiž popularitu se svou podporou poskytování sociálních služeb na venkově, bezplatným základním vzděláváním a zdravotní péčí pro nejranitelnější osoby., ale současně pokračuje v používání násilí a lidských práv k vyloučení oponentů (Reyntjens 2016: 2 cit. in Jamar 2017).

Zvýšení reprezentace žen v obou zemích, které se sice nazývají demokracií a cestu k demokracii nastoupily, ale jejichž politika vykazuje prvky autoritářství a porušování lidských práv, což potvrzují výše uvedené zprávy a skutečnosti, nemůže mít na kvalitu demokracie v těchto zemích zásadní vliv. Zatímco zastoupení žen se díky genderovým kvótám zvýšilo, hodnocení demokracie v obou zemích se zhoršilo.

5.8 Důvody zvýšené politické reprezentace žen

Problematikou zvýšené politické účasti žen se zabývalo více autorů. Cílem mé práce je také porovnat jaké faktory ovlivňují zvýšenou politickou reprezentaci žen v postgenocidní Rwandě a Burundi, které dosahují vysokého procenta zastoupení žen v parlamentech obou zemí.

Pro vysvětlení zvyšující se tendence přijímání genderových kvót existuje mnoho důvodů. Dle Morojele (2016) se dá toto zvýšení vysvětlit třemi základními důvody. Zaprvé to byly samy ženy, které se místně nebo mezinárodně mobilizovaly a zasazovaly pro přijetí kvót, které by jim zaručily rovnost ve volbách. Druhým důvodem je snaha politických elit, aby přijetím kvót získaly určité benefity s tím spojené a přilákaly tak více voličů ženského pohlaví. A třetím důvodem je skutečnost, že kvóty jsou obhajovány a prosazovány mezinárodními normami a standardy (Krook 2008).

Alli Mari Tripp tuto skutečnost zkoumala ve své práci „*Nové trendy politické účasti žen v Africe*“ (Tripp 2019). Autorka došla k názoru, že pro nové trendy v politické reprezentaci žen není možné uvádět pouze jeden faktor, jde spíše o kombinaci více faktorů. Jedním z faktorů, ovlivňujících zvýšení politické reprezentace žen je dle autorky především posun k multipartitě ve většině afrických zemí, který snížil potřebu hromadných organizací, které byly propojeny a řízeny jednotnou vládnoucí stranou. Tím, že masové organizace zanikly, vznikly nezávislé ženské organizace, které měly nové vedení a začaly prosazovat zájmy žen, které se jich dotýkaly, a tím zvýšily svoji politickou účast v těchto organizacích. To bylo i v případech Rwandy a Burundi, kdy se režim vlády jedné strany změnil na multistranický, a ženy se mobilizovaly v ženských organizacích a radách, jak již bylo zmíněno v předcházejících kapitolách (4.1 a 4.2).

Druhým faktorem, který uvádí Tripp (2019), byl nárůst možností a příležitostí vzdělávání pro dívky i ženy. Objevily se tak skupiny schopných a vzdělaných žen, které se dostaly na pracovní pozice, kde se zajímaly o politické dění.

Dalším faktorem byla skutečnost, že ženy měly delší a větší zkušenosti ve vytváření a udržování asociací než muži, ať už šlo o účast na církevních činnostech, spořitelní kluby, skupiny produkující příjmy nebo sdružení pro vzájemnou pomoc, komunitu zlepšovacích skupin a další neformální místní organizace a sítě. Pro ženy bylo snadnější využít nové politické prostory, které jim poskytly liberalizační režimy. Ženy měly silné zastoupení v nevládních organizacích, které zahrnovaly programy, zabývající se otázkami žen, ale také různé zdravotní, vzdělávací a podnikové nebo úvěrové asociace pro rozvoj (Tripp 2019).

Čtvrtým faktorem pak byla nová dostupnost dárcovských fondů, které poskytovaly mezinárodní fondy a místní nevládní organizace, náboženské subjekty, velvyslanectví nebo mezinárodní nadace. Podporovaly úsilí žen, které se zapojily do občanského vzdělávání, ústavních a legislativních reforem, školení vedoucích pracovníků včetně programů pro poslance v parlamentu.

Tento dramatický nárůst účasti žen ve veřejném životě a současně rostoucí autoritativnost státu snažící se o demokracii, zkoumala ve svém článku také Jennie E. Burnet (2008), profesorka antropologie na Univerzitě Lousiville v USA, která vedla výzkum zabývající se otázkou genderu, etnicity a rekonstrukce ve Rwandě od r. 1996. Byl založen na etnografickém výzkumu, který prováděla v městských i venkovských oblastech Rwandy v letech 1997 - 2007. Součástí bylo více než sto rozhovorů s vůdci a členy organizací občanské společnosti žen a dokumentární výzkum od roku 1996.

Burnet (2008: 381) zjistila, že jedním z důvodů ale i rizik vyššího zastoupení žen může být i skutečnost, že mohou být použity vedením stran a politickými vůdci k legitimizaci jejich politiky. Dle některých analytiků právě režim RPF využil politiku přátelskou k ženám k dosažení svých cílů. Jmenováním zástupců žen do parlamentu a dalších vládních orgánů si našel způsob, kterým si zajistil věrné zástupce RPF, kteří nejsou vládnoucími stranami. Ti pak musí hlasovat o otázkách, které již byly předem rozhodnuty v RPF, protože jsou straně zavázání svými platy, stipendiem, půjčkou na auto nebo jinými výhodami. Dle Burnet je bohužel tato skutečnost obtížně dokumentovatelná. Existují však případy, že zástupci mužů a žen ve vládě, kteří nedokázali vyhovět těmto požadavkům RPF, byli nuceni odstoupit (Burnet 2008: 381).

Jak uvádí Devlin a Elgie (2008) pro Rwandu je charakteristické velké množství aktivních ženských skupin a ženy tak tvoří nejdynamičtější sektor rwandské občanské společnosti. Velké množství žen vstupuje do legislativy z profesí

v komunitách a mnoho žen bylo ve volbách zvoleno z občanské společnosti do parlamentu (Burnet 2008; Longman 2006, Powley 2005). Vzhledem k vysoké míře politické reprezentace žen a aktivitám žen v občanské společnosti se Rwanda stala zajímavým případem ke zkoumání koncepce ženské politické reprezentace.

Longman (2006 : 149) tvrdí, že větší počet žen v parlamentu sice může usnadnit přijímání právních předpisů ve prospěch žen. Takový vliv na politiku mohou však mít pouze ty ženy, které jsou v souladu s agendou a politikou vedení RPF. To souvisí s rwandským kontextem, ve kterém jsou diskuse omezené a kde velká přítomnost žen v parlamentu ještě neznamená, že zájmy žen jsou skutečně zastoupeny. Ženy – političky, které jsou zavázané politice vlády RPF, totiž často volí i zákony, které ženy znevýhodňují, prokazují tím loajalitu k vedoucí straně RPF, která je platí a díky které se často tyto pozice dostaly. To potvrzuje i Burnet, která uvádí, že v roce 2008 byl sice schválen zákon o násilí na základě pohlaví (GBV), který zaručil významnou ochranu práv žen a domácího práva, ale o rok později schválila většina ženského parlamentu nový zákoník práce, ve kterém byla snížena mateřská dovolená z osmi na dva týdny placené dovolené a byl prodloužen pracovní týden z pěti na šest dnů (Rwandská republika 2009 in Burnet 2011: 14).

Naproti tomu Devlin a Elgie (2008) i Burnet (2008, 2011) uvádějí, že počet žen v parlamentu má určitý vliv na politickou agendu, s nárůstem žen se častěji a snadněji řeší otázky žen, mají však omezený dopad na výsledky politiky. Autoři tak docházejí k názoru, kdy tvrdí, že po zavedení genderových kvót v ústavě v roce 2003 ve Rwandě bylo učiněno jen málo legislativních změn. To souvisí se symbolickou reprezentací a omezeným vlivem, jaký ženy mají, když svoji symbolickou roli mohou považovat za důležitější než významnou úlohu při tvorbě politik.

Tento omezený vliv vyplývá z rwandského politického systému, které je charakterizován omezenou konkurencí stran a omezenou politickou rozmanitostí (Coffé 2012: 289). Parlament postrádá kontrolu výkonné moci a má malý vliv na tvorbu politiky, jelikož většina zákonů je vyvinuta na ministerstvech a v rámci výkonných rad RPF a poté předložena parlamentu, aby je schválil (Reyntjens 2006). Vysoce centralizovaná moc exekutivy tímto přístupem odrazuje plnou účast poslanců, kteří takto nejsou plně zapojeni do tvorby politik a výsledků, pokud nejsou stoupenci politiky RPF. Následkem toho nejsou tedy ani ženy - poslankyně Rwandy schopny zásadním způsobem ovlivňovat politiku a vykonávat tak svoji práci. Ženy poslankyně jsou silně ovlivňovány a motivovány, aby se řídily politikami, které diktuje RPF, aby

si tak udržely dobře placená místa v parlamentu, společenskou prestiž a další výhody, které jim z jejich pozic plynou (Burnet 2011: 315, Longman 2006).

Nárůst politického zastoupení žen je vnímán jako nezbytný krok k rovným právům žen a mužů, i když stále není dostatečný. Je tomu tak také v Burundi. Výsledky voleb v roce 2010 byly výrazně ovlivněny snahou občanské společnosti a mezinárodních organizací revizí ústavy a volebního zákoníku otevřít nové možnosti směrem k rozvoji žen a zvýšení jejich účasti na rozhodování v různých sektorech národního života. Na prosazování politické účasti žen v Burundi se podílí a má vliv mnoho nevládních organizací místních i zahraničních. Patří mezi ně například partneři pro podporu synergie práv žen (SPPDF), skládající se ze 485 organizací. Dále Koalice občanské společnosti pro monitorování voleb (COSO) složená ze 13 organizací, Burundi Leadership Training program (BLTP) a Fontaine Isoko pro řádnou správu věcí veřejných a integrovaný rozvoj (Nanourou a Wilson 2014: 11).

Pozorovatelé uznávají významnou roli organizací občanské společnosti, které sehrály důležitou úlohu při zvyšování politické účasti žen tím, že na svých akcích pomohly ženám překonávat strach při vyjádření jejich názorů, obav a řešení. Burundi učinilo významné kroky přijetím reforem týkajících se rovnosti žen a mužů zavedením kvót pro zvýšení zastoupení žen ve volených pozicích. Ve prospěch podpory politické účasti žen v Burundi byly uzavřeny mezinárodní úmluvy, které byly začleněny do ústavy, byl přijat zákon o sexuálním a genderovém násilí SGBV a národní strategický plán pro genderové otázky a národní akční plán (NAP). Dále došlo k přijetí podpůrných opatření na místní úrovni týkající se finančního programu na budování spořitelny a možnosti půjček, dále pak začlenění rovnosti žen do plánů komunálního rozvoje a podpora advokacie, která by bránila práva žen.

Dle Longmana (2006) důvodem všech snah o zvyšování zastoupení žen ve Rwandě byla také skutečnost, že politika RPF při svém vzniku byla značně ovlivněna ugandským původem RPF, jehož hlavní vedení vyrostlo právě v uprchlických táborech Ugandy. Ugandská politika týkající se moci a práv a politiky začleňování žen byla převzata RPF a ještě dlouho po genocidě ovlivňovala její politiku. Museveni a NRM (Národní hnutí odporu) se v Ugandě právě zabývali začleňováním žen do NRM a jmenoval i ženy do důležitých funkcí kabinetu a Nejvyššího soudu a také ženám vyčlenili vyhrazená místa v zákonodárném sboru. Na rozdíl od Rwandy však

v Ugandě panuje větší svoboda projevu a má více nezávislý tisk (Freedom House n.d).

Jedním z důvodů snahy o vyšší zastoupení žen v burundské politice může být také motivace sousední Rwandou, která má nejvyšší zastoupení na světě a dala se cestou ekonomického rozvoje a je úspěšnější. Obě země jsou součástí regionálního seskupení Východoafrického společenství (EAC), které jim může pomoci v inspiraci politikami rozvoje a budování míru a integrací osvědčených postupů jak zvýšit rovnost žen a mužů. Tato výměna zkušeností se Rwandou jim může přinést přidanou hodnotu.

Z analýzy tedy vyplynulo, že důvodů a faktorů ovlivňujících zvýšenou reprezentaci ve Rwandě a Burundi je několik. Od změny k multipartitě v afrických zemích a mobilizace žen a ženských hnutí za rovná práva a vzdělávání, přes snahu vlád dosáhnout určitých benefitů, které toto zvýšení žen umožňuje zvláště ve vztahu k mezinárodním organizacím a dárcům. Rizikem však může být, že podpora zvýšeného počtu žen může být použita pro zvýšení legitimacy politiky nedemokratických vlád. Zatímco pro Rwandu byla vzorem politika podpory žen v Ugandě, Burundi může být motivována úspěšnější Rwandou.

5.9 Bariéry a překážky politické reprezentace žen

Analýzou bylo zjištěno, že neexistují pouze důvody zvýšené politické reprezentace žen v obou zkoumaných zemích Burundi a Rwandě, větším problémem jsou překážky, které ženy musely a musí stále překonávat především v patriarchálních společnostech, aby se domohly svých základních lidských práv a požadavků.

Politika rovnosti žen a mužů, prosazovaná vládou RPF, a genderové kvóty sice umožnily malému počtu žen vstoupit do elitních pozic v politice a rwandské společnosti, ve skutečnosti však většina rwandských žen zůstává chudá a v podřízené roli vůči mužům díky zakořeněným postojům patriarchální společnosti. Z tohoto důvodu zůstávají tak stále významné rozdíly v postavení žen a mužů a v rovnosti žen a mužů.

Hlavní genderové problémy, které přetrvávají ve rwandské společnosti, jsou především otázky týkající se dvojí zátěže žen, přístupu ke vzdělání a násilí založené na pohlaví (Debusscher a Ansoms 2013, Berry 2015). Autorky se zabývají kritikou rwandské transformační politiky rovnosti žen a mužů a uvádějí pět nejdůležitějších trendů, které tuto transformační politiku rovnosti žen a mužů ohrožují.

Jsou to především ekonomické důvody, zanedbávání neviditelné práce žen a dětí v zemědělství a pečovatelské práci, formální provádění genderových politik, které jsou zaměřeny pouze na kvantitativní výsledky. Další faktorem je omezený prostor pro hlasování občanské společnosti o vlivu politiky a dále nedostatek účasti nejnižších vrstev společnosti tzv. *grassroots*.

Nanourou a Wilson (2014) se zabývali pozorováním úrovně povahy zastoupení žen a významu genderových otázek v řídicích orgánech politických stran v Burundi a bylo zjištěno, že jednou z překážek je skutečnost, že pokrok žen není jasně vyjádřen ani naprogramován jako hlavní politika většiny politických stran (Nanourou a Wilson 2014: 10). Ženy jsou tak do politiky začleňovány z důvodu vyřešení nerovnováhy zastoupených externích stran. Počet žen na vedoucích pozicích v řídicích orgánech stran v Burundi je velmi nízký, výjimku tvoří pouze strana ADR. Ženy jsou většinou také obsazovány do stejných funkcí, jako by byly specializovány pouze na genderové nebo sociokulturní otázky. Pokud jsou pověřeny i jinými povinnostmi, pracují pod vedením jiného muže, který nese zodpovědnost.

Častými důvody této situace žen v Burundi je částečně kultura, věnující malou pozornost rozvoji žen, a který není národní prioritou. Dále je to dáno z historického kontextu vzniku většiny stran a jejich ideologického zaměření, které často omezuje prostor pro podporu rozvoje žen. Autoři (Nanourou a Wilson 2014: 10) dále uvádějí tlaky politického vývoje země ve vztahu k místu a úloze ženy na politických pozicích ve společnosti. Časté je také omezení finanční autonomie žen a rodinné povinnosti, které jim brání v jejich účasti. Tato zjištění mají své kořeny často v sociokulturních bariérách Burundi, které ženám brání se plně účastnit politiky.

Těmito sociokulturními bariérami je pak dle autorů především nízká úroveň vzdělání burundských žen a negramotnost, kterou tyto ženy uvádějí jako hlavní překážku, která vede ke ztrátě důvěry a mnohdy i k samovyloučení těchto žen z politického života. Ženy se ve skutečnosti bojí odpovědět na určité pozice v politice. Tato nízká úroveň vzdělání žen pak vede k obecnému vnímání, že by tyto ženy neměly zastávat funkce s vysokou institucionální odpovědností.

Další bariérou je omezení chudobou a nedostatkem času, který souvisí s rozdělením rolí mezi muži a ženami v rodině a v komunitě, který podléhá patriarchálním předsudkům a zvyklostem rozdělení rolí. Ženy nesou největší část rodinných povinností a úkolů souvisejících s chodem rodiny, že nemají čas se věnovat dalším činnostem mimo domov. I když mají ženy zájem o politické aktivity,

jsou manžely nuceny zůstat doma a často se tak raději vzdají příležitosti zapojit se do práce ve veřejné sféře (Nanourou a Wilson 2014: 11).

Zatím co ve Rwandě vláda zavedla politiku genderové rovnosti a podpory žen v politickém i společenském životě, stále však existují bariéry, které ženám jejich postavení znesnadňují a zabraňují jim tak ve větší účasti na politickém životě. Postavení žen ve společnosti a politice se výrazným způsobem zlepšilo, oproti stavu před genocidou a krátce po ní. Zavedení všech opatření výše uvedených příležitostí však neznamená, že se situace všech žen ve Rwandě zlepšila. Jedním z důvodů je skutečnost, že zavedení výrazných příležitostí je dostupné mnohdy jen pro ženy elity, kterým se situace opravdu výrazně zlepšila. To může dle autorů (Wallance et al. 2008-9) určitým způsobem vysvětlit, proč se genderové reformy obtížněji realizovaly, a to navzdory počtu žen v parlamentu. Problémy, kterým čelí většina žen ve Rwandě mimo minoritní elitu, jsou rozsáhlé a mezi nejdůležitější patří chudoba a nerovná práce, nedostatečné vzdělání a násilí založené na pohlaví, které stále přetrvává.

Chudoba a nerovná práce se netýká zastoupení žen v elitních pozicích, životy většiny žen jsou však těžké. Vzhledem k tomu, že je Rwanda chudá země založená především na zemědělské produkci, pracuje v zemědělství 90% obyvatel a hrubý domácí produkt je 900 dolarů (Wallance et al. 2008-9: 120). Více než 60% domácností žije v chudobě, která spadá převážně na ženy, autoři uvádějí, že 62,5 % ženských domácností žije v chudobě oproti 51,3% mužských domácností. Ženy jsou tak hlavním zdrojem chudoby z důvodu, že jsou hlavními zemědělskými pracovníky na polích, kdežto muži ovládají produkci a prodej hotových plodin a kontrolují peněžní příjmy.

Jak uvádí Abott a Malunda (2014) ve svojí analýze strategií Rwandy v oblasti zemědělské politiky a programů Visio 2020 bylo zjištěno, že dle sčítání lidu v roce 2012 bylo 82% zaměstnaných žen starších 16 let zaměstnáno v zemědělství ve srovnání s 62,5% mužů. V souvislosti s tím, že má Rwanda největší hustotu obyvatelstva a pozemků je nedostatek, hrozí, že překoná půdní zdroje. Většina lidí žije ve venkovských oblastech, kde provozuje zemědělství na malém pozemku. Ženy mají v průměru 5,31 dětí a dožívají se pouze 45 let (muži 48,2) a většinu času tráví prací na poli, sběrem vody a palivového dříví (Wallance et al. 2008-9: 120).

Ženy a dívky jsou méně gramotné než muži i díky tomu, že často školy nedokončí, protože odcházejí ze školy, aby pracovaly v domácnosti, ženy i děti často pracují jako služebné v elitních rodinách. Toto těžké pracovní zatížení se odráží nejen

na jejich zdravotním stavu, ale většina žen tak není schopna využít příležitostí, které jsou k dispozici ženám ve vyšší společnosti. Jak dále uvádí Abbott a Malunda (2014), i když si ženy v zemědělství jsou vědomy vládních politik a jejich situace se částečně zlepšila, mají jen málo příležitostí podílet se na vývoji a provádění politiky rozpočtového sektoru. Národní zainteresované strany se také domnívají, že vysoká míra negramotnosti těchto žen je překážkou v jejich účasti na politice.

Vzdělání je tedy stále důležitým zdrojem sociálního rozdělení ve rwandské společnosti, i když podpora rovnosti žen a mužů ve vzdělávání je prioritou rwandské vlády. Strategie školské politiky a plány vzdělávání mají sice silné závazky podporovat rovnost pohlaví a návrhy politiky vysokoškolského vzdělávání zahrnuje podporu dívek ve vědě a technologii, výsledky však nejsou takové. Základní vzdělání dokončí pouze 40% dětí a nízké počty žáků v oblasti vzdělávání dívek jsou na všech úrovních. Faktory mimo i uvnitř škol přispívají k nedostatečnému výkonu dívek a dívky ze škol odcházejí. Důvodem předčasného ukončení je často rodiči vnímaná nižší hodnota vzdělání pro dívky než chlapce a také nižší návratnost investic do dívek, pro rodiče je významnějším příspěvkem práce dívek v domácnosti.

Mezi vnitřní faktory na školách pak patří nedostatek ženských vzorů jako pedagogů a sanitárních zařízení pro dívky, osnovy a učebnice zaměřené na pohlaví, a také genderové násilí na školách (Wallance et al. 2008-9: 121). Nízký počet dívek na sekundární úrovni studia, které studují matematiku a vědu, jsou hlavními faktory, které dle autorů vysvětlují nízkou míru mladých žen studujících na vysokých školách, kde by získaly potřebné vzdělání a využily vědecké a inženýrské programy. I když byla ve Rwandě přijata vládou a rozvojovými partnery řada opatření, která by řešila výkonnost dívek a kvalitu a kvantitu formálního vzdělávání, vláda se zavázala, že základní vzdělání bude bezplatné a univerzální a vytvořil program pro podporu dívek k přípravě na vysokoškolské vzdělávání, přesto existuje jen málo ženských akademických pracovníků. Např. v Kigali na Institute of Education v roce 2007 bylo ze 150 akademických pracovníků pouze 22 žen (Wallance et al. 2008-9: 121). Navzdory výše uvedeným skutečnostem se registrace dívek na školách ve Rwandě zlepšuje a v dlouhodobějším měřítku by bylo možné, že se bude mít vliv na postoje a účast žen ve rwandské společnosti.

Analýza (De Roeck 2016) potvrdila, že na elitních pozicích v obou zemích ve Rwandě (1996-2016) a Burundi (1995-2016) dominovali muži. Správa provincií, armáda, policie i soudnictví je výhradně pod mužskou kontrolou. I když ve Rwandě

se ženské zastoupení na úrovni provincií zlepšilo a v roce 2016 se ženy v pozici guvernérů staly početnější než muži. Relativní genderová rovnováha je pak v soudnictví, kde je 25% žen a 33% mužů. V Burundi je to jiné, v roce 2016 měli muži na pozicích guvernérů převahu 83% a v oblasti soudnictví dokonce 100%. V exekutivě se pak následkem ústavních genderových kvót v obou zemích drží 30% žen svoje pozice (de Roeck 2016: 47-48).

Genderové násilí je také jednou z bariér, které ženy odrazuje od účasti ve společnosti. Vychází z dřívějších společenských zvyklostí, kdy násilí na pohlaví bylo běžné a bylo přijato rwandskou společností. Násilí ohrožuje už dívky při cestě do školy, studentky při cestě na univerzitu. Zákon o sexuálním násilí byl sice schválen parlamentem a policie přijala politiku řešení násilí na pohlaví jako prioritu, dle zpráv z médií však vysoká míra násilí založeného na pohlaví pokračuje a mnoho případů ani není policii nahlášeno. Oběti znásilnění jsou často stigmatizovány a obviňovány z podněcování k útokům (Freedom House 2018). Výzkum prováděný v letech 2014 ukázal, že 25% žen bylo obětí sexuálního násilí a 31% fyzického násilí (Wallance et al. 2008-9: 122). Dvě třetiny žen se domnívaly, že žena musí být bezpodmínečně poslušná manželovi. Třetina žen pak zažila ve svých komunitách verbální nebo fyzické zneužívání.

Rwanda a Burundi jsou dvě země, které podporují genderovou rovnost a přijaly politiky a opatření k podpoře zvýšení reprezentace žen ve společenském životě a politice. Obě země také přijaly genderové kvóty, dalo by se tedy říci, že život žen se v obou zemích zlepšil a nic jim nebrání v účasti na společenském a politickém životě. I když se situace žen ve Rwandě a Burundi značně zlepšila, sociální a politických výhod většinou využívají ženy z elitní vrstvy společnosti, většina žen pracujících doma a v zemědělství však tyto výhody využívat nemůže, vzhledem k různým bariérám a překážkám, které plynou jak ze zažitých struktur patriarchální společnosti, tak z jejich špatné ekonomické a pracovní situace a chudoby. Od toho se odvíjí nedostatek jejich vzdělanosti, genderové násilí na školách i veřejnosti. Překážky politické účasti žen jsou často spojeny právě s kulturními předsudky, praktikami nebo chováním, které lze jen obtížně transformovat. Je důležité zaměřit úsilí na posílení postavení žen a jejich mobilizaci stejně jako se zaměřit na zvyšování podvědomí o genderových přisudcích a jejich nutné transformaci také u mužů, kteří ženám v zapojení do politiky brání.

5.10 Vliv ekonomického a společenského rozvoje

Analýzou vlivu ekonomického a společenského rozvoje Rwandy a Burundi na zastoupení žen v politice bylo prokázáno, že míra ekonomického a společenského rozvoje obou zemí zastoupení žen v politice ovlivňuje významným způsobem, a to především ve vztahu ke vzdělání a jeho dostupnosti pro ženy, ekonomické autonomii žen a možnosti žen získávat dobře placená zaměstnání. Jak uvádí Guariso et al. (2018) mnohé politik, které jsou přátelské k ženám, jsou také přátelské k mužům a rodinám a muži na ně reagují pozitivně, jde především o oblast zdraví, vzdělávání nebo usmiřování.

Ekonomický a společenský rozvoj obou zemí se však také odvíjí od špatné situace v zemědělství, které je hlavní obživou většiny obyvatel Rwandy i Burundi. Dále je také závislý na nedostatku pozemků, což je zapříčiněno vysokou hustotou obyvatelstva, která je v těchto zemích jedna z nejvyšších na světě. V žebříčku HDI (Index lidského rozvoje), který srovnává klíčové rozměry lidského rozvoje, jako je dlouhý a zdravý život, přístup ke vzdělání a životní standart, a které ukazují životní úroveň obyvatelstva, se Rwanda umístila na 158. místě, zatímco Burundi na 185. místě (UNDP 2019). Ekonomický rozvoj Rwandy je na vyšší úrovni a úspěšnější než v Burundi. V žebříčku SEDA score (BCG 2019), zaměřeném na kvalitu života, veřejného sektoru a ekonomického vývoje v roce 2018 se umístila Rwanda na 116. místě a Burundi na 142. místě (pro srov. např. ČR na 24. místě). To se také odráží na stavu společnosti a odpovídá i skutečnosti, že v Burundi je zastoupení žen menší a s většími problémy.

Dle MZV (2018) patří Burundi k nejchudším zemím, je příjemcem rozvojové pomoci a mezi hlavní donory patří EU a bilaterálně evropské státy. To uvádí i Jamar (2017) Burundi je považována za jednu ze zemí s nejvyšším ukazatelem hladu v Africe. Na společenské úrovni existuje mnoho problémů, především spory o půdu a korupce je běžným jevem. (Jamar 2017: 7).

Společenský rozvoj a ekonomická situace v obou zemích jsou totiž silně vázány na dobré vztahy s mezinárodními dárci, na kterých jsou Rwanda a Burundi silně závislé. Jedním z faktorů příznivých výsledků rozvoje obou zemí je totiž závislost na vztazích stranických elit a dalších aktérů, které dle Curtis uplatňují značný vliv nad vztahem pomoci (Curtis 2015: 1366). Rwanda a Burundi měly a mají s dárci různé vztahy a rozvojová pomoc tak byla významná pro celou řadu odvětví

před občanskými válkami i po nich. Dominance RPF jako hlavní strany tak znamenala, že rwandský režim byl schopen lépe řídit dárce. Zatímco v Burundi roztržitý politický prostor znesnadňoval režim CNDD FDD. To vplynulo i ze způsobu, jak skončila občanská válka. Zatímco rwandská občanská válka skončila vítězstvím RPF, Burundi skončila dlouho vyjednáváním dohodami. RPF tak uměla lépe toto svoje vítězství uplatnit u dárců (Curtis 2015).

Vliv zahraniční rozvojové pomoci totiž závisí na domácím kontextu zemí přijímajících tuto pomoc. Dle Curtis jde ve Rwandě a Burundi především o mocenské vztahy elit Hutu a Tutsi, které jsou v zemích obrácené a země jsou tak proto často nazývány „falešnými dvojčaty“ z toho hlediska, že mají společnou koloniální historii, podobné etnické štěpení a zkušenosti s politickým násilím, vztahy moci jejich elit jsou však v obráceném postavení. Ve Rwandě většina Hutu ovládala postkoloniální politickou, ekonomickou a vojenskou situaci v zemi až do 90. let, zatímco v Burundi to byla menšina Tutsi (Curtis 2015). Curtis došla k názoru, že navzdory autoritářství a porušování lidských práv si RPF stále zachovává v očích mezinárodní veřejnosti obraz účinného modernizátora více než rozbitý, ale demokratičtější stát Burundi. To nám ukazuje znepokojivou skutečnost, že autoritářské a represivní režimy mohou lépe řídit a ovlivňovat dárce.

Debusscher a Ansoms (2013: 1125) ve svém výzkumu vlivu ekonomického a společenského rozvoje zemí dospěly k názoru, že právě dárce silně podporují rozvojové politiky zaměřené nejen na oblast pohlaví. Tato dárcovská podpora cílových rozvojových politik je také možným vysvětlením proč se političtí činitelé obou zemí zaměřují převážně na kvantitativně měřitelné politiky s vysokým potenciálem, jako je např. genderové rovnosti, politika proti násilí na základě pohlaví GBV. Ačkoliv existuje mnoho mechanismů, skutečné provádění politik rovnosti mužů a žen je však často pouze formální.

Tyto politiky dle Berry navíc považují ženy za homogenní skupinu a tyto politiky ignorují rozdílné účinky, které budou mít v rámci společenských tříd, etnických skupin a jiných kategorií a rozdílů (Berry 2015: 22). „Pokrok společnosti je tak často definován z hlediska kvantitativních statistik a cílové orientace na genderovou rovnost, ale postrádá hlubší kvalitní obsah.

Debusscher a Ansoms na základě svojí studie tvrdí, že úsilím rwandské vlády je především vytvořit prostředí šetrné k podnikání, které by přilákalo rozsáhlé kapitálové projekty. Vláda se tak zaměřuje na kritéria založená na trhu, zatímco

sociální politika je ve skutečnosti jako doplněk. Autorky uvádí příklad, že v roce 2009 byla zkrácena mateřská dovolená pro ženy pracující v soukromém sektoru ze dvanácti týdnů na šest týdnů, což odporuje politice rovnosti. A to i přes to, že ženské hnutí se snažilo tomu zabránit. Způsobilo to nedůvěru ve vládu ohledně toho, jak může být takový zákon přijat v zemi, kde ženy tvoří přes 45% parlament (Debusscher a Ansoms (2013: 1119-1120).

To potvrzuje i studie Berry (2015), která uvádí, že zatímco elitní ženy ve Rwandě zaznamenaly pozitivní změny a pozitivní ekonomický vývoj a rozšíření práv, každodenní život většiny obyčejných žen však tento pokrok neodráží. Rwanda je příkladem paradoxu, kdy i přes nejvyšší počet žen v parlamentu na světě a veškerých snah státu o podporu žen, genderovou rovnost žen a mužů, jsou ve skutečnosti ty nejhlubší překážky této rovnosti hluboce zakořeněny ve společnosti a je nepravděpodobné, že by se tato situace významně změnila (Berry 2015: 22). Ženám i mužům jsou sice přiznána stejná vlastnická i dědičná práva, avšak ženy nejsou schopny je vždy uplatnit, pokud nejsou vdané, tím se ještě zvyšuje jejich závislost na mužích. Dále ekonomický rozvoj a vzdělávání je umožněn jen vyšším vrstvám, což umocňuje chudobu většiny společnosti. Stejná situace je i v Burundi, umocněná omezenými právy žen. To neodpovídá působivým ukazatelům vývoje, které Rwanda a Burundi předkládá mezinárodním dárcům.

Naopak dle mého názoru v této společnosti, kde se rozdíl mezi elitou a obyčejnými lidmi stále vyhrcojí, tak dochází k nebezpečné situaci, která by mohla v budoucnosti vyústit v novou vlnu násilí. Protože špatná ekonomická situace a beznaděj většiny obyvatel v souvislosti se zvýhodňováním jedné skupiny před druhou byla i jednou z hlavních příčin genocidy.

Dle Berry (2015) v zemi, jako je Rwanda, byla očekávání lepší budoucnosti byla stanovena velmi vysoká, zvláště pak ve vztahu k její smutné minulosti. Vzrůstající nespokojenost ve společnosti tak může vyvolat strach ze sociální nestability, to by mohlo ohrozit i stabilitu režimu Kagameho a mohlo vést i k obnově násilí v budoucnosti. Rwanda sice dosáhla obrovského pokroku a ženy v mnoha oblastech dosáhly lepšího postavení než před dvaceti lety, ale ve skutečnosti pod touto rovností a rozvojem však právě nespokojenost zpomaluje růst (Berry 2015:23).

Rovnost a genderové otázky dle Debusscher a Ansoms nejsou totiž politickou prioritou. Rovnost mužů a žen je podporována, pouze pokud se shoduje s hlavními cíli vlády, které jsou zaměřeny na hospodářský rozvoj. Autorky uvádí, že posedlost

rwandských politiků vůči cílům hospodářského rozvoje má pro vládu zásadní význam, kdežto transformace zakořeněných nerovností mezi pohlavími je druhotná (Debusscher a Ansoms 2013: 1121). Zatímco silná politická vůle Rwandské vlády se orientuje na prosazování rovnosti žen a mužů, transformační potenciál je ohrožen hlavně ekonomickými důvody jako je zanedbávání neviditelné práce žen, formální provádění genderových politik, omezenou možností občanské společnosti ovlivňovat politiku a nedostatečné účasti venkovských obyvatel (tzv. grassroots).

I když vlády Rwandy i Burundi zavedly genderové kvóty, důležitá opatření a politiky na podporu rovnosti žen, stále jim, vzhledem k rostoucí populaci v obou zemích, chybí finance na jejich realizaci. Obě země tyto finance získávají od donorů a mezinárodní zahraniční pomoci. K tomu, aby tyto finance obdržely, však musí plnit určité podmínky a kritéria, dle kterých jsou země hodnoceny. Výzkumem jsem dospěla k názoru, že hlavním důvodem politik genderové rovnosti obou zemí totiž nejspíš není zvýšení vlivu žen v politice, ale vykazání úspěšnosti politik rovnosti pro statistiky, na základě kterých získávají tak potřebnou mezinárodní pomoc.

6 Shrnutí

Cílem diplomové práce bylo analyzovat postavení žen ve společnosti a v politice ve dvou postgenocidních státech Rwandě a Burundi, které se daly cestou demokracie a obě přijaly genderové kvóty a opatření ke zvýšení zastoupení žen v politice. Vzhledem k tomu, že se obě země nacházejí v oblasti subsaharské Afriky, kde je hluboce zakořeněn patriarchát, bylo od pradávna postavení ženy podřízeno pravidlům patriarchální společnosti a ženy byly podřízeny mužům. Tato hluboce zažitá pravidla a struktury patriarchální společnosti, i když se ve vývoji mění, dodnes ovlivňují postavení žen v obou státech více než by se zdálo.

V úvodu teoretické části práce byly vysvětleny pojmy a problematika feminismu a genderu, byla představena hlavní témata feminismu, patriarchát, gender a pohlaví, rovnost a rozdílnost, z nichž některá byla použita v empirické části pro porovnání postavení žen v obou státech. Dále byl vysvětlen smysl a význam genderových kvót a jejich uplatňování při zvyšování reprezentace žen ve společnosti a politice a politika genderové rovnosti mezi muži a ženami. V empiricko-analytické části pak byly představeny obě země Rwanda a Burundi, jejich historický vývoj a etnické složení obyvatelstva, které v historii obou států hrálo významnou roli,

a jejich postavení v africkém prostoru. Dále byly popsány volební systémy obou zemí a hodnocení demokracie. Druhá část empiricko - analytického výzkumu se zabývala analýzou obecných příčin a faktorů vlivu na zvýšené postavení žen ve Rwandě a Burundi, kde bylo zkoumáno, zda a jak se promítají témata feminismu do současného postavení žen ve společnosti a politice. Byla tak zanalyzována problematika postoje k patriarchátu ve Rwandě a Burundi, dále pak změny genderových rolí ve společnosti, ke kterým došlo po genocidě a politika genderové rovnosti, kterou obě země uzákonily. Zajímavým tématem analýzy byl také vztah etnicity a genderu. Byly prozkoumány důvody zvýšené reprezentace žen a dále pak bariéry a překážky, které ženám jejich postavení ve společnosti ztěžují a větší zapojení do politiky jim znesnadňují. V neposlední řadě byl také zkoumán vliv zvýšeného postavení žen na kvalitu demokracie v obou státech, které se pohybují na hranici demokracie a autoritářství a vliv ekonomického a společenského rozvoje obou zemí na postavení žen ve rwandské a burundské společnosti.

Při zkoumání postoje společnosti ve Rwandě a Burundi k zažitým strukturám patriarchátu, jako jednoho z hlavních témat feminismu, bylo zjištěno, že i když se následkem vývoje po genocidách a občanských válkách postoj k patriarchátu změnil a ženy se vymanily ze zažitých pravidel, kdy nesměly mluvit na veřejnosti, nesměly rozhodovat a byly podřízeny manželům, otcům a bratrům, stále jsou tyto postoje hluboce zakořeněny ve společnosti a ženy jsou pravidly patriarchální společnosti stále, i když již ne v tak velké míře, omezovány. Patriarchát je hluboce zakotven v sociálních vztazích a společenských praktikách Rwandy i Burundi a drží sebevědomí žen dole. K těmto závěrům dochází i studie mnohých autorek (viz Kapitola 5. 2 Postoj k patriarchátu ve Rwandě a Burundi). Pro posílení postavení žen je důležité, aby muži změnil pohled na ženy a zacházeli s nimi jako s rovnými a vyloučili podřízenost, odlišnost a zneužívání. Dle Burnet (2011: 22) „...*stále jsou ještě muži, kteří nechťejí přijmout autoritu žen, a kteří nevědí, že ženy našly respekt.*“

Jednou z nejdůležitějších změn ve rwandské a burundské společnosti byla změna genderových rolí mužů a žen během postkonfliktního přechodu, která dala ženám příležitost změnit již zažité genderové role a tím posílit svoje postavení. Tato nutná změna ve společnosti naučila ženy převzít role mužů a nebát se jednat na veřejnosti o svých právech a rovnosti. Velkou podporu ženy nacházely v ženských radách a organizacích žen, které společně bojovaly za jejich práva. Ženy ve Rwandě tak prostřednictvím ženského hnutí dosáhly schválení zákonů, které upevnily jejich

práva na dědictví a vlastnictví půdy. Rwandským ženám se podařilo zapojit již do procesu tvorby nové ústavy a ovlivnit navrhování nových zákonů. Zatímco ženy Burundi, takovou možnost neměly a o svá práva musí ještě bojovat, hrály však významnou úlohu v mírových jednáních a procesech usmířování a zasadily se o zařazení otázky rovnosti do politiky země. Změnou genderových rolí tak ženy získaly v rodinách a komunitách určitý respekt.

Dále byly v analýze zkoumány vztahy etnicity a genderu ve Rwandě a Burundi, jejichž porovnávání bylo zajímavé v tom, že i když se obě země snažily uklidnit etnické soupeření každá svým vlastním způsobem, etnicita stále dominuje v srdcích a myslích obyvatel Rwandy i Burundi a tato skutečnost svým způsobem ovlivňuje politiku dodnes. Obě země Rwanda i Burundi zažily v období po válkách a genocidách důležitý politický přechod doprovázený genderovými kvótami a obrácením mocenských vztahů etnických skupin. Ve Rwandě se k moci dostali příslušníci etnické menšiny Tutsi, která ve Rwandě nyní zastává více než 60% ministerských pozic. Naproti tomu v Burundi Tutsi ztratili svůj monopol na sílu a nyní drží 40% míst v kabinetu a křesel v parlamentu. Analýzou bylo zjištěno, že zatímco ve Rwandě byla novou ústavou v roce 2003 přijata politika mlčení o etnickém původu, v Burundi se s etnickým rozdělením obyvatelstva vyrovnali způsobem zavedení kvóty na sdílení moci dle demografického zastoupení etnik 60% Hutu a 40% Tutsi. Dle mého názoru sdílení moci v Burundi je transparentnější a demokratičtější než politika mlčení o etnickém původu.

I když Rwandané o svém původu na veřejnosti nemluví, jejich etnický původ je hluboce zakořeněn a určitou roli v něm hraje již zmíněný hamitský mýtus o jejich původu (zmíněný výše v kapitole 2.3 Etnický původ). Ten se ve Rwandě promítá do všech konfliktů a bojů o moc. Co se týče vztahu etnika a genderu, dotýkající se základních vztahů moci a nadvlády, došli autoři (Guariso et al. 2018) ve svojí analýze k zajímavému zjištění, že etnický způsob, jak vidět svět, vytlačuje genderový způsob. Jejich analýza se zaměřila na osoby, které náležely k etnické kategorii se zvýšeným podílem moci, a prokázala, že genderová kvóta není faktorem, který ovlivňuje vnímanou politickou reprezentaci a etnická příslušnost se v otázkách politické reprezentace jeví jako výraznější než gender. Analýza tedy ukázala, že žena Hutu se cítí více zastoupena mužem Hutu než žena Tutsi. Autoři tak došli k názoru, že nenajdeme případ, že by ženy Hutu v Burundi (a ženy Tutsi ve Rwandě) uváděly výraznější zvýšení politické reprezentace než muži Hutu v Burundi (a muži Tutsi ve

Rwandě) v době, kdy se jejich deskriptivní reprezentace zvýšila. Tyto výsledky pro ženy z politicky dominantní etnické kategorie jasně naznačují, že genderové interpretace jsou překonány etnickým způsobem pohledu na svět především z důvodu dlouhodobých asymetrických a silně zatížených mocenských vztahů obou etnik, které dle mého názoru ve společnosti převažují nad genderovými.

Analýza vlivu genderových kvót ve Rwandě a Burundi prokázala, že zavedení genderových kvót v ústavách obou zemí mělo významný vliv na zvýšení počtu žen v politice ve Rwandě i v Burundi. To potvrdily velké rozdíly v navýšení počtu žen v parlamentech obou zemí před jejich zavedením a po uzákonění genderových kvót v roce 2005 v Burundi a v roce 2003 ve Rwandě (viz tabulky v Kapitole č 5.5 Vliv genderových kvót na ženské politické zastoupení ve Rwandě a Burundi).

Výzkumem vlivu genderových kvót na politiky rovnosti však bylo také zjištěno, že úspěchy zvýšeného politického zastoupení v parlamentu většině žen ve Rwandě nepřinesly žádné významné rozdíly a to z důvodu, že vysoké politické zastoupení žen v parlamentu se bohužel netransformovalo do legislativního přínosu pro ženy, jak by se předpokládalo a očekávalo. To lze pozorovat v mnohých případech, kdy dochází k tomu, že parlamentní poslankyně, zvolené pomocí genderových kvót na tato významné posty, mají pouze symbolickou hodnotu a málokdy se mobilizují za ženské otázky. Při schvalování zákonů mnohdy hlasují pro legislativy, které snižují právní ochranu žen nebo dokonce odstraňují politiky pro ženy. Analýzou bylo prokázáno, že takový přístup často vyplývá z loajality k politice RPF, která ženy na tato místa doporučila a zvolila a umožnila jim určité výhody a dobré platy, za to očekává podporu svojí politiky. Vysoké zastoupení žen však zvýšilo respekt k některým ženám na místní úrovni, dalo jim větší hlas a uznání v rodině a komunitě a větší autonomii v rozhodování o rodinných otázkách a vzdělávání.

Dle mého výzkumu však většina venkovských žen tyto pozitivní změny nezaznamenala, a zatímco většina občanů zmínila vnímání pozitivních změn ve společnosti vyplývající ze zavedení kvót, zákonitě druhá strana mužů pocítila újmu. Muži často ztratili důvěru v důsledku pokroku žen, ženy musely čelit hněvu bratrů v souvislosti s rozšířením dědických práv na ženy, což mělo za následek vystoupení mužů z politiky a zvýšení manželských neshod. Sociální změny související s genderovými kvótami a zákonem o dědictví tak zvýšily napětí mezi ženami a bratry, kteří dle mého názoru tuto změnu genderových rolí neunesli.

Politika rovnosti žen a mužů prosazovaná vládami obou zemí a genderové kvóty sice umožnily malému počtu žen vstoupit do elitních pozic v politice a rwandské společnosti. Ve skutečnosti však většina rwandských i burundských žen zůstává chudá a v podřízené roli vůči mužům díky zakořeněným postojům patriarchální společnosti. Z tohoto důvodu zůstávají tak stále významné rozdíly v postavení žen a mužů a v rovnosti žen a mužů i po zavedení genderových kvót.

Dále byl zkoumán vliv zvýšené politické reprezentace žen na kvalitu demokracie ve Rwandě a Burundi. Dle mého názoru zvýšení reprezentace žen v obou postgenocidních zemích, které se sice nazývají demokracií a cestu k demokracii nastoupily, ale jejichž politika vykazuje prvky autoritářství a porušování lidských práv, nemůže mít na kvalitu demokracie v těchto zemích zásadní vliv. Více žen ve vládě ještě nemusí vést k větší demokracii nebo demokratičtější vládě, což uvádí i Burnet (2011). Hodnocení Freedom House (2018) také potvrdilo důležitou realitu života ve Rwandě, že kritika vlády, strany RPF nebo prezidenta Kagameho je riskantní především z hlediska přísně kontrolované povahy politiky. Dále pak v Burundi ženy čelí sociálnímu útlaku, který je často odrazuje od aktivní politické účasti. Jen málo žen je zastoupeno v politických funkcích na vyšší úrovni a nemají tak na politiku zásadní vliv. Současné politické prostředí je vyznačováno dominancí strany CNDD-FDD a represí jejich oponentů, což snižuje možnosti účinného politického zastoupení etnických, náboženských a jiných marginalizovaných skupin, tedy i žen.

Současný režim vládnutí ve Rwandě a Burundi, jak dokazují zprávy Freedom House (2018), který vykazuje znaky autoritářského režimu, nedodržování základních lidských práv, kde je volební proces zásadně ovlivňován vedoucí stranou, vykazuje znaky porušování demokratických principů. Proto dle mého názoru ani zvýšená politická reprezentace žen ve Rwandě a Burundi, která je kontrolována a podřízena politice jediné vládnoucí strany, kvalitu demokracie v těchto zemích zásadním způsobem ovlivnit nemůže (viz. Kapitola 5.7 Vliv zvýšení politické reprezentace žen na kvalitu demokracie).

Existuje mnoho důvodů, jak vysvětlit zvýšenou politickou reprezentaci žen. Dle výsledků výzkumu se dá toto zvýšení vysvětlit třemi základními důvody. Zaprvé to byly samy ženy, které se místně nebo mezinárodně mobilizovaly a zasazovaly pro přijetí kvót, které by jim zaručily rovnost ve volbách, téma rovnosti bylo i hlavním tématem feministického hnutí. Druhým důvodem byla snaha politických elit, aby

přijetím kvót získaly určité výhody s tím spojené a přilákaly tak více voličů ženského pohlaví. A třetím důvodem je skutečnost, že kvóty jsou obhajovány a prosazovány mezinárodními normami a standardy a mohou zemím přinést určité výhody, finanční pomoc a lepší mezinárodní hodnocení (Morojele 2016).

Dle pozorovatelů, a z výsledků analýzy vyplynulo, že na zvýšenou politickou účast ve Rwandě i Burundi měly významný vliv organizace občanské společnosti a ženské organizace a hnutí, které sehrály důležitou úlohu při zvyšování politické účasti žen tím, že na svých akcích pomohly ženám překonávat strach při vyjádření jejich názorů, obav a řešení. Mnohé zlepšení situace a práv žen ve Rwandě vyplynulo právě z organizace občanské společnosti a hnutí žen, které se formovalo již koncem 80. a počátkem 90 let, tedy ještě před zavedením genderových kvót. Některých významných legislativních změn by nebylo možno dosáhnout bez lobování ženských organizací občanské společnosti a žen ve vládě (Burnet 2008). Burundi učinilo významné kroky přijetím reforem týkajících se rovnosti žen a mužů zavedením kvót pro zvýšení zastoupení žen ve volených pozicích, na zvýšení vlivu žen v rozhodovacích procesech se to však neprojevalo, ženy nemají v politice rozhodující hlas a nejsou obsazovány do rozhodujících pozic.

Tak jako existuje mnoho faktorů, které ovlivňují zvýšení reprezentace žen, analýza ukázala, že zvýšené politické účasti žen ve Rwandě i Burundi brání množství překážek a bariér. Výzkumem bylo zjištěno, že překážky politické účasti žen jsou často spojeny právě s kulturními předsudky, zvyklostmi nebo chováním, které lze jen obtížně transformovat. Je důležité zaměřit úsilí na posílení postavení žen a jejich mobilizaci stejně jako se zaměřit na zvyšování podvědomí o genderových předsudcích a jejich nutné transformaci také u mužů, kteří ženám v zapojení do politiky brání. Ve Rwandě i Burundi tak ovlivňuje nízké zastoupení žen jejich ekonomická situace a s tím související chudoba a nedostatek vzdělání nebo přístupu k němu a genderové násilí, kterému jsou ženy a dívky vystavovány od dětství a které je odrazuje od účasti ve společnosti. Dále jsou to také zažitá předsudky patriarchálních společností, které zakazují ženám mluvit na veřejnosti, což snižuje jejich respekt a často vede k samovyloučení. Další bariérou je dvojitá pracovní zátěž, která představuje práci v zemědělství a v domácnosti, a s ní související nedostatek času, který pak již ženám nedovoluje, aby působily ve veřejném životě. Mnohdy jsou tato místa neplacená a dobrovolná a ženy nedostanou za tento čas a práci žádnou

odměnu, za což jsou kritizováni muži, kteří čekají od žen nějaký přínos do domácnosti.

Analýzou bylo zjištěno, že častými překážkami větší účasti žen v politice v Burundi je částečně i kultura, která věnuje malou pozornost rozvoji žen, který není národní prioritou. Dále z historického kontextu vzniku většiny stran a jejich ideologického zaměření, které často omezuje prostor pro podpor rozvoje žen. Časté je také podobně jako ve Rwandě omezení finanční autonomie žen a rodinné povinnosti spojené s dvojitou zátěží, které jim brání v jejich účasti. Tato zjištění mají své kořeny často v sociokulturních bariérách Burundi, kterými je dle autorů podobně jako ve Rwandě tak i v Burundi především nízká úroveň vzdělání burundských žen a ngramotnost, kterou tyto ženy uvádějí jako hlavní překážku, která vede ke ztrátě důvěry a k samovyloučení těchto žen z politického života. Ženy se ve skutečnosti bojí odpovědět na určité pozice v politice. Tato nízká úroveň vzdělání žen pak vede k obecnému vnímání, že by tyto ženy neměly zastávat funkce s vysokou institucionální odpovědností. Analýza také potvrdila, že na elitních pozicích v obou zemích ve Rwandě (1996-2016) a Burundi (1995-2016) dominovali muži.

Dle mého názoru, zatímco ve Rwandě, již ženy našly určitý respekt u mužů a ve společnosti, což je jedním z hlavních úspěchů podpory žen, ženy v Burundi tento respekt v takové míře ještě nenašly a teprve za něj bojují. Je možné, že v Burundi není tak silné hnutí občanské společnosti, které by ve spolupráci s ženskými organizacemi ženám pomohlo upevnit lepší pozici ve společnosti a následně i v politice.

Ve svém výzkumu jsem také dospěla k názoru, že ekonomický a společenský rozvoj má zásadní vliv na postavení žen ve společnosti i politice. Tento rozvoj zvyšuje možnosti žen vzdělávat se, ekonomicky se osamostatnit nebo získat dobře placené zaměstnání. Rozvoj Rwandy a Burundi je však silně závislý na mezinárodní finanční pomoci. Výše této pomoci ale závisí na splnění určitých kritérií a dobrém hodnocení obou zemí.

IV. Závěr

Cílem diplomové práce byla analýza postavení žen ve společnosti a politice ve dvou postgenocidních státech ve Rwandě a Burundi a jejich komparace.

Země jsem si vybrala z důvodu mého zájmu o problematiku postavení žen, která je v dnešním světě často diskutovaným tématem a zájmu o oblast Velkých jezer v subsaharské Africe a to z několika důvodů, které mají obě země společné nebo rozdílné.

V této případové studii jsem se pokusila zanalyzovat, pochopit a vysvětlit, jak se změnilo postavení žen v těchto postkonfliktních společnostech založených na pravidlech patriarchy, v zemích, jejichž počátky vycházejí ze společné historie Ruandy – Urundi a podobného zastoupení etnických skupin Hutu, Tutsi, Twa, jejichž vztahy byly příčinou mnoha konfliktů a válek. Pokusila jsem se porovnat země, které spojuje stejná koloniální minulost, země, které se po osvobození staly jedna republikou, a druhá zůstala monarchií, ale které spojují následky krvavých genocid a porušování lidských práv. Tyto země se sice vydaly cestou demokratického vývoje, v současnosti se však pohybují mezi demokracií a autoritářstvím, a přitom obě mají jedno z největších zastoupení žen v parlamentech, z nichž Rwanda má prvenství v zastoupení žen v parlamentu na celém světě, Burundi je na 26. místě (IPU 2018).

Postupnou analýzou patriarchální společnosti obou zemí, změn genderových rolí po genocidě, vývoje práv žen a snahy o genderovou rovnost v obou zemích, zkoumáním vztahů etnicity a genderu, vlivu genderových kvót na postavení žen v politice ve Rwandě a Burundi a zkoumáním překážek a bariér, které rwandským a burundským ženám postavení ve společnosti a vstup do politiky znesnadňují, jsem se pokusila zodpovědět hlavní výzkumnou otázku: *„Jaké jsou obecné příčiny a faktory ovlivňující větší zastoupení žen v parlamentech těchto dvou zemí?“* Dále jsem se pokusila potvrdit nebo vyvrátit hypotézu: *zda: „Větší podíl žen na politickém životě se pozitivně odráží na vyšší kvalitě politických režimů Rwandy a Burundi.“*

V teoretické části byly představeny feministické teorie a hlavní témata feminismu, z nichž některá pak byla v empirické části rozpracována ve vztahu k oběma zemím. Výzkum vycházel z teorie feminismu, problematiky patriarchy, významu genderu a genderových rolí a zavedení genderových kvót v obou zemích. Dále byl zkoumán vztah etnicity a genderu, faktory ovlivňující zvýšenou reprezentaci žen v politice a jejich překážky a vliv vysokého zastoupení žen v politice na míru

a kvalitu demokracie. Můj výzkum většinou vycházel z dřívějších případových studií, které nabízely přehled o problematice zastoupení žen v těchto zemích. Zatímco existuje velké množství studií, které se zaměřují převážně na Rwandu, o postavení žen v Burundi jich existuje poněkud méně, možná v souvislosti s prvenstvím Rwandy v počtu žen zastoupených v parlamentu.

V mnoha zemích světa mají ženy při výkonu svého volebního práva nadále mnoho potíží, a to v důsledku zažitých kulturních, patriarchálních, náboženských i ekonomických překážek, to stejné platí pro Rwandu a Burundi. Výzkumem a komparací bylo zjištěno, že i když se postavení žen ve společnosti a v politice ve Rwandě i Burundi od genocidy významně zlepšilo, od počátku bylo a je stále ovlivňováno především hluboce zažitými pravidly patriarchální společnosti, která je tak typická pro subsaharskou Afriku, a která vycházejí z podřízenosti žen k mužům, bratrům a otcům.

I když po genocidě došlo k zásadní změně genderových rolí ve rwandské a burundské společnosti, způsobené demografickou nerovnováhou, kdy muži byli vyvražděni nebo uprchli a ženy se tak staly hlavami rodin a musely jednat na veřejnosti často i za muže, na čas se z této podřízenosti vymanily. Patriarchát a podřízené postavení žen a různé hluboce zažité kulturní i náboženské zvyklosti a předsudky však zůstávají trvale v pravidlech africké společnosti a dodnes, i když ne v tak velké míře, postavení žen ve Rwandě i Burundi významně ovlivňují. Instrukce řízení i jiné společenské organizace se v obou zemích vyvíjely právě podle pravidel patriarchální společnosti, které byly formovány nerovnými genderovými vztahy na základě toho, že přece muži jsou ti, kdo by v nich měli působit. Proto je obtížné tyto stavební kameny společnosti, které se dědily z generace na generaci, změnit. Výzkum prokázal, že právě patriarchát je to, co ženy drží dole. A proto je nutné dát ženám sebevědomí, aby mohly svoje životy změnit, což je obtížné vzhledem ke skutečnosti, že společnost Rwandy i Burundi stále zůstává patriarchální společností.

Dále jsem ve svém výzkumu dospěla k názoru, že právě postkonfliktní situace, ač jsou pro ženy většinou velmi těžké a spojené s násilím a chudobou, dávají ženám možnost změnit zažité genderové role a posílit svoje postavení, jak tomu bylo ve Rwandě i Burundi po genocidě. Vzhledem k tomu, že v tomto období vznikají nejen nové genderové role, ale i sociální a politické instituce, může postkonfliktní přechod pro ženy znamenat příležitost k přístupu k formálním postojům v politice,

protože toto období je vnímavější a pružnější k tak zásadním změnám ve společnosti, jakou změna genderových rolí je.

Změna genderových rolí ve Rwandě a Burundi měla zásadní význam pro postavení žen ve společnosti, protože naučila ženy, že nejen že musí, ale že jsou schopné převzít role po svých mužích, naučila je nebát se jednat na veřejnosti a otevřít problematiku otázek žen a jejich rovných práv a umožnila tak ženám změnit jejich životy k lepšímu. Velký vliv na ženy v této podpoře měly především organizace a rady žen, které hrály důležitou roli v podpoře a posílení postavení žen v obou zemích. Kdyby nebylo ženských rad, a ty by nelobovaly za jejich práva a rovnost, nikdy by ženy nedosáhly takových úspěchů. Důkazem toho je skutečnost, že většina zákonů ve Rwandě, týkajících se práv žen, jak např. na vlastnictví půdy a dědictví, byla totiž schválena, ještě před zavedením kvót a jejich odsouhlasení mělo značný vliv na vyrovnání genderové nerovnosti žen. Tím ženy získaly na jednu stranu určitý respekt, ale na druhou jim například zákon o dědictví přinesl problém sourozenecký s jejich bratry a otci v rodinách. Výzkumem bylo také zjištěno, že ženy Rwandy se problematice genderu vyrovnaly lépe a rychleji než ženy Burundi, jelikož se jim podařilo začlenit se již do procesu tvorby nové ústavy a navrhování nových zákonů, zatímco ženy Burundi zase hrály významnou úlohu v mírových jednáních a procesech usmiřování, ale o svoje dědická práva a respekt ještě usilují.

V každé společnosti a situaci musí především ti, co jsou nejvíce postiženi jednat, aby přinesli nějakou změnu. Můj výzkum prokázal, že ve Rwandě to byly především ženy a jejich organizace, které dosáhly největšího pokroku ve změně rolí, které následně zlepšilo jejich postavení ve společnosti. Ženy přinesly do politiky řadu ženských otázek, týkající se sociálních podmínek žen, dětí a rodin a také požadavků na jejich rovnost. Právě ženy ve rwandské společnosti pomáhaly poskytováním poradenství vládě v otázkách politické účasti a při podpoře usmíření. Dle mého názoru zásadní byla pro ženy ve Rwandě skutečnost, že vyvinuly tříbodový mechanismus koordinace pro obhajobu jejich práv mezi občanskou společností (*Pro-Femmes*), výkonným orgánem (Ministerstvo pro rozvoj genderu a rozvoj žen) a legislativou tvořenou fórem žen v parlamentu. To je podporováno také genderovou politikou Rwandy zakotvenou v dlouhodobém rámci rozvoje země Vize 2020 a dalšími politikami na podporu žen a dívek ve školství, zemědělství a zdraví. Největší zásluhu na vzestupu žen ve Rwandě měly tedy samy ženy a jejich organizace, nikoliv však genderové kvóty. Ty sice zvýšily počet žen v parlamentu na

světovou výši, ale jejich zavedení zatím nepřineslo do života většiny obyčejných žen takové změny, jako ženy samy.

Výzkum také prokázal, že postavení žen, změna genderových rolí a problematika genderové rovnosti v Burundi je oproti Rwandě na podstatně nižší úrovni. I když role ženských organizací a národních ženských skupin v oblasti práv a rovnosti žen je důležitá, ústava Burundi předpokládá nediskriminaci, a vláda vytvořila národní genderovou politiku na období 2011-2025 s pětiletým národním akčním plánem, situace a postavení žen v rodinách se v mnohém nezlepšila a v blízké době nejspíš nezlepší. Vláda totiž postrádá tak důležité finanční prostředky na jejich realizaci.

Dále bylo výzkumem zjištěno, že práva žen v Burundi nejvíce omezují chyby v právních předpisech, které jmenují muže vedoucími manželské komunity, a dalším závažným problémem je neexistence dědického práva. Pravidla zvykového práva totiž určují, že ženy nemohou po svých rodičích dědit a udržují tak hospodářskou závislost žen na mužích. To udržuje ženy v Burundi stále v podřízené genderové roli. Domnívám se, že muži v Burundi nejsou připraveni na takovou změnu genderových rolí, a i když vytvořili zákony, nejsou schopni podporovat ženy v jejich cestě k rovnosti. To opět vychází z patriarchální společnosti a s ní spojených kulturních zvyklostí. Rodinná čest je v patriarchálních společnostech, jakou je Burundi, kritickým tématem a promítá se od genderových rolí v rodině až do politiky a výzkum prokázal, že v Burundi nedošlo k tak podstatným změnám genderových rolí jako ve Rwandě.

Při zkoumání vztahu etnicity a genderu vycházející ze srovnávací analýzy Rwandy a Burundi (Guariso et al. 2018) bylo prokázáno, že etnická příslušnost může mít vliv na zastoupení žen v politice, vzhledem k tomu, že etnická identita je stále hluboce zakořeněna v obou společnostech, i když byly zavedeny mechanismy na úpravu etnických vztahů a moci. Zatímco ve Rwandě byla zavedena politika mlčení o etnickém původu, stále přetrvává v srdcích otázka boje o moc v souvislosti s hamitskou hypotézou. V Burundi byla etnická otázka upravena procentem sdílení moci 60% Hutu a 40% Tutsi dle demografického složení. Etnický původ může tedy ovlivňovat zastoupení žen v politice z toho důvodu, že dané etnikum bude vždy volit spíše zástupce ze svého etnika než z opačného. Z výsledků analýzy vztahu etnicity a genderu tak vyplynula i další skutečnost, že korelace mezi etnicitou v politické reprezentaci je vyšší než korelace genderová. To ukazuje, že vnímaná politická

reprezentace je poháněna spíš etnickými interpretacemi než genderovými. Dle mého výzkumu z toho vyplývá, že etnická příslušnost se v otázkách politické reprezentace hraje výraznější roli než gender. Tuto skutečnost také prokazuje fakt, že žena Hutu se cítí více zastoupena mužem Hutu než žena Tutsi. Mocenské vztahy ve Rwandě a Burundi jsou totiž stále ovlivňovány etnickými liniemi a vztah moci a etnické příslušnosti potvrzuje stálý a neměnicí se význam etnicity. Na základě těchto zjištění jsem dospěla k názoru, že je pravděpodobné, že etnická příslušnost může mít vliv na zastoupení žen v politice a její vliv může být větší než genderová identita. Tím byla prokázána i kladná odpověď na další výzkumnou otázku č. 3 „*Má etnická příslušnost vliv na počet žen v politických stranách Rwandy a Burundi?*“ Výzkum tak potvrdil, že etnicita může a má vliv na zastoupení žen v politice Rwandy a Burundi vzhledem k převažující etnické identitě nad identitou genderovou.

Etnická identita je tedy pro obě země důležitější než genderová identita. Vychází z historie obou zemí, je velmi křehká a vždy bude symbolizovat nerovnováhu moci dvou etnik Hutuů a Tutsijů, která byla příčinou uměle vytvořené nadřazenosti a podřízenosti etnik v době kolonizace. Dle mého názoru, zatímco v Burundi se určitým způsobem vyrovnali s etnickou nerovnováhou spravedlivější politikou sdílení moci, rwandská politika mlčení o etnickém původu a pokračující zvýhodňování jednoho etnika před druhým, podporované vládou jedné většinové strany, tak může vyvolat novou vlnu násilí.

Výzkum vlivu genderových kvót a proporčního volebního systému dále prokázal jasný pozitivní vliv na zvýšení zastoupení žen ve Rwandě i Burundi, jelikož při porovnání počtu žen před a po zavedení kvót v obou zemích se jejich zastoupení významně zvýšilo. To dokazují i počty žen v parlamentech obou zemí (viz Tabulka 1 a 2 v kapitole č. 5.5 Vliv genderových kvót na ženské zastoupení), což potvrzuje i kladnou odpověď na výzkumnou otázku č. 1. „*Působí volební systémy, míra demokracie a genderové kvóty na zastoupení žen v parlamentech Rwandy a Burundi pozitivně či negativně?*“ Pozitivně působí i míra demokracie, pokud není ovšem snižována nedemokratickými praktikami, pak může mít na postavení žen zásadní vliv, pokud však vykazuje prvky autoritářství, jak je tomu ve Rwandě a Burundi, má negativní vliv i na zastoupení žen. Tento vliv může někdy vést dokonce až ke stigmatizaci žen političek.

Otázkou však zůstává vliv těchto kvót na pozitivní změny v politice Rwandy a Burundi ve vztahu k ženám. Dle některých autorů je rekordní počet ženských

zástupců především ve Rwandě pouze „kosmetickou změnou“ bez skutečného dopadu. Zvýšená politická účast žen ve Rwandě představuje krátkodobý paradox, jelikož zatímco se jejich účast zvýšila, schopnost žen ovlivňovat politiku se snížila.

Ve svém výzkumu jsem dospěla k závěru, že tento stav vychází ze skutečnosti, že autoritářská vláda si tímto způsobem získává legitimitu pro svoje nedemokratické praktiky související s předem zmanipulovanými volbami. A to i vzhledem k loajalitě volených žen k vedoucí straně RPF. Důležité zákony, které zlepšily postavení žen ve Rwandě, byly totiž přijaty ještě před zavedením kvót a ženy na významných místech často při schvalování nehlasují pro zájmy žen. Některé kritické studie totiž dokazují, že se ženy političky ve Rwandě podílí na přijímání a uplatňování politik, které ohrožují osobní svobody žen. Sami Rwandané tak poukazovali na to, že ženy poslankyně kladou své individuální zájmy (udržení pozice ve vládě) před zájmy průměrných rwandských žen.

Další autoři argumentují, že ženy jako političtí vůdci významně ovlivňují rwandskou společnost, i když s některými problémy. Ve svém výzkumu jsem dospěla k názoru, že lze souhlasit s obojím, ženy mají omezený vliv v politice v parlamentech v souvislosti s loajalitou k RPF, ale jsou i vzorem a příkladem pro ostatní ženy v občanské společnosti na úrovni komunit, kde především rwandské ženy získaly respekt. Při porovnání s Burundi a vlivu genderových kvót na změny politiky v této zemi lze konstatovat, že sice byla zavedena 30% kvóta, ale k výraznému zlepšení vlivu žen na politiku země také nedošlo. Kvóty se totiž nevztahují na místní úroveň. Vzhledem ke skutečnosti, že ženy jsou voleny na méně významné pozice a přetrvává genderová nerovnováha, ženy nemají ve společnosti ani politice rozhodující hlas. Kvóta je tedy pro země jako Burundi nezbytným opatřením pro zapojení žen do politiky.

Výsledky výzkumné práce tedy potvrdily, že genderové kvóty a volební systém jsou významným opatřením, které zaručí ženám vstup do politiky. Není to však jediné opatření a i když existuje více úmluv a zákonů na podporu účasti, stále se ženy setkávají s množstvím překážek a bariér, které jim ve rwandské a burundské společnosti větší účast na společenském a politickém životě znesnadňují.

Ve prospěch podpory politické účasti žen v Burundi byly uzavřeny mezinárodní úmluvy, které byly začleněny do ústavy. Jednak jsou to genderové kvóty (navzdory jejich omezení), přijetí zákona o sexuálním a genderovém násilí SGBV, již zmiňovaný národní strategický plán pro genderové otázky a národní akční plán

(NAP) a začlenění rovnosti žen do plánů komunálního rozvoje. Ve skutečnosti však ženy vnímají velká omezení a to díky útočnému politickému klimu, které se zhoršilo krizí v Burundi v roce 2015, a které ženy odrazuje se aktivně zapojovat. Dále ženám brání nízká úroveň vzdělání, nedostatek finančních zdrojů a propojení zastoupení zájmů žen mezi jednotlivými úrovněmi společnosti. K určitému zlepšení by mohlo dojít rozšířením genderové kvóty na místní úroveň a zlepšením spolupráce s národními strukturami a vzájemnému posílení účinné účasti žen na různých úrovních.

Volební systémy Rwandy i Burundi, které používají proporčního zastoupení uzavřených stranických seznamů, jsou nejlepším prostředkem pro zvýšení zastoupení žen. Výzkumem bylo zjištěno, že tento systém je používán ve většině zemí s vysokým zastoupením žen, a to z toho důvodu, že umožňuje zastupování menšin a uplatňování kvót. Politické strany díky tomuto systému jsou zavázány zařadit ženy do svých kandidátských listin a toto zabraňuje ovlivnit volbu žen dle patriarchálních předsudků. Ani ve Rwandě však volební systém a genderové kvóty nestačí na zvýšení zastoupení, důležitá je také vůle těchto stran je přijmout a silné sankce v případě nedodržení. V případě Rwandy jde tedy o kombinaci systému 30% rezervovaných míst a 50/50 žen a mužů v seznamech kandidátů na národní úrovni, které dovedly Rwandu k nejvyššímu zastoupení žen na světě. V případě Burundi je to genderová kvóta 30% a proces kooptace v případě nesplnění kvóty.

Případová studie obou zemí tedy potvrdila skutečnost, že genderové kvóty a proporční volební systém jsou pro zvýšení zastoupení žen v politice rozhodující a shodují se s ním i další autoři. Z výsledků výzkumu tedy vyplývá kladná odpověď na výzkumnou otázku č. 2. „*Podporuje zavedení genderových kvót zvýšení zastoupení žen v politice?*“ Navzdory těmto důkazům však ani kvóty nedokázaly odstranit veškeré bariéry a překážky rwandských a burundských žen, se kterými se potýkají v politice, ať už je to dvojnásobná zátěž žen spojená s jejich péčí o obživu a domácnost, nedostatečný přístup ke vzdělání, genderová nerovnováha financování volebních kampaní, předsudky a zažitá zvyklosti vyplývající z patriarchátu, se kterými se ženy každodenně setkávají.

Dle mého názoru velkým nebezpečím kvót však je skutečnost, že mohou být zneužity nedemokratickými režimy jako prostředek legitimizace v souladu s mezinárodními normami a získáním výhod z toho vyplývajících, což je i případ vlád Rwandy a Burundi, demokratických vlád se sklony k autoritářství.

Moje výzkumná práce se snažila představit a objasnit postavení žen ve Rwandě a Burundi. Jelikož se jedná o zajímavou, ale velmi širokou problematiku, nešlo zkoumat všechny otázky týkající se žen a politiky vyčerpávajícím způsobem. V případové studii obou zemí bylo představeno, jaké jsou obecné příčiny a faktory ovlivňující větší zastoupení žen v parlamentech těchto dvou zemí, což bylo hlavní výzkumnou otázkou. Dále výzkumem nebyla potvrzena hypotéza, že „*Větší podíl žen na politickém životě se pozitivně odráží na vyšší kvalitě politických režimů Rwandy a Burundi.*“ I když se počet žen v politice Rwandy a Burundi díky kvótám zvýšil, na kvalitě demokracie se to neprojevilo, právě naopak, obě země jsou hodnoceny jako nesvobodné. Zvýšené formální zastoupení žen tak nevedlo ke zvýšení demokratické legitimacy Rwandy, ale právě naopak. Výzkum prokázal, že mezinárodní hodnocení obou zemí se od zavedení kvót zhoršuje. Pokud vláda prokazuje autoritářské praktiky ve volebním systému, které ovlivňují její legitimitu, a současně porušuje základní lidská práva, ani zvýšený počet žen v politickém životě se nemůže odrazit na vyšší kvalitě politických režimů obou zemí.

V odpovědi na poslední výzkumnou otázku: „*Ovlivňuje míra ekonomického a společenského rozvoje zemí zastoupení žen v politice?*“ bylo výzkumem prokázáno, že míra ekonomického a společenského rozvoje obou zemí zastoupení žen v politice ovlivňuje významným způsobem, a to především ve vztahu ke vzdělání a jeho dostupnosti pro ženy, ekonomické autonomii žen, a možnosti žen získávat dobře placená zaměstnání. Ekonomický a společenský rozvoj se však také odvíjí od špatné situace v zemědělství, na kterém je závislá obživa většiny obyvatel Rwandy i Burundi a od nedostatku pozemků, což je zapříčiněno vysokou hustotou obyvatelstva, která je v těchto zemích jedna z nejvyšších na světě. Ekonomický rozvoj Rwandy je však poněkud odlišný a úspěšnější než v Burundi. V žebříčku SEDA score, zaměřeném na kvalitu života, veřejného sektoru a ekonomického vývoje v roce 2018 se umístila Rwanda na 116. místě, zatímco Burundi na 142. místě (např. ČR na 24. místě) (BCG 2019) a v hodnocení HDI se umístila Rwanda na 158. místě a Burundi až na 185. místě (UNDP 2019). Tyto údaje vzhledem k mému výzkumu potvrzují míru ekonomického a společenského rozvoje společnosti a odpovídá i skutečnosti, že v Burundi je zastoupení žen menší a s většími problémy.

Ekonomická situace a společenský rozvoj obou zemí jsou totiž silně vázány na dobré vztahy obou zemí s mezinárodními dárci, na kterých jsou obě země silně závislé. Jedním z faktorů výsledků rozvoje obou zemí je totiž závislost na vztazích

stranických elit a dalších aktérů, kteří uplatňují značný vliv nad vztahem pomoci. Ve Rwandě a Burundi jde především o mocenské vztahy elit Hutu a Tutsi, které jsou v zemích obrácené a země jsou tak proto často nazývány „falešnými dvojčaty“ z toho hlediska, že mají společnou koloniální historii, podobné etnické štěpení a zkušenosti politickým násilím, vztahy moci jejich elit jsou však v obráceném postavení.

Ve svém výzkumu vlivu ekonomického a společenského rozvoje obou zemí jsem tak dospěla ke zjištění a názoru, že právě mezinárodní dárci silně podporují rozvojové politiky zaměřené nejen na oblast genderu. Tato dárcovská podpora cílových rozvojových politik je také možným vysvětlením proč se političtí činitelé obou zemí zaměřují převážně na kvantitativně měřitelné politiky s vysokým potenciálem, jako je např. politika genderové rovnosti, politika proti násilí na základě pohlaví. Ačkoliv existuje mnoho mechanismů, skutečné provádění politik rovnosti mužů a žen je však často pouze formální. Tyto politiky navíc považují ženy za homogenní skupinu a tyto politiky ignorují rozdílné účinky, které budou mít v rámci sociálních tříd, etnických skupin a jiných rozdílů. Pokrok společnosti je tak často definován z hlediska kvantitativních statistik a cílové orientace na genderovou rovnost, ale postrádá hlubší kvalitní obsah.

Výzkum také prokázal, že zatímco elitní ženy ve Rwandě zaznamenaly pozitivní změny a pozitivní ekonomický vývoj a rozšíření práv, každodenní život většiny obyčejných žen však tento pokrok neodráží. Rwanda je příkladem paradoxu, kdy i přes nejvyšší počet žen v parlamentu na světě a veškerých snah státu o podporu žen, genderovou rovnost žen a mužů, jsou ve skutečnosti ty nejhlubší překážky této rovnosti hluboce zakořeněny ve společnosti a je nepravděpodobné, že by se tato situace významně změnila. Ženám i mužům jsou sice přiznána stejná vlastnická i dědičná práva, avšak ženy nejsou schopny je vždy uplatnit, vzhledem k jejich závislosti na mužích. Domnívám se, že skutečnost, že ekonomický rozvoj a vzdělávání je umožňován jen vyšším vrstvám, umocňuje chudobu většiny společnosti. To neodpovídá působivým ukazatelům vývoje, které Rwanda předkládá mezinárodním dárcům.

Na základě mého výzkumu jsem došla k názoru, že v této společnosti, kde byla očekávání lepší budoucnosti stanovena velmi vysoko, zvláště pak ve vztahu k její smutné minulosti, vzrůstající nespokojenost může vyvolat strach ze sociální nestability a ohrozit i stabilitu režimu. Rozdíly mezi elitou a obyčejnými lidmi se stále vyhrocují, a časem by mohlo dojít k nebezpečné situaci, která by mohla

v budoucnosti vyústit i k obnově násilí. Protože špatná ekonomická situace a beznaděj většiny obyvatel v souvislosti se zvýhodňováním jedné skupiny před druhou byla i jednou z hlavních příčin genocidy.

I když vlády Rwandy i Burundi zavedly genderové kvóty, důležitá opatření a politiky na podporu rovnosti žen, stále jim, vzhledem k rostoucí populaci v obou zemích, chybí finance na jejich realizaci. Obě země tyto finance získávají od donorů a mezinárodní zahraniční pomoci. K tomu, aby tyto finance obdržely, však musí plnit určité podmínky a ukazatele. Výzkumem jsem dospěla k názoru, že hlavním důvodem politik genderové rovnosti obou zemí totiž není zvýšení vlivu žen v politice, ale vykázaní úspěšnosti politik rovnosti pro statistiky, na základě kterých získávají tak potřebnou mezinárodní finanční pomoc.

V souvislosti se svým výzkumem jsem došla k závěru, že zvýšené zastoupení žen v parlamentu obou zemí sice na jednu stranu dostalo do politiky více žen, které se staly vzory a symboly pro ostatní ženy na místní úrovni, ale tyto vzory nemusí být vždy kladné. Toto zvýšené zastoupení žen může být pouhým symbolem k vyvolání určitého pocitu nebo postoje, který ovlivňuje hodnocení Rwandy a Burundi v očích mezinárodních společenství a veřejnosti. Protože to, že jste mocná žena, vás ještě nedělá ženou.

Dále se na základě mého výzkumu domnívám, že existují tři skrytá nebezpečí ve společnosti těchto zemí. A to za prvé, že za politickou a genderovou rovností se skrývá silná etnická identita, kterou v sobě lid Rwandy a Burundi nese, a která při zvýhodňování jedné elitní skupiny, na úkor většiny obyčejných žen a občanů může rozdmýchat nebezpečí nárůstu nespokojenosti a etnických konfliktů do budoucnosti. Za druhé patriarchát se stále prolíná společností, vychází z rodin a přelévá se i do politiky a nařízení a politiky společnosti ho buď úmyslně, nebo nevědomky podporují a naopak tak situaci žen často zhoršují. Za třetí politiky rovnosti žen a vyššího zastoupení ve vládě jsou pouze z důvodu získání legitimacy vlády obou zemí, nejde tedy o rovnost žen a mužů, ale o splnění statistik daných standardy a z toho plynoucích požadavků donorů, jejichž finanční pomoc je pro obě země životně důležitá.

Rwanda a Burundi jsou dvě výjimečné země plné kontrastů, které si zaslouží další zkoumání, které by potvrdilo nebo vyvrátilo, zda v delším časovém horizontu by zvýšené zastoupení žen v politice mohlo vést ke zlepšení demokracie v obou zemích a zvýšení vlivu žen na důležitá rozhodnutí parlamentů vlád obou zemí.

Literatura a zdroje

- [1] ABO TT, Pamela a Dixon MALUNDA. 2014. *Analysis of Three Rwanda Strategic Agricultural Policies and Programmes Visio 2020 EDPRS PSTA with a Critical-Gender-Informed review of their Implementation and Finanncing*. Institute of Policy Analysis and Research, Rwanda. Mai 2014. DOI:10.13140/RG.2.2.36330.82885. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Pamela_Abbott3/publication/319097887 (23. 3. 2019)
- [2] ABBOTT, Pamela a Dixon MALUNDA. The Promise and the Reality: Women's Rights in Rwanda. *African Journal of International and Comparative Law*. 2016, 24(4), 561-581. DOI: 10.3366/ajicl.2016.0173. ISSN 0954-8890. Dostupné na: <http://www.eupublishing.com/doi/10.3366/ajicl.2016.0173> (23. 2. 2019).
- [3] ADIDA, Claire L. 2015. Do Africa voters favor coethnics? Evidence from a survey experiment in Benin. *Journal of Experimental Political Science*, 2,2015, č.1: 1-11.
- [4] ANKUT, Priscilla Yachat. 2005. *The Role of Constitution-Building Processes in Democratization: Case Study Rwanda*. International IDEA: Democracy-building and Conflict Management (DCM). Dostupné z: <http://www.constitutionnet.org/vl/item/role-constitution-building-processes-democratization-case-studies> (12. 4. 2018).
- [5] BADINTER, Élisabeth.2004. *Tudy cesta nevede: slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminismu*. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0885-5.
- [6] BALLINGTON, Julie a Azza M. KARAM. 2005. *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Rev. ed. Stockholm, Sweden: International IDEA, c2005. Handbook series (International Institute for Democracy and Electoral Assistance: Unnumbered). ISBN 91-853-9119-0.
- [7] BARŠA, Pavel. 2002. *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2906-7.
- [8] BCG. 2019. Boston Consulting Group: SEDA score 2018. *Sustainable Economic Development Assessment Rankings*. BCG 2019. Dostupné na:

- <https://www.bcg.com/publications/interactives/seda-2018-guide.aspx> (21. 4. 2019).
- [9] BERRY, Marie E. 2015. When “Bright Futures” Fade: Paradoxes of Women’s Empowerment in Rwanda. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2015, 41(1), 1-27. DOI: 10.1086/681899. ISSN 0097-9740. Dostupné také na: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/681899> (23. 3. 2019).
- [10] BRAND, Saskia. 2018. *Political Participation of Women in Burundi. Case Study*. MDF Training & Consultancy Ede. May 2018. Dostupné na: <https://www.careevaluations.org/wp-content/uploads/Political-Participation-of-Women-in-Burundi.pdf> (2. 2. 2019).
- [11] BURNET, Jennie. E. 2008. Gender Balance and the Meanings of Women in Governance in Post-Genocide Rwanda. *African Affairs*, Vol.107, Issue 428, 1.July2008. Pages 368-369. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/afraf/adn024> (28. 12. 2018).
- [12] BURNET, Jennie E. 2011. Women Have Found Respect: Gender Quotas, Symbolic Representation and Female Empowerment in Rwanda. *Antropology Faculty Publications*. 2011, Paper .(3), 44 s. Dostupné z: http://scholarworks.gsu.edu/antrho_facpub/3 (12. 3. 2019).
- [13] BUTLER, Judith. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 2006. ISBN 978-0-415-38955-6.
- [14] COCAFEM/CARE.2017. *Analyse sur la participation politique de la femme ainsi que sa protection contre les violences sexuelles et basis sur le genre dans les provinces cibles des initiatives GEWEP II et EVC au Burundi*. COCAFEM/CARE.2017. Bujumbura. In: BRAND, Saskia. 2018. *Political Participation of Women in Burundi. Case Study*. MDF Training & Consultancy Ede. May 2018. Dostupné na: <https://www.careevaluations.org/wp-content/uploads/Political-Participation-of-Women-in-Burundi.pdf> (2. 2. 2019).
- [15] COFFÉ, Hilde. 2012. Conceptions of female political representation. Perspectives of Rwandan female representatives. *Women's Studies International Forum* [online]. 2012, 35(4), 286-297. DOI: 10.1016/j.wsif.2012.05.004. ISSN 02775395 Dostupné na: <http://eds.b.ebscohost.com> (11. 3. 2019).

- [16] CONNER, Bethany. 2008. "You Made a Mistake--You Selected a Woman!": The Implementation of Political Gender Quotas in Postconflict African Nations. *Tulane Journal of International*. 2008, 17(1), 203-224. ISSN 10694455. <http://eds.b.ebscohost.com> (11. 2. 2019).
- [17] CURTIS, Devon E. A. 2015. Development assistance and the lasting legacies of rebellion in Burundi and Rwanda. *Third World Quarterly*. 2015, 36(7), 1365-1381. DOI: 10.1080/01436597.2015.1041103. ISSN 0143-6597. Dostupná na: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01436597.2015.1041103> (27. 2. 2018).
- [18] ČTK. 2017. *Prezidentem Rwandy byl už potřetí zvolen Paul Kagame. Získal přes 98% hlasů.* Hospodářské noviny www.ihned.cz. ČTK, 5. 8. 2017. Dostupné na: <https://zahranicni.ihned.cz/afrika/c1-65836880-prezidentem-rwandy-byl-uz-potrete-zvolen-paul-kagame-ziskal-pres-98-procent-hlasu> (5. 8. 2018).
- [19] ČSÚ. 2018. Český statistický úřad. *Gender: základní pojmy*. Dostupné na: https://www.czso.cz/csu/gender/gender_pojmy (29. 12. 2018)
- [20] DAHLERUP, Drude. 2005. Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas. In: *Women in Parliament: Beyond Numbers*. A Revised Edition. Eds. Julie Ballington a Azza Karam. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, pp.141-153.
- [21] DAHLERUP, Drude a Lenita FREIDENVALL . 2005. Quotas as a 'fast track' to equal representation for women. *International Feminist Journal of Politics* [online]. 2005, 7(1), 26-48 DOI: 10.1080/1461674042000324673. ISSN 1461-6742. (22. 4. 2018) Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1461674042000324673>
- [22] DAHLERUP, Drude. 2007. Electoral Gender Quotas: Between Equality of Opportunity and Equality of Result. *Representation*. 2007, 43(2), 73-92. DOI: 10.1080/00344890701363227. ISSN 0034-4893. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00344890701363227> (22. 4. 2018).
- [23] DEBUSSCHER, Petra and An ANSOMS. 2013. Gender Equality Policies in Rwanda: Public Relations or Real Transformations? *Development & Change*. 44(5), p. 1111-1134. ISSN 0012-155X. Dostupné na: <http://hdl.handle.net/1854/LU-4132365> (23. 2. 2019).

- [24] DE ROECK, Mathias, REYNTJENS, Filip, VANDEGINSTE, Stef, VERPOORTEN, Marijke. 2016. Institutions in Burundi and Rwanda: A 20-year data Overview (1995-2016). In: F. Reyntjens, S. Vandenginste and M. Verpoorten (eds), *L'Afrique des grands Lacs: Annuaire 2015-2016*) Antwerp: UPA. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/312054895_Institutions_in_Burundi_and_Rwanda_A_20-Year_Data_Overview_1995_-_2016 (23. 2. 2019).
- [25] DEVLIN, Claire a ELGIE Robert. 2008. The effect of increased women's representation in parliament: The case of Rwanda. *Parliamentary Affairs* [online]. 2008, **61**(2), 237-254. DOI: 10.1093/pa/gsn007. ISSN 00312290. Dostupné na: <http://eds.b.ebscohost.com> (23. 1. 2019).
- [26] DOLEŽALOVÁ, Christine a Dagmar MILEROVÁ PRÁŠKOVÁ. 2012. *Ženy a zemědělství v Africe*. Praha: Glropolis, 2012. ISBN 978-80-905194-4-2.
- [27] DOLEŽALOVÁ, Iva. 2004. Postavení a role ženy v křesťanství. In: *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [28] DRAŽILOVÁ, Dita. 2004. Ekofeminismus, gender a environmentalismus. In: *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [29] FIALA, Vlastimil, TOBOLKA Radim a ZÁHOŘÍK Jan. 2012. *Politické stranictví ve střední Africe: Konžská republika, Rwanda, Burundi, Demokratická republika Kongo a Středoafriká republika*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-87-382-38-7.
- [30] FFREIDENVALL, Lenita. 2006. The ordic Countries – an Incremental Model in Dahlerup, D. Women, quotas and Politics. London, Routledge 2006. In: ZÁŘECKÁ, Petra, ed. 2008. *Nebojme se kvót!: podpora vstupu žen do politiky: možnosti uplatnění pozitivních nástrojů: sborník z konference* : 14. 9. 2007, Praha. Praha: Fórum 50%, 2008. ISBN 978-80-254-1219-0.
- [31] FREEDOM HOUSE. 2018. *Freedom in the World 2018: Burundi Profile*. Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/burundi> (29. 12. 2018).
- [32] FREEDOM HOUSE. 2018. *Freedom in the World 2018: Rwanda Profile*. Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/rwanda> (29. 12. 2018).

- [33] GEDLU, Mesfin. 2004. Afrika a demokracie. Příklad Rwandy a jižní Afriky. In ONDERKA Pavel eds. *Afrika: Dvojznačné jaro 1994*. Moravská Třebová: Občanské sdružení Aegyptus. S. 54-60.
- [34] GUARISO, Andrea, INGELAERE, Bert a VERPOORTEN, Marijke. 2018. When Ethnicity Beats Gender: Quotas and Political Representation in Rwanda and Burundi. *Development and Change* [online]. 2018, 49(6), 1361-1391 . DOI: 10.1111/dech.12451. ISSN 0012155X. Dostupné na: <http://eds.b.ebscohost.com> (23. 1. 2019).
- [35] HAVELKOVÁ, Hana. 2004. První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. In: *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [36] HEYWOOD, Andrew. 2008. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-137-3.
- [37] HLAVÁČEK, JIŘÍ. 1997. Burundi a Rwanda – oběti mnohaletého nerovnoprávného soužití Hutů a Tutsiů. *Mezinárodní vztahy:československá revue pro mezinárodní politiku a ekonomiku*. 1997, 32(2), s. 63-69. ISSN 3233-1844. .
- [38] HUMAN RIGHTS WATCH STAFF. 1999. *Human Rights Watch World Report 1999: Events of December 1997-November 1998*. London: Human Rights Watch, 1998. s.436. ISBN 0-56432-190-8.
- [39] HUMAN RIGHTS WATCH. 2018. *Africa: Burundi*. Dostupné na: <https://www.hrw.org/africa/burundi> (12. 12. 2018).
- [40] HUMAN RIGHTS WATCH. 2018. *Africa: Rwanda*. Dostupné na: <https://www.hrw.org/africa/rwanda> (12. 12. 2018).
- [41] HYLMAROVÁ, Lucie. 2015. *Zastoupení žen v parlamentu v regionech subsaharské Afriky*. Hradec Králové: Filosofická fakulta. Univerzita Hradec Králové 2015. 96 stran. Diplomová práce.
- [42] IDEA. 2018. International IDEA. *Gender Quotas Database: Country view*. Dostupné na: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/country-view/255/35> (23. 3. 2019).
- [43] IPU. 2018. Inter-Parliamentary Union. *Women in Politics 2019*. Dostupné na: <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2019-03/women-in-politics-2019> . (24. 3. 2019).
- [44] JAMAR, Astrid. 2017. *Burundi Case Study* (PSRP Briefing Paper No. 18). Edinburgh: Global Justice Academy, University of Edinburgh. Dostupné na:

- <http://polsetdev.law.ed.ac.uk/publications-database/burundi-case-study/> (23. 3. 2019)
- [45] JARKOVSKÁ, Lucie. 2004. Prohlédněme genderové stereotypy. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [46] KANTENGWA, M. J. 2010. The Will to Political Power: Rwandan Women in Leadership. *IDS Bulletin*, 41/5, pp. 72-80.
- [47] KLÍMA, Jan. 2012. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*. Praha: Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-189-7.
- [48] KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. 2009. ed. Encyklopedie mezinárodních vztahů. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-469-4.
- [49] KROOK, Mona Lena. 2008. Quota Laws for Women in Politics: Implications for Feminist Practice. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society.*, 15(3), pp.345-368.
- [50] KROOK, Mona Lena. 2013. Gender quotas and democracy: Insights from Africa and beyond. *Womens Studies International Forum*. 2013, 41, 160-163 DOI: 10.1016/j.wsif.2013.05.017. ISSN 02775395. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com> (11. 3. 2019).
- [51] LEMARCHAND, René. 1996. *Burundi. Ethnic Conflict and Genocide*. Cambridge: Cambridge University Press 1996
- [52] LEMARCHAND, René. 2009. *The Dynamics of Violence in Central Africa: National and Ethnic Conflict in the 21st Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
- [53] LONGMAN, Timothy. 2006. Rwanda: Achieving Equality or Serving an Authoritarian State? In: *Women in African Parliaments*, eds. Hannah E. Britton and Gretchen Bauer. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 133-150.
- [54] LOŠŤÁKOVÁ, Pavlína. 2013. *Rwanda a Burundi: postavení ženy v postgenocidní společnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Bakalářská práce.
- [55] MATLAND, Richard E. 1994. Putting Scandinavian equality to the test: An experimental evaluation of gender stereotyping of political candidates in a sample of Norwegian voters. *British Journal of Political Science* 24, 1994, č. 2 273-292.

- [56] MOROJELE, Naleli. 2016. *Women political leaders in Rwanda and South Africa: narratives of triumph and loss*. Opladen: Barbara Budrich, 2016. 161 s. ISBN 978-3-8474-0745-4.
- [57] MYRTINNEN, Henri a Pierre Claver NSENGIYUMVA. 2014. *Rebuilding Dignified Lives. Gender in Peacebuilding in Burundi*. International Alert.
- [58] MZV. 2018. Businessinfo.cz. *Burundi: Vnitropolitická charakteristika*. Praha: MZV ČR, 2018. Dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/burundi-vnitropoliticka-charakteristika-17604.html> (27. 1. 2018).
- [59] MZV. 2018a. Businessinfo.cz. *Rwanda: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled*. Praha: MZV ČR, 2018. Dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/rwanda-zakladni-charakteristika-teritoria-18164.html> (27. 1. 2018).
- [60] NAFTALIN, Mark. 2011. A new Rwanda?. *The World Today*, roč. 67, č. 7. 22-24.
- [61] NANOUROU Serge a Abigail WILSON. 2014. *Analysis of the Status of Women in Burundi's Political and Electoral Processes*. International Foundation for Electoral Systems (IFES). Washington, D. C. 20006. Dostupné na https://www.ifes.org/sites/default/files/burundi_gender_analysis.pdf (2. 2. 2019).
- [62] OBADALOVÁ, Klára. 2010. *Vliv volebních systémů a kvót na zastoupení žen v parlamentech – region subsaharské Afriky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie. Diplomová práce.
- [63] OGUNSANYA, Kemi. 2008. *Women transforming conflicts in Africa : descriptive studies from Burundi, Côte d'Ivoire, Sierra Leone, South Africa and Sudan*. ACCORD Occasional Paper, Volume 2, Issue 3, Januar 2007, p. 1-52. ISSN 1608-3954. Dostupné na: https://journals.co.za/content/accordo/2/3/AJA16083954_19?fromSearch=true (23. 4. 2019).
- [64] PIKNEROVÁ, Linda. 2017. *Africké volby 2017. Demokratizace nebo udržování státu quo? Ústav mezinárodních vztahů*. Dostupné na: <https://www.iir.cz/article/africky-volebni-rok-2017-nadeje-na-demokratizaci-udrzovani-statu-quo> (05. 12. 2018).
- [65] PITKIN, Hanna Fenichel. 1967. *The Concept of Representation*. Berkele: University of California Press.

- [66] PORTER, Elisabeth J. 2007. *Peacebuilding: Women in international Perspektive*. New York: Routledge, 2007. S. 178. ISBN 978-0-415-39791-9
- [67] POWLEY, Elizabeth. 2005. *Rwanda: Women Hold Up Half the Parliament*. Women in Parliament: Beyond Numbers [online]. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2005, p. 154-163 ISBN 91-85391-19-0.
- [68] REYNTJENS, Filip. 2004. Rwanda, Ten Years on: From Genocide to Dictatorship. *African Affairs*. Roč. 103, č. 114, s. 177-210.
- [69] REYNTJENS, Filip. 2006. Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising „liberalisation“ and „democratisation“. *Third World Quarterly*, 27, 1103-1117
- [70] REYNTJENS, Filip. 2011. Constructing the truth, dealing with dissent, domesticating the world: Governance in post-genocide Rwanda. *African Affairs*. 110, 438 (2011) pp.1–34..
- [71] REYNTJENS, Filip. 2016. Institutional Engineering, Management of Ethnicity, and Democratic Failure in Burundi. In: *Africa Spectrum* [online]. 2016, 51(2), 65-78 ISSN 1686-6869. Dostupné z: <http://nbn-resolving.org/urn/resolver.pl?urn:nbn:de:gbv18-4-9781> (13. 4. 2019).
- [72] RUBIO-MARÍN, Ruth. 2006. *What Happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations*. New York:SSRC, 2006. S. 204. ISBN 0-9790772-0-6
- [73] SANDERS, R. Edith. 1969. The Hamitic Hypothesis: Its Origin and Functions in Time Perspective. *The Journal of African History* .1969, 10(4), s. 521-532. Dostupné na: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/179896?uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21106340076371> (23. 3. 2019).
- [74] SALIH, Mohamed Abdel Rahim M. 2005. *African parliaments: between governance and government*. New York, N.Y.: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 14-039-7122-6.
- [75] SÁL, Karel. 2017. Prezidentské volby ve Rwandě: vítěz je téměř jistý. *E-politics.cz* 31. 7. 2017. Dostupné na: <http://e-politics.cz/prezidentske-volby-v-rwande-vitez-je-temer-jisty/> (29. 12. 2018).
- [76] SHVEDOVA, Nadezda. 2005. Obstacles to Women's Participation in parliaments. In: *Women in Parliament: Beyond Numbers*. A Rev. ed. Ballington, Julie a Azza Karam. 2005. Stockholm, Sweden: International

- IDEA, c2005. Handbook series (International Institute for Democracy and Electoral Assistance: Unnumbered). ISBN 91-853-9119-0.
- [77] SCHMIEDL, Martin a ŠMOLÍK, Vojtěch. 2017. *Post-konfliktní Rwanda: Země tisíce kopců v šedé zóně mezi demokracií a autoritářstvím*. FF UHK Hradec Králové. Projekt Specifického výzkumu: Vnitrostátní konflikty v subsaharské Africe.
- [78] SLIPP, Samuel. 2007 *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007. Psyché (Triton). ISBN 978-80-7254-891-0.
- [79] SOKAČOVÁ, Linda. 2004. Významné ženy a hnutí v historii feminizmu. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [80] SOKOLOVÁ, Věra. 2004. Současné trendy feministického myšlení. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [81] ŠMÍDA, Josef. 2018. Nedávné volby ve Rwandě mohou být předzvěstí nové éry. *Deník Referendum*. Svět. 11. 10. 2018. Dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/28431-nedavne-volby-ve-rwande-mohou-byt-predzvesti-nove-ery> (10. 12. 2018).
- [82] ŠMOLÍK, Vojtěch. 2017. Prezidentské volby ve Rwandě aneb spanilá jízda Paula Kagameho. *Africký informační portál*. 16. 8. 2017. Dostupné na: <http://africkyportal.cz/clanky/prezidentske-volby-ve-rwande-aneb-spanila-jizda-paula-kagameho> (29. 12. 2017).
- [83] TOBOLKA, Radim. 2011. Politické strany v Burundi před a po volbách v roce 2010. In: *Teoretické a metodologické problémy výzkumu politických stran v rozvojových zemích*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, s. 134-155. ISBN 978-80-7405-149-4.
- [84] TOBOLKA, Radim. 2012. Burundi: vznik a vývoj politických stran. *Politické straniectví ve střední Africe: Konžská republika, Rwanda, Burundi, Demokratická republika Kongo a Středoafriká republika*. 1. vyd. Olomouc: Iuridicum Olomoucense ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, s. 26-48. ISBN 978-80-87382-38-7.
- [85] THE COMMONWEALTH: *Report of the Commonwealth Expert Team. Rwanda legislative elections. (Chamber of Deputies) 16-18, September 2013*, nedatováno. Dostupné na: <http://aceproject.org/ero-en/regions/africa/RW/rwanda-rwanda-legislative-election-chamber-of> (29. 12. 2017).

- [86] TRIPP, Aili Mari. 2005. Legislative Quotas for Women: Implications for Governance in Africa. In: *African parliaments. Between Governance and Governement*. Ed. M.A.Mohamed Salih. New York. Palgrave Macmilla, 48-60. ISBN 1-4039-7122-6.
- [87] TRIPP, Aili Mari. 2019. *New Trends in Women's Political Participation in Africa*. University of Wisconsin Madison. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/251825917_New_Trends_in_Women's_Political_Participation_in_Africa (29. 3. 2019).
- [88] UNDP. 2019. United Nations Development Programme: *Human development index (HDI)*. Dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (23. 4. 2019).
- [89] UNWOMEN.2018. *Where we are: Burundi*. Africa.unwomen.org. Dostupné na: <http://africa.unwomen.org/en/where-we-are/eastern-and-southern-africa/burundi> (20. 3. 2019)
- [90] VALDROVÁ, Jana. 2004. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [91] VALDROVÁ, Jana. 2004a. Ženská a mužská role v jazyce. In: *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903-2283-2.
- [92] VANDEGINSTE, Stef. 2014. *Governing ethnicity after genocide: ethnic amnesia in Rwanda versus ethnic power-sharing in Burundi*, Journal of Eastern African Studies, 8:2, 263-277, DOI: 10.1080/17531055.2014.891784
- [93] WAISOVÁ, Šárka. 2005. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2005. Politologie (Portál). ISBN 80-717-8390-0.
- [94] WALLANCE, Claire, HAERPFER, Christian and Abott Pamela.2008/2009. Women in Rwandan Politics and Society. *International Journal of Sociology*, Vol. 38, No. 4 Changing Conception of Gender. pp. 111-125. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/20628350> (22. 2. 2019).
- [95] YOUNG, Iris Marion a UHDE, Zuzana, eds. 2010. *Proti útlaku a nadvládě: transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-341-4.
- [96] ZÁBRODSKÁ, Kateřina. 2009. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia, 2009. Průhledy (Academia). ISBN 978-80-200-1752-9.

- [97] ZÁHOŘÍK, Jan. 2012. *Dějiny Rwandy a Burundi*. Praha: NLN, Nakladatelství lidové noviny. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-175-0.
- [98] ZÁHOŘÍK, Jan. 2012a. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1961-3.
- [99] ZÁHOŘÍK, Jan. 2016. *Belgický kolonialismus v Africe*. V Plzni: Katedra blízkovýchodních studií, Centrum afrických studií, Západočeská univerzita, 2016. ISBN 978-80-261-0553-4.
- [100] ZÁŘECKÁ, Petra, ed. 2008. *Nebojme se kvót!: podpora vstupu žen do politiky: možnosti uplatnění pozitivních nástrojů : sborník z konference : 14. 9. 2007, Praha*. Praha: Fórum 50%, 2008. ISBN 978-80-254-1219-0.
- [101] ZEHNALOVÁ, Natálie. 2017. Británie chce zavést zákon nařizující poměr zastoupení žen v parlamentu. *Český rozhlas*. Svět. 15. 1. 2017. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/plus/svet/_zprava/britanie-chce-zavest-zakon-narizujici-pomer-zastoupeni-zen-v-parlamentu--1688772 (29. 12. 2018).
- [102] ZEHNALOVÁ, Natálie. 2018. Zastrášení hrozbami a násilím: voliči Burundi podpořili svého prezidenta In: *iRozhlas.cz*. Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/burundi_1805271053_mls (24. 3. 2019).
- [103] ŽENÍŠEK, Marek. 2006. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-738-0008-X.